

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

NEBE VE NAS SURELERİ ARASINDAKİ
KIRAAT FARKLILIKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Emin YILMAZ

ELAĞİĞ - 2017

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

NEBE VE NAS SURELERİ ARASINDAKİ KIRAAT FARKLILIKLARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Emin YILMAZ

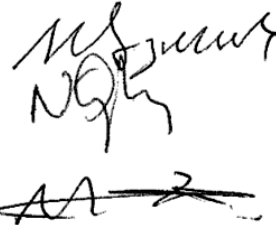
Jürimiz, 03/05/2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulmuştur.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI

2. Yrd. Doç. Dr. Nesrişah SAYLAN

3. Yrd. Doç. Dr. M. Zülfi CENNET

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Nebe ve Nas Sureleri Arasındaki Kıraat Farklılıkları****Emin YILMAZ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Tefsir Bilim Dalı****Elazığ - 2017, Sayfa: IX+79**

İslamiyet'in ilk yıllarında vahye muhatap olan insanların farklı kabilelere mensup olmaları ve bu kabilelerin, aralarında belirgin farklarla konuşuyor olmaları, Kur'an mesajının insanlara sağlıklı ulaşmasını temin etmek amacıyla farklı kıraatlere yol açmıştır.

Allah'ın müsaadesiyle Hz. Peygamber'in insanların durumlarına göre farklı şekillerde okuduğu ve okuttuğu bu kıraatlerin manaya etkisinin olup olmadığı konusu ise hep tartışıla gelmiştir. Kur'an'ın farklı şekillerde okunmasına da zemin teşkil eden bu kıraatlerin büyük bir kısmı manaya etki etmese de bir kısmı manayı etkilemektedir. Kıraat farklılıklarının esas etki alanı ise Kur'an'ın zengin bir mana muhtevasına sahip olmasına sağladığı katkıdır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Kıraat İlminin tanımı, konusu, gayesi, faydası, doğuşundan itibaren tarihi gelişimi ve tekâmül süreci, sıhhat ve senetleri bakımından kıraat çeşitleri gibi konulara temas edilerek Kıraat İlmine genel bir bakışa yer verildikten sonra çalışmanın esas kısmı olan ikinci bölümde ise kıraat vecihlerinden olan mütevâtir ve şâz kıraatlar, manaya etki etmeyen ve manaya etkisi olan kıraatler başlığı altında Nebe ve Nâs sûreleri arasında yer alan ayetler bağlamında ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmada ele alınan mütevâtir ve şâz kıraatler bu alanda telif edilmiş temel kaynaklar taranarak incelenip tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın manaya etki eden kısmı incelenirken temel tefsir eserlerine de yeterince yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, kıraat, kıraat farklılıkları, Kıraat-ı Aşere, vecih/vücûh.

ABSTRACT

Master Thesis

The Reading Differences Between Nebe and Nas Surahs

Emin YILMAZ

The University of Firat

Social Sciences Institute

The Department of Basic Islamic Sciences

Commentary (Tafseer) Branch

Elazığ-2017, Page: IX+79

In the first years of Islam, belonging different tribes and speaking differently, people who are introduced inspiration led to new readings in order to ensure the message of the Qur'an to public in a healthy way.

It has been always argued that whether, with the permission of Allah, Hz. Prophet's readings and making people read these readings, according to their situation, influence the meaning or not. While most of these readings, which lead different readings of Qur'an, do not affect the meaning, some of them affect the meaning. The main influence of reading differences is its contribution to rich Qur'anic meaning of content.

First part of this study examined the meaning of reading science, subject, aim, benefit, historical development since its beginning and development process of Qur'anic reading, according to its validity and narration chain. After general view of Qur'anic reading varieties, in the second part of this study which is the main part mutawatir and exceptional readings are mentioned under the title of readings which have effects on the meaning and don't have effects on the meaning including the verses between Nebe ve Nâs surahs.

Mutawatir and exceptional readings, which is examined in this study, were determined by researching and analysing primary resources in this area. Additionally,

while analysing the part of study which affects the meaning, basic tafsir literature is also analysed in detail.

Keywords: Qur'an, reading, reading differences, ten readings of Qur'an, angle.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Araştırmanın Amacı	4
III. Araştırmanın Metodu	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANA HATLARIYLA KIRAAT İLMİ	7
1.1. Kıraat İlminin Tanımı	9
1.2. Kıraat İlminin Konusu.....	9
1.3. Kıraat İlminin Gayesi.....	9
1.4. Kıraat İlminin Faydası.....	10
1.5. Kıraat İlminin Tarihçesi	10
1.5.1. Kıraat İlminin Doğuşu ve Gelişim Aşamaları	11
1.5.1.1. Peygamber Dönemi.....	11
1.5.1.2. Hz. Ebû Bekir Dönemi.....	12
1.5.1.3. Hz. Osman Dönemi.....	13
1.5.1.4. Kıraat İlminin Gelişmesi.....	14
1.6. Kıraatin Çeşitleri	15
1.6.1. Sıhhat Bakımından Kıraatlar	15
1.6.2. Senetleri Bakımından Kıraatlar	15
1.6.2.1. Mütevâtir Kıraat.....	15
1.6.2.2. Meşhur Kıraat	16
1.6.2.3. Âhad Kıraat.....	16
1.6.2.4. Şâz Kıraat.....	16
1.6.2.5. Müdrec Kıraat	17
1.6.2.6. Mevzû Kıraat	17
1.7. Kıraat Farklıklarının Oluşmasına İsnat Edilen Sebepler.....	17

1.7.1. Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a) Olgusu.....	18
1.7.2. İlk Dönem Arap Yazısından Kaynaklanan Yetersizlik	21
1.7.3. Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Durumu.....	23
1.8. Kıraat Farklılıklarının Çeşitleri	25
1.8.1. Kelimenin Telaffuz İhtilafı	25
1.8.1.1. İdğâm	25
1.8.1.2. Teshîl	26
1.8.1.3. Med	26
1.8.1.4. Tefhîm ve Terkîk	27
1.8.1.5. İmâle	28
1.8.1.6. İtbâ'	29
1.8.1.7. Gunne.....	29
1.8.1.8. Sekte Hâ'sı.....	30
1.8.2. Gramer İhtilafı (Nahiv İhtilafları)	30
1.8.2.1. Fiille İlgili Nahiv İhtilafları	30
1.8.2.2. İsimle İlgili Nahiv İhtilafları.....	31
1.8.2.3. Harfle İlgili Nahiv İhtilafları.....	32
İKİNCİ BÖLÜM	
2. NEBE VE NAS SURELERİ ARASINDAKİ KIRAAT FARKLILIKLARI.....	35
2.1. Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Etmeyen Kıraat Farklılıkları	35
2.1.1. Mütevatir Kıraatler	35
2.1.2. Şâz Kıraatler	45
2.2. Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Eden Kıraat Farklılıkları	59
2.2.1. Mütevatir Kıraatler	59
2.2.2. Şâz Kıraatler	68
SONUÇ	71
EKLER	73
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	73
BİBLİYOGRAFYA	74
ÖZGEÇMİŞ	79

ÖNSÖZ

Vahyin son halkası Kur'an-ı Kerim'i "yedi harf" üzere inzal ederek tüm beşeriyete kolaylık bahşeden¹ ve bize de bu ilahi kelam üzerinde çalışma yapmayı nasip eden Cenâb-ı Allah'a sonsuz hamd-u senâlar; "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir"² buyuran Rasul-i Ekrem (s.a.s.)'e, O'nun aziz ve necip âline, ashabına salât ve selam olsun.

Kur'an-ı Kerim'in inzâlinden kısa bir süre sonra İslâmiyet öncelikle Arap toplumunda hızla yayılmıştır. Bununla birlikte kullanılan lehçelerin farklılaşması ile ortaya çıkan kırâat farklılıkları, tedvin devrinden itibaren İslam âlimlerinin ilgisiyle müstakil bir disiplin halinde "Kıraat İlmi" olarak ortaya çıkmıştır. Kıraat ilminin temel gayesi Kur'an'ı hatalı okuyuş ve yanlış yorumdan korumaktır. Allah Rasulün'den sadır olan bu kıraat vecihleri Hicrî II. asır sonlarında müstakil eserler olarak kaleme alınmış, sonrasında Kıraat Ekolleri oluşmuş ve bu tekâmül sürecinin sonucunda da On Kıraat (Kıraat-i Aşere) ortaya çıkmıştır. Kıraat ilmi sayesinde bu vecihlerin korunmasıyla Kur'an'ın mana zenginliği, okuyuştaki kolaylığın sağlanması ve günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır. Kıraat İlminin temel gayesi olan Kur'an'ın muhafazasına dair bir nebze olsun katkı sunmayı amaçlayan çalışmamızın bu amacına muvafık olmasını diliyoruz.

"*Nebe ve Nas Sureleri Arasındaki Kıraat Farklılıkları*" isimli çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmamızın konusunu, gayesini ve metodunu izah ettik.

Çalışmamız esnasında yardımlarını bizden esirgemeyen Sayın Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kendisinden, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere ilim tahsili yaptığımız tüm hocalarımıza hayır duada bulunmak borcumuzdur, bu vesile ile hocalarımızdan Hakka vasıl olanlara rahmet, hayatta bulunanlara ise sıhhat ve afiyet niyaz ederim.

ELAZIĞ - 2017

Emin YILMAZ

¹ Bkz., Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 66; Müslim, *Sâlatu'l-Musâfirîn*, 48.

² Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 21; İbn Mâce, *el-Mukaddime*, 16.

KISALTMALAR

A.s.	: Aleyhisselam
A.g.a.	: Adı geçen eser
Ark.	: Arkadaşları
B.	: Bin
Bs.	: Basım/Baskı
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hazreti
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mad.	: Maddesi
H.	: Hicrî
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Neş.	: Neşreden
Ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayfa Numarası
Sad.	: Sadeleştiren/ler
S.a.s.	: Sallallahu aleyhi vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme eden/ler
Trs.	: Tarihsiz
Thk.	: Tahkik
Vb.	: Ve Benzerleri
Vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları/ Yayınevi

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İnsanın yaratılmasıyla beraber Allah-insan ilişkisi vahiy sayesinde başlamış ve bu vahiy belirli aralıklarla görevlendirilen peygamberler vasıtasıyla süregelmiştir. Peygamberler de kendilerine vahiy ile verilen tebliğ vazifesini yerine getirmek için gayret göstermişlerdir. Onlardan bu uğurda vatanlarından hicret edenler olduğu gibi bu vazifeyi yerine getirmek için türlü işkencelere, hakaretlere maruz kalanlar olmuş ve kendileriyle savaşa girecek kadar ileri gidenlerle de mücadele etmişlerdir. Peygamberler zincirinin son halkasını teşkil eden Hz. Peygamber için de durum farklı olmamıştır. Hz. Peygamber de kendisine vahyedilen Kur'an'ı insanlara ulaştırmak amacıyla her türlü zorluğa göğüs germiştir. Müslümanlar Hz. Peygamber'in bu mücadelesini karşılıksız bırakmamışlar ve hem Hz. Peygamber zamanında hem de sonraki dönemlerde Kur'an'ı anlama ve yaşama gayreti içerisinde olmuşlardır. Vahyin, son meyvesi olan, tüm beşeriyetin dünya ve âhiret saadetini amaçlayan Kur'an-ı Kerîm, hem üslup hem de içerik açısından bütün beşerî kitaplardan farklılık arz etmekte ve insanlara ferdî, ictimai, ahlakî, idarî, iktisadî prensipler sunmaktadır. Tüm bu esasların özümsemesi, içselleştirilmesi ve hayata tatbik edilebilmesi için Kur'an'ın çok iyi anlaşılması gerekmektedir. Kur'an'ın anlaşılması meselesi Müslümanların daima meşgul olduğu bir konu olmuş ve Kur'an etrafında bugün İslamî İlimler diye bilinen Tefsir, Hadis, Kelam, Akaid, Kıraat v.b. pek çok disiplin oluşmuştur.

Kur'an metninin, Hz. Peygamber'e nazil olduğu günden itibaren okunarak ve ezberlenerek bize kadar ulaşmasında önemli bir görevi üstlenen Kıraat İlmi, Kur'an'ın mana zenginliğinin oluşmasında, tefsir edilmesinde ve azda olsa hüküm istinbatında da önemli bir role sahiptir. Özellikle kurrânın ihtilafına neden olan bazı lafızların muhtelif vecihleri, tefsir yönünden göz ardı edilmeyecek bir zenginlik ve birikim kaynağı olmuştur.³

Kıraat İlminin, Kur'an'ın muhafazasında, anlaşılmasında, mana zenginliği vb. konularda pek çok faydası vardır. Bunlardan biri, Kur'an kelimelerini telâffuz hususunda hataya düşmekten koruyarak onu tahrif ve tağyirden muhafaza etmektir. Kıraat İlmini öğrenmek ve kıraat imamlarından her birinin okudukları kıraati bilmek,

³ Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Kalkan Matbaası, Ankara, 2005, s. 15.

sahih olan ile olmayan kıraatler arasında kanaat belirlememize olanak sağlamaktadır. Kıraatin bir başka faydası da fikhî meselelerde hüküm çıkarmada fakihlere hüccet olmasıdır. Nitekim konuyla ilgili olarak Kur'an, fıkıh ve hadis ilimlerinde Allah Rasûlü'nün önde gelen ashabından olan Ebu'd-Derdâ konuyla ilgili olarak; "Sen Kur'an'ın vecihlerini öğrenmeyince fikhın tamamını anlayamazsın"⁴ diyerek âlimlerin istinbatta kabul ettikleri hüccetlerden birinin de kıraatler olduğunu vurgulamaktadır. Kıraatlerin, Kur'an'ın anlaşılmasında da rolü olmuştur. Bazı müphem kelimeler, kapalı ifadeler, kıraatler sayesinde açıklığa kavuşmuştur. Bu hususa işaret olmak üzere, tâbiûndan Mücahid b. Cebr'in sözü mânîdardır. O, "Abdullah b. Abbas'a sorular sormadan önce, Abdullah b. Mes'ud kıraatini okumuş olsaydım, çoğu meselede soru sormaya ihtiyaç duymazdım"⁵ demiştir. Bu bakımdan kıraatler, bazı ayetlerin yorumlanmasında ve bazı hükümlerde, çelişki ve zıtlık olmayan değişik anlayışların doğmasına da sebep olmuştur. Böylece hem Kur'an okunuşunda farklı ve zengin çeşniler ortaya çıkmış hem de engin ve iç içe mânâlar ifade eden Kur'an-ı Kerim'in anlamı daha da zenginleşmiş, çoğalmış ve her devirde her seviyedeki insanların her birinin farklı farklı lezzet aldıkları, yararlandıkları ilâhi bir sofraya ve hazine olmuştur. Kıraatler, Kur'an'ın Allah Kelamı olduğunun en büyük delillerinden biridir. Çünkü bu kadar çeşitliliğe rağmen, onda tezat ve tenâkuz yoktur; aksine her biri, diğerini tasdik eder, birbirini açıklar. Zıtlık, bir şey hakkında hem olumlu hem de olumsuz beyanda ortaya çıkar. Kıraatlerle elde edilen anlam çeşitliliği ise, farklı seçeneklerdir, zenginliktir. Kıraatlerin diğer bir faydası da Arap dili ve edebiyatına olan katkısıdır. Kur'an-ı Kerim sayesinde Arapça, hem mükemmel bir dil haline gelmiş hem de zaman içinde yozlaşıp bozulmaktan korunmuştur. Ayrıca, Arap olmayan müslümanların da öğrendiği uluslararası bir dil seviyesine yükselmiştir. Kıraatler sayesinde birçok Arap lehçesi korunmuş, yaşatılmış, Araplar arasında yaygınlaşmış ve Arapça'nın zenginliği daha da artmıştır.

Kur'an-ı Kerim'in, "Yedi Harf" üzere inmesine bağlı olarak kıraatlerin çeşitli oluşu, Kur'an'ın indiği dönemde Arap toplumunun, onu okumasında ve anlamasında

⁴ Bkz., Zührî, Muhammed b. Sa'd b. Menî' Ebû Abdullah el-Basrî, *et-Tebakâtü'l-Kübrâ*, Beyrût, trs., II, 357; Tirmîzî, Muhammed b. Ali b. El-Hasen Ebû Abdullah el-Hakîm, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, thk.: Abdurrahman Umeyrâ, Beyrût, 1992, I, 136; Ezdî, Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, (thk. Habîb el-Â'zamî), Beyrût, 1982, XI, 255; Esbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Beyrût, 1984, I, 211.

⁵ Atik, Kemal, *Abdullah b. Mes'ud ve Mushafının Kur'an Tarihindeki Yeri*, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kahramanmaraş, 2005-5, s. 5.

büyük kolaylık sağlamıştır. Çeşitli lehçelere sahip, okuma-yazma bilmeyen ve Kureyş lehçesini telâffuzda güçlük çeken müslümanlar, Kur'an'ı kolaylarına geldiği şekilde kendi lehçeleriyle okuyabilmişlerdir. Bu sayede Kur'an'dan istifade etmeleri en üst seviyede gerçekleşmiştir.

Kıraatler konusu, tefsir tarihinin son derece önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kıraat farklılıklarının ilk nüvesini teşkil eden bu okuyuş farklılıkları erken dönemlerden itibaren hep var olmuş ve zamanla müslümanlar arasında karışıklık ve ihtilaflara yol açtığı gerekçe gösterilerek belli dönemlerde sınırlandırmalara tâbi tutulmuştur. Bu sınırlamalar, başlangıçta kıraatlerin temelde sahih kıraatler ve sahih olmayan kıraatler şeklindeki tasnifini beraberinde getirmiştir. Bu tasniflerle ilgili, kıraat tarihi boyunca âlimler arasında çeşitli bakış açıları bulunmakla birlikte, sonraki dönemlerde kıraatın öğretilmesiyle ilgili genel sayılacak nitelikte bir takım kriterler tespit edilmiştir. Kıraat literatürünün yanı sıra, Tefsir kaynakları da erken dönemden itibaren kıraat farklılıklarını en geniş biçimde ele alan eserler olmuştur. Öte yandan, âlimlerin kıraat tasavvurlarındaki farklılıkları onların kıraatlerin tasnifi, tanımı ve kriterleri hakkındaki yaklaşımlarını da etkilemiştir. Böylece, muhafazakâr bir tutuma sahip olan âlimler ile nispeten serbest bir düşünceyi benimseyenler arasında özellikle kıraatler mütevâtir kıraat ve şâz kıraat şeklinde ayrılmış ve bu ayrım neticesinde şâz kıraatlere atfedilen değerler bağlamında müfessirlerin bakış açılarında değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ancak bakış açıları ne olursa olsun, gerek kıraat gerekse tefsir eserlerinin önemli bir kısmında, mütevâtir/sahih kıraatlere ilâve olarak şâz olarak nitelenen okuyuş farklılıklarının da dikkate alındığı gözlenmiştir.

Bu bağlamda öncelikle ifade etmeliyiz ki Arap dünyasında gerek mütevâtir gerekse şâz kıraatler alanında yapılan çalışmalara kıyasla Türkiye'de yapılan araştırmalar pek fazla değildir. Ülkemizde yapılan çalışmalarda birkaç istisna dışında, araştırmaya konu olan kıraatlerin genel tanıtımıyla yetinilmekte ve konunun tefsire bakan yönlerine değinilmemektedir. Klasik tefsir kaynaklarında mütevâtir kabul edilen kıraatlerin yanında şâz kıraatlere de yoğun bir biçimde yer verilmekle kalınmamış, ayrıca okuyuş farklılıklarının ayetlerin anlamı üzerindeki etkileri de yansıtılmaya çalışılmıştır. Kur'an tilâvetinde, şâz kıraatlere başvurulmasını câiz görmemelerine karşın müfessirler, tefsirlerinde bunlardan yararlanmaktan geri durmamışlardır. Bu durum; müfessirlerin şâz kıraatleri, sahih/mütevâtir kıraat farklılıklarından doğan anlam vecihlerini temellendirmede yararlanılabilecek veya ayetlerin yorumlanmasında

zenginlik sağlayacak önemli bir olgu olarak gördükleri biçiminde değerlendirilebilir. Biz bu çalışmamızda ele alacağımız ilgili surelerde bulunan şâz kıraatlara da yer vererek bunları klasik tefsir kaynakları ve bu alanda te'lif edilmiş kıraat eserlerine başvurmak suretiyle örnekleriyle birlikte açıkladık.

II. Araştırmanın Amacı

Her araştırma hem kendi alanı içinde hem de diğer alanlarda belli bir öneme sahiptir. İslam âlimleri bir araştırmanın veya ilmin önemini ve değerini genel itibariyle o ilmin İslam dini ile olan bağlantısını göz önünde bulundurarak değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Mesela Tevhîd ilmi Allah'ın varlığını ve birliğini araştıran bir ilim olması hasebiyle ilimlerin en faziletlisi sayılmıştır. Dolayısıyla İslam alimleri arasında, İlimlerin fazileti Allah'ın varlığı ve birliği ile Allah'ın kelamı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu yönüyle bizim çalışma alanımız olan kırâat ilmi ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Bir kelimenin farklı okuyuşu bazen akîde konusundaki bir meseleyi bazen de fıkıh konusundaki bir meseleyi etkileyebilmiştir. Dolayısıyla kırâat ilmi tefsîr, hadîs, fıkıh ve kelâm âlimlerinin ilgi odağı olmuş ve ilimlerin en faziletlieleri arasında sayılmıştır. Bu âlimler, kendi alanlarıyla doğrudan bağlantılı olması sebebiyle kırâat ilmiyle yakından ilgilenmişlerdir. Kırâat ilminin Allah'ın kelamı olan Kur'ân ayetleriyle bizzat ilgili olması, onu daha da değerli kılmaktadır. Sahâbe, Kur'ân eğitim ve öğretimi konusunda büyük gayretler sarf etmiş ve bu konuda adeta bir yarışa girmiştir. Peygamber Efendimizin Kur'ân eğitim ve öğretimiyle ilgili sözleri, sahâbeyi bu konuda teşvik etmiştir. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, kırâat ilmi, Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk günden beri var olan bir ilimdir. Bu da bu ilmin değerine değer katmaktadır.

Araştırmamız, Kıraat ilminin klasikleri arasında bulunan kaynaklarda kıraat farklılığıyla ilgili bilgilerin ve bu ihtilafların manaya etkisinin araştırılarak bir plan çerçevesinde ortaya konmasını hedeflemektedir. Çalışmamızın gayesi ise Nebe ve Nas sureleri arasında bulunan ayetlerde var olan kıraat farklılıklarını tespit etmek ve bu okuyuşların kitabi ve şifahi referanslarını ortaya koymak, daha sonra ise bu belirlemeleri bilimsel objektivite çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmaktır.

III. Araştırmanın Metodu

Kıraat konusu, hem içerik itibarıyla hem de diğer İslâmî ilimlerle ilişkisi bakımından son derece geniş bir konudur. Bu yüzden konumuzun sınırlarını tespit edip araştırmadaki metodumuzun ne olduğunu vermemiz gerekmektedir. Tezimizde uygulayacağımız temel metot, kıraat farklılıklarını tespit etme ve değerlendirme şeklinde olacaktır.

Tezimizin konusu olan “*Nebe ve Nâs Sûreleri Arasındaki Kıraat Farklılıkları*”nı araştırmaya başlamadan önce, kırâat ilmi, kıraat imamları, râvileri ve kıraat farklılıklarını konu edinerek kaleme alınmış tez, makale ve eserler incelenerek tezimizin planı/içindekiler kısmı oluşturuldu. Daha sonra bu alanda literatür taraması yapılarak, akademik olarak kırâat alanında yazılmış olan tez, makale ve ilk dönem klasik kaynaklardan günümüze kadar gelen Arapça ve Türkçe kaynaklar taranarak tespit edilerek temin edilmeye çalışıldı. Danışman hocam ve sahasında uzman olan hocalarımızla görüşerek çalışmamıza sunabilecekleri katkılar ve görüşleri soruldu. Bütün bu çalışmalar neticesinde, yeni bakış açısı oluşturabilmek amacıyla elde ettiğimiz veriler sentezlenerek, metot oluşturma sürecine girildi. Bibliyografya’nın genişletilmesi açısından kaynak taramasının çerçevesi geniş tutulmaya çalışıldı. Bu bağlamda:

- a- Literatür taraması yapılarak, makaleler ve tezler araştırıldı.
- b- Çalışma konumuzla ilgili olarak, Hicri I. asırdan, günümüze kadar gelen klasik ve çağdaş Arapça ve Türkçe eserler taranmaya çalışıldı.
- c- Arapça eserlerden tercüme yapıldı.
- d- Konuyla ilgili, Türkçe kırâat eserleri taranmaya çalışıldı. Elde edilen veriler ve bilgiler, konumuzun planı çerçevesinde fişlenerek yazım aşaması seviyesine getirildi. Bilgiler daha sonra, belirli plan çerçevesinde yazılarak araştırmamız tamamlanmaya çalışıldı.

“*Nebe ve Nâs Sûreleri Arasındaki Kıraat Farklılıkları*” isimli çalışmamızı üç bölüme ayırdık. Giriş bölümünde, araştırmamızın önemini, amacını, kapsamını ve metodunu izah ettik.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Kıraat İlminin tanımı, konusu, gayesi ve faydası ele alındıktan sonra Kıraat İlminin Tarihçesi, doğuşu ve gelişim aşamaları başlıkları altında incelenmiştir. Kıraat çeşitlerinin tek tek tanımlarının yapılmasının ardından Kıraat farklılıklarının menşeleri ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kıraat ilimin kökenleri, kıraat ilmine mesnet teşkil eden hususlar Hz.

Peygamber dönemi ve Hz. Peygamber sonrası olmak üzere ele alındı. "Yedi Harf" olarak bilinen husus ayrıntı bir şekilde ele alınarak, bunun Kıraat ilmine delil teşkil etme hususları incelenmiştir. Kıraat farklılığından kast edilen mananın kapsamını belirlemek için kıraat farklılıklarıyla ilgili ilk dönemlerden itibaren ortaya atılan iddialar ele alınmış ve kıraat farklılığından ne anlatılmak istenildiği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın konusu kıraat farklılıkları olunca, biz bu çalışmamızda konuyu sınırlama ihtiyacına binâen kıraat farklılıklarını ikinci bölümde, Nebe ve Nâs arasında bulunan surelerle sınırlandırdık. Surelerdeki kıraat farklılıklarını iki ana başlık altında incelemeyi uygun gördük; “Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Etmeyen Kıraat Farklılıkları” ve “Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Eden Kıraat Farklılıkları” başlıkları altında ele alındı. Konu başlıkları altında mütevatir ve şâz olan kıraat farklılıkları ayrı ayrı tasnif edilmek suretiyle işlenmiştir. Kıraat farklılıkları ele alınırken bir ayette ele alınan kıraat vecihi farklı bir ayette tekrar geçtiğinde bu durumda tekrar yer verilmemek için bu vecihler sadece ilk geçtikleri yerlerde ele alınıp incelenmiştir.

Tezimizin özeti mahiyetinde bir sonuç bölümü ile çalışmamızı sonlandırdık. İstifade ettiğimiz eserleri verdiğimiz bibliyografya ile elinizdeki çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmamızda transkripsiyon yöntemi kullanılmamış olup, Arapça ifadeler orijinal haliyle yazılmıştır. Son olarak, tezimizin yazımı esnasında, ayetlerin orijinal Arapça ifadeleri Diyanet İşleri Başkanlığının internet üzerinden kullanıma sunduğu <http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> adresindeki Mushaf’tan alınarak ilgili yerde kullanıştır, ayet mealleri ve surelerin konularıyla ilgili açıklamalar için de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan ve basılan Kur’an-ı Kerim Meâli’nden istifade edilmiştir.⁶ Çalışmamız Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün “*Tez Yazım Kuralları*” kitapçığı esas alınarak hazırlanmıştır.

⁶ Karaman, Hayrettin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin, *Kur’an Yolu Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 2015, 4. bs.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ANA HATLARIYLA KIRAAT İLMİ

Kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerim'le ilgili olan ilimlerin başında gelmektedir. Bu ilimde kelimelerin ya da lafızların telaffuz ve okunuşları incelenmektedir. Böylece Nazm-ı Celil'in metninde oluşabilecek hata, tahrif ve tağyir ihtimali de ortadan kalkmış olmaktadır. Kıraat ilminin konusu hiç şüphesiz Kur'an kelimeleridir. Söz konusu bu kelimeler ise kıraat ilminin kural ve kaideleriyle ilgili usulleri ve kelimelerin yapısı açısından incelenir. Hz. Peygamber Mekke'de bulunan Kureyş kabilesine mensuptu. Bundan dolayı ilk inen ayetler de Kureyş lehçesiyle nâzil oluyordu. Fakat Arap toplumunda yer alan Kureyş'in dışındaki diğer kabileler farklı dil, kültür, lehçe, şive ve ifade tarzına sahip olmaları sebebiyle Hz. Peygamber onlara Kur'an'ı Kureyş lehçesiyle okuduğunda tam ve doğru bir şekilde anlayıp anlayamadıkları hususunda emin olamıyordu. Kur'an mesajının insanlara eksiksiz bir şekilde ulaşmasını temin etmek amacıyla Efendimiz Rabbine iltica etmiş, bunun müspet karşılık bulmasının sonucu olarak yedi harfle Kur'an'ın kıraat edilmesinin izni Allah tarafından kendisine verilmiştir. Bu durumun kıraat literatüründe karşılığı "el-Ahrufu's-Seb'a" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yedi harf, İslam âlimleri tarafından farklı yorumlara ve ihtilaflara da konu edilmiştir. Bu kelimenin birçok manaya ihtimalli olduğu ileri sürülse de esasen yedi harften gaye; Allah'ın ümmete gösterdiği bir rahmet tecellisi olarak Müslümanlara Kur'an'ın okunmasında kolaylık sağlamak ve İslam'ın süratle yayılmasını temin etmek olduğu kanaatimizdir.

Teknik olarak meseleyi ele alacak olursak kıraatler genellikle şifahen okumaya dayalıdır ya da edâ içerikli icralardan ibarettir. Kıraatin kahir ekseriyeti ihfâ, izhâr, idğâm, imâle, taklîl, tahkîk, teshîl, med, kasr, ravm, işmâm, tefhîm, terkîk, iskân, isbât, hazîf, sıla, teşdîd, tahfîf, sekte gibi vecihler olup bunlar lafzın telaffuzu cihetinden olmakla birlikte mana ihtilafı cinsinden değildir. Mana farklılığına taalluk eden kıraatlar yüzde beş nispetinde olmakla birlikte bunun çok azının hüküm istinbatında değerlendirildiğini söylemek mümkündür.

Hz. Peygamber vefat ettikten sonra sahabeler Efendimizin verdiği sorumluluk anlayışı ve müjdeyle öğrendikleri kıraatları ya da okuyuş şekillerini insanlara aktarmak ve bu ilimle onları tanıştırmak için farklı memleketlere ve uzak diyarlara gitmişlerdir.

Hiz. Osman bunu daha da sistemleştirerek istinsâh edilen mushafları çeşitli bölgelere gönderirken beraberinde bir de kıraat âlimi göndermesi bu uygulamayı aynı zamanda bir devlet politikası haline getirdiğini göstermektedir.

Hiz. Peygamber'den alınan kıraat sahabe döneminde sözlü olarak aktarılmıştır. Tabiûn dönemiyle birlikte bu alana dair eserler yazılmaya başlanmış, Hicrî II. asrın sonlarından itibaren ise kıraat ekolleri oluşmuştur. Bu gelişim safhalarına sahip Kıraat İlmi en kısa zamanda İslam dünyasına yayılmış ve en önemli İslamî ilimlerden biri haline gelmiştir.

Bir hadis-i şerifte Rasûlullah'ın Abdullah b. Mes'ûd'dan Kur'an okumasını istemesi üzerine Abdullah'ın onun huzurunda okumaktan hayâ etmesi, Hiz. Peygamber'in okuması hususunda ısrar etmesiyle Nisâ Sûresi'nden okumaya başlaması, 41. ayete geldiğinde Hiz. Peygamber'in okunan bu ayetten etkilenererek ağlaması, onun Kur'an'ı kaidelerine riâyet ederek ve güzel sesle okunmasına verdiği önemi göstermektedir. Aynı zamanda burada tilâvetin ehil bir ağızdan dinlenmesine de bir teşvik vardır.

Peki Hiz. Peygamber'in güzel okunmasına ve ehil kişilerce okunması halinde dinlenmesine önem verip teşvikte bulunduğu Kur'an'ı hangi usullerle öğrettiğine ya da öğretilmesi gerektiğine temas etmek isabetli olacaktır. Öncelikle Kur'an öğretimi bizzat kıraatte mahir, literatür tabiriyle "fem-i muhsin" olan zevâtтан alınmalıdır. Bu durum darb-ı mesel haline gelmiş şu ifadeyle kendini gösterir. "خذ من افواه المشايخ" yani "Kur'an talimini ya da öğrenimini bizzat uzmanının ağzından al." Rasûlullah'tan günümüze Kur'an'ın talimi ya da öğretimi şu üç usulle gerçekleşmiştir:

Semâ Usûlü: Kıraati hocadan dinleyerek alma.

Müşâfehe Usûlü: Hocanın kıraatte bulunması esnasında onun ağzından alma, sonradan ona okuyarak tashih ettirme.

Arz Usûlü: Hazırlanan dersi hocaya ezberden ya da yüzüne okuyarak sunma.

Kıraatın, kitabet ve şifahi olmak üzere iki temel yönü bulunmaktadır. Yazı ile kaydedilen tarafında Hiz. Peygamber'den sadır olan kıraatlerin tespiti ve günümüze kadar ulaşması sağlanılmıştır. Kıraat-ı Aşere olarak da bilinen On Kıraat İmamı ve Ravilerine nispet edilen kıraat farklılıkları, telif edilen eserlerde kayıt altına alınmıştır. Kur'an'ın muhafazasının temel unsuru olan kitabet ya da yazma bu sayede gerçekleştirilmiştir. İkinci unsur olan şifahi okumalar, bir geleneği yaşatmak anlamında değil kıraatın korunmasında ikinci temel unsur olarak kendini göstermektedir ki ehil

kurra bunu hem kurumsal anlamda hem de kıraata gönül verenler marifetiyle okuyup okutarak ifa etmektedir.

1.1. Kıraat İlminin Tanımı

Kıraat kelimesi, Arapça'da “قَرَأَ” kökünden gelen semâî bir mastar olup “okumak, tilâvet etmek” anlamına gelmektedir.⁷ Aynı mastarın çoğulu olarak kullanılan kelime ise “Kırâât”tır.⁸

Terim olarak kıraat ise en meşhur kıraat âlimlerinden İbnü'l-Cezerî tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: Kıraat İlmi; “Kur'an kelimelerinin okunma biçimini ya da edâ keyfiyetini⁹ ve bu kelimelerdeki ihtilafı, râvîlerine nispet ederek bildiren bir ilimdir.”¹⁰ Kıraatın, İbnü'l-Cezerî tarafından yapılan bu tanımı, yapılan tanımlar içerisinde en çok tercih edilendir.¹¹

1.2. Kıraat İlminin Konusu

Kıraat ilminin konusu, kıraat imamlarının birbirine nispetle ittifak ve ihtilaf durumlarını dikkate alarak ortaya çıkan vecihleri, nakleden imamlarına nispet ederek edâ edilişi yönüyle inceler. Ayrıca Kıraat İlminin tarihi, ekolleri ve kıraatin çeşitleri de bu ilmin konusu içerisinde değerlendirilmektedir.¹²

1.3. Kıraat İlminin Gayesi

Kıraat İlminin amacı, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahih kıratları, zayıf ve şaz olanlarından ayırarak öğretmektir.¹³ Kur'an'ın kelimelerini, telaffuz hususunda hatadan, tahrif ve tağyirden korumak, kıraat imamlarının kendilerine nispet edilen kıraatlarını

⁷ İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrût, ts., III, 373; Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kır'âti'l-Arbe'ate Aşere*, (thk. Ali Muhammed Dabbâğ), Mısır, trs., s. 5; Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yay., İstanbul, 2005, s. 230-232.

⁸ Yüksel, Ali Osman, *Kıraat-ı Aşere*, Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1990, III. 356.

⁹ “Eda keyfiyeti”, Kur'an'daki lafızların Hz. Peygamber'den itibaren kârîler tarafından nakledilerek icra edile gelen tüm okuyuş biçimlerini ifade eder. Bkz. Ünal, a.g.e., s. 12.

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1400/1980, s. 3; Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, trs., I, 336; Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraatı*, Nedve Yay., Konya, 1981, s. 73; Ünal, a.g.e., s. 12.

¹¹ Ünal, a.g.e., s. 12-15.

¹² Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kır'âti'l-Arbe'ate Aşere*, (thk. Ali Muhammed Dabbâğ), Mısır, trs., s. 5

¹³ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kır'âti'l-Arbe'ate Aşere*, Beyrût, 1987, I, 67.

bilmek ve birbirinden ayırt etmektir.¹⁴Başka bir ifadeyle; Hz. Peygamber, Kur'an kelimelerini ashabına nasıl okuduysa, aynen o şekilde gelecek nesillere intikal ettirmek, yani orijinal okunuşu veya telaffuzu muhafaza etmektir.¹⁵

1.4. Kıraat İlminin Faydası

Kıraat İlminin önemini açıkça ortaya koyan birçok faydaları bulunmaktadır. Bu ilmin sağladığı faydaların en önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür:

1.Kıraat İlminde söz konusu kıraat vecihlerinin korunmasına ve müşâfehe yoluyla bu vecihlerin icrasına büyük önem gösterilmesi, Kur'an lafızlarının telaffuz edilirken yanlış yapılmamasını sağlamaya yöneliktir. Bu sayede Kur'an'ın hatasız ve lahn yapmadan okunması sağlanmak ve bu nedenlerle ortaya çıkabilecek ayet yanlışlarının önüne geçmektir.¹⁶

2.Kur'an lafızları bu ilim sayesinde tahrif ve tağyirden korunmaktadır. Bu ilim sayesinde Kur'an'ın indiği şekliyle orijinal yapısı gerek lafzı gerekse de okunuşu itibariyle temin edilmiştir. Ayrıca Kur'an'dan olan ve olmayan da bu sayede tefrîk edilmiştir.¹⁷

3.Kıraat ilminin en önemli faydalarından biri de Kur'an ayetlerinin mücmel olanlarının açıklanmasında, mananın zenginleşmesinde ya da hüküm istinbâtında Tefsir ve Fıkıh İlmine sağladığı katkıdır. Bazen şâz da olsa bir kıraat vecih, hukukî bir hükmün açıklanmasına yardımcı olabilmektedir.¹⁸

1.5. Kıraat İlminin Tarihçesi

Kur'an'ın nüzûlünden itibaren farklı okuyuşlardan kaynaklanan vecihler yer yer tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bu farklı vecih meselesinin özellikle Medine döneminde Kur'an-ı Kerim'i farklı kabilelere ulaştırma çalışmalarında talim ve öğretme adına Kur'an mesajının bu kimselere ulaşması amacına yönelik kolaylık ve ruhsat

¹⁴ Karaçam, İsmail, *Kur'an'ın Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, MÜİFV Yay., İstanbul, 2016, 30. bm, s. 61 (*Kur'an'ın Fazileti*).

¹⁵ Ünal, a.g.e., s. 15.

¹⁶ İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l- Kırâât ve 'l-İzâhi anhâ*, (thk. Ali Necdî Nâsif, Abdülhâlim en-Neccâr, Abdulfettah İsmâ'î'l Şiblî, Meclisü'l-A'la li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, Kâhire, 1994/1414, II, 321-322.

¹⁷ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 28-29; Suyûtî, *İtkân*, I, 154-155.

¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 28, Muhaysin, Muhammed Salim, *Kırâât ve Eseruhâ fî Ulûmi'l-Arabîyye*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kâhire, 1405/1984, I, 34.

amaçlı bir müsaadeyi ifade eder.¹⁹ Bu husus elimizde bulunan tarihi kaynaklarda mevcuttur.²⁰ Ayrıca Kıraat ilminin ve kıraatların çeşitli olmasının dayanağı “Yedi Harf” konusunun geçtiği hadistir.²¹ Bu müsaade Medine döneminin ilerleyen zamanlarında başlamış olup²² Sahabe bu zamandan sonra gerek Hz. Peygamber zamanında gerekse Hulefâ-i Râşidîn döneminde gittikleri yerlerde Kur’an talimi verirken bu farklı vecihleri öğrencilerine aktarmışlardır. Dolayısıyla bu vecihleri sahabeden tabiîn, onlardan da etbâ’u’t-tâbi’în âlimleri almış ve bu âlimler bu rivayetleri sahih ve zayıf olarak ya da şâz ve mütevâtir olarak sınıflandırmak ve bunlar üzerinde yaptıkları değerlendirmelerle Kıraat İlmi doğmuştur.²³

1.5.1. Kıraat İlminin Doğuşu ve Gelişim Aşamaları

1.5.1.1. Peygamber Dönemi

Cebrail (a.s)’ın Kur’an’ı Hz. Peygambere getirmesiyle Kıraat İlmi başlamış oluyordu. Genel olarak şu söylenebilir ki; Hz. Peygamber kıraatını risalet görevine uygun bir üslupla gerçekleştirmiştir. Onun tilavetinden amaç vahyin anlaşılması ve tefekkür edilmesi olmakla birlikte her türlü tecvid kurallarını ihmal etmemesi de dikkate şayandır. O, tilaveti esnasında Kur’an’a kendisini öylesine verirdi ki; okuduğu ayetin muhtevâsına göre bazen istiâzede bulunur bazen de talep maksadıyla dua ederdi.²⁴

Peygamber (s.a.s) vahyi, kendisine öğretilen tarzda ashabına öğretmiştir. O talimde sema ve arz yolunu kullanmış yani Cebrail (a.s.)’den işittiğini aynen ashabına aktarmıştır. Hz. Peygamber bu usulleri ashabına ferden ferdâ öğrettiği gibi toplu olarak ta uyguladığına dair rivayetler kaynaklarda bulunmaktadır.²⁵ Rivâyete göre Abdullah b. Mes’ûd’un; “Vallahi Rasulullah’ın bizzat ağzından yetmiş küsur sureyi ezberlemişimdir.”²⁶ ifadesi Hz. Peygamber’in Kur’an öğretimi konusunda uyguladığı

¹⁹ Ünal, a.g.e., s. 17.

²⁰ Bkz. İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdurrahman b. Muhammed, *el-İsti’âb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, Dâru’l-Ceyl, Beyrût, 1412, IV, Ebû Tâhir, Abdulkayyum b. Abdilgafur es-Sindî, *Safahât fî Ulûmi’l-Kıraat*, Câmiatu Umîi’l-Kurâ, Mekke, 1414, s. 29.

²¹ Buhârî, *Fedâilü’l-Kur’an*, 5, 27; Müslim, *Salâtu’l-Musâfirîn*, 270.

²² Bkz. İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Sâhihu İbn Hibbân*, (thk. Şuayb Arnavut) Müessesetu’r Risale, Beyrût, 1993/1414 III, 13; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi’ul-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’an* (Tefsir), Mısır, 1968, 3. bm, I. 40.

²³ Karaçam, İsmail, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, MÜİFV Yay., İstanbul, 1996, s. 91.

²⁴ Tetik, Necati, *Kıraat İlminin Ta’limi*, İşaret Yay., İstanbul, 1990, (Kıraat İlmi), s. 21.

²⁵ Tetik, a.g.e., s. 31-32.

²⁶ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi’ul-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’an* (Tefsir), Mısır, 1968, 3. bm, I. 60.

usullere yönelik bilgiler vermektedir. Yine Rasulullah'ın, Mescid-i Nebvî'de Ashab-ı Suffa'ya toplu olarak Kur'an taliminde bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.²⁷

Ubeyy b. Ka'b, Mus'ab b. Umeyr, Amr b. Hazm ve Muâz b. Cebel gibi sahâbiler Hz. Peygamber döneminde Rasulullah'tan aldıkları Kur'an eğitim ve öğretimi neticesinde bu hususta temâyüz etmiş şahsiyetlerdir. "Kurrâ ve Kârî", kelimeleri ilk defa bu dönemde ıstılâhî bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁸ buraya kaynak

Hz. Peygamber döneminde değineceğimiz son konu ise Rasulullah'ın Kur'an'ı farklı lehçelerle okuyup okumadığı meselesidir. Genel kabule göre; harften maksat farklı lehçelerdir. Tarihî vesikalar gösteriyor ki; Hz. Peygamber Mekke ve Medine döneminin ilk zamanlarında Kur'an talimi ve okunması hususunda tek harf üzere devam etmiştir. Bununla birlikte sonraki dönemde manası değişmemek kaydıyla ve kolaylık olsun diye Kur'an'ın bazı kelimelerini farklı lehçelerde de okumuş ve okunmasına müsaade etmiştir. Rasulullah (s.a.s) her ne kadar bu ruhsata izin vermiş olsa da çoğunlukla O, Kur'an'ı tek lehçe üzerinden okumuştur. O da Kureyş lehçesidir.²⁹

1.5.1.2. Hz. Ebû Bekir Dönemi

Yapılan savaşlarda, Kur'an'ın muhafızı olan birçok hafız sahabenin şehit olması, Kur'an'ın korunması hususunda birtakım endişelere sebep olmuştur. Bu durum karşısında Hz. Ömer'in de teşvikleri neticesinde Halife Hz. Ebû Bekir, Hz. Zeyd b. Sabit'in başkanlığında Kur'an'ın bir kitap halinde bir araya getirilmesini temin etmiştir.³⁰ Bu çalışmada sahabe, ellerinde dağınık halde bulunan Kur'an nüshalarını iki şahitle de destekleyerek komisyona arz etmiştir.³¹ Burada asıl amaç Kur'an'ın korunmasını sağlamaktır. Sahifelerin bir araya getirilip kitap haline dönüştürüldüğü bu ilk örneğe Hz. Abdullah b. Mesûd'un teklifiyle, "Mushaf" adı verilmiştir.³²

Bu dönemde yazılan ya da cem edilen mushaf, noktalama ve harekelemeyi ihtiva etmediğinden bu durum onun birden fazla şekillerde okunmasına zemin oluştuyordu. Bir diğer husus ise cem edilen bu nüshanın tek harf üzere mi yoksa yedi harf üzere mi yazıldığı sorusudur. Hz. Ebû Bekir, Mushafı'nın yedi harfi ihtivâ ettiği yönünde görüş

²⁷ Zerkânî, a.g.e., I. 199.

²⁸ Abdulhâdî, *Kırâât*, s. 17.

²⁹ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 7; Ünal, a.g.e., s. 22-23.

³⁰ Ersöz, İsmet, *Kur'an'ın İndirilişi ve Bugüne Gelişi*, Konya, 1993, s. 75.

³¹ Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrût, 1973, I. 184; Zerkânî, a.g.e., I. 207.

³² Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır, 1972, 2. bm., I. 283.

bulunmakla birlikte, mushaf her ne kadar yedi harfi içinde barındırsa da tümünü ihtivâ etmediği yönünde görüş beyân edenlerde olmuştur.³³

1.5.1.3. Hz. Osman Dönemi

Bu dönemde, Müslümanlar Avrupa, Asya ve Afrika'da önemli fetihler gerçekleştirmişlerdi.³⁴ Sahâbeden kurra olanlar bu döneme kadar fethedilen memleketlere gitmişler, oralarda Kur'an tedrisatında bulunmuşlardı. Bunlardan bilinen sahâbiler; Hz. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Basra'ya, Hz. Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'ye, Hz. Ubeyy b. Ka'b ve Hz. Ebu'd-Derdâ da Şam'a gitmişlerdir. Bu kurrâ sahâbîlerin sahip oldukları mushaflar tertip, kıraat ve kıraatin edâsı hususunda bir takım farklılıklar içermekteydi.³⁵

Rasulullah (s.a.s.) ile Cebrail (a.s) arasında, mukabele usulü ile Kur'an'ı birbirlerine sundukları son arzda yakın manalı lafızlardan Kureyş lügatine uymayanlar terk edilmişti. Bu duruma muttali olmayan bazı kurrâ sahâbîler, bu farklı lafızları hem muhâfaza etmişler hem de bu farklı lafızlar üzerinden Kur'an taliminde bulunmuşlardı. Ayrıca bazı kurrâ, ellerindeki mushaflarına tefsir amaçlı olarak bazı kelime ve cümleler de katmışlardı.³⁶ Tüm bunlar Kur'an'ın kıraati hususunda birtakım ihtilaflara veya ayrılıklara sebebiyet vermiştir. Örneğin; öğrendikleri farklı kıraat sebebiyle kendilerini diğer kıraat mensuplarından üstün görmeleri, sahip oldukları kıraat dışındaki farklı kıraatları yalanlamaları, hatta onları tekfir etmeleri gibi.³⁷

Hz. Osman döneminde Ermenistan ve Azerbaycan'a düzenlenen savaşın akabinde Huzeyfe b. Yemân Hz. Osman'a gelerek sefer esnasında Kur'an'ı Übeyy b. Kâ'b'ın okuyuşuna göre okuyan Suriyelilerle Abdullah b. Mes'ûd'un okuyuşunu takip eden Iraklılar arasında Kur'an kıraati hususunda daha önce duymadıkları telaffuzlar sebebiyle ihtilaflar vukû bulduğunu, tartışmalarda tarafların birbirini inkârcılıkla suçlamaya kadar işi tırmandırdıklarını belirtmiş ve Halifeye bu konuda tedbir alması gerektiğini söylemişti.³⁸ Bunun üzerine Hz. Osman o esnada Hz. Hafsa'nın elinde bulunan resmi Mushafı getirterek, Zeyd b. Sabit'in başkanlığında Abdullah b. Zübeyr,

³³ İbnü'l-Cezerî, Hafız Ebu'l Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l Kıraati'l-Aşr*, thk.: Ali Muhammed ed-Dabbâğ, Beyrût, ts., I, 31; Tetik, *Kıraat İlmi*, s. 50.

³⁴ Zerkânî, a.g.e., I, 248.

³⁵ Abdulhâdî, *Kırâât*, s. 22.

³⁶ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1985/1405, s. 21-22.

³⁷ Râfî, Mustafa Sâdık, *İ'câzü'l-Kur'an ve'l-Belâgatü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır, 1906, s. 36-37.

³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 11.

Said b. el-Âs, Abdurrahman b. el-Hâris b. el-Hişam'dan oluşan bir heyete Kur'an'ın istinsâhı için talimat vermişti.³⁹

Hiz. Zeyd dışındaki komisyon üyeleri Kureyşli idi. Kur'an'ın Kureyş lehçesine göre nazil olduğuna vurgu yapan Hiz. Osman, bu üç üyeye, Hiz. Zeyd ile bir kelimedede ihtilafa düşmeleri halinde onu Kureyş lehçesine göre yazmalarını emretti.⁴⁰ Kur'an'ın istinsâhı için oluşturulmuş komisyon çalışmalarını tamamladıktan sonra esas alınan Mushaf, Hiz. Osman tarafından Hafsa validemize geri verilmiştir. İstinsâh edilen söz konusu nüshalar ilim merkezlerine gönderilmiş, sahâbenin elinde bulunan vahiy nüshaları ise imhâ edilmiştir.⁴¹

İstinsâh edilen nüshaların sayısı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Âlimlerin çoğunun görüşüne göre dört nüsha çoğaltılarak Kûfe, Basra, Şam ve Medine'ye gönderilmiştir.⁴² Bir rivayete göre yedi mushaf istinsah edildi. Bu nüshalar ise Mekke, Medine, Şam, Yemen, Bahreyn ve Basra'ya gönderildi.⁴³ Ayrıca mushafların sayılarının beş ve sekiz olduğuna dair görüşler de vardır.⁴⁴

1.5.1.4. Kıraat İlminin Gelişmesi

Hiz. Osman döneminde istinsâh edilen nüshaların gönderildiği bölgelerde bu mushafları okuyan ve öğreten kârifler, kıraat ilminin yayılmasında ve gelişmesinde önemli bir görev üstlenmişlerdir. Onlar bu görevi ifa ederken Rasûlullâh'a kadar ulaşan muttasıl bir senetle ve sika râvîler aracılığıyla kıraatta bulunduklarını ifade etmişlerdir.⁴⁵

Tabiîn döneminde kârifler ahabın yolunu takip etmişlerdir. Kıraatta nakil gerçeği bu dönemde iyice belirginleşmiş, kıraat farklılıkları sahîh, âhad ve şâz olarak bilinir hale gelmiştir.⁴⁶

³⁹ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 250-251-; Karaçam, İsmail, En Büyük Mucize, İstanbul, 2005, Yeni Şafak Kültür Armağanı, s. 99.

⁴⁰ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 3, 66; İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 11; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Muhtasarü Tarihi Dimeşkî 'bn-i Asakir*, thk.: Muhammed es-Sagarci, Dimeşk, 1986, XVI, 168-169; Suyûtî, *İtkân*, I, 78-79.

⁴¹ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 3; Zerkeşî, *Burhân*, I, 236; Suyûtî, *İtkân*, I, 187.

⁴² Subhî, Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Derseâdet, İstanbul, ts., s. 84; Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, s. 48-49.

⁴³ İbn Ebî Dâvud, *Kitâbu'l-Mesâhif*, 34; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 7; Zerkeşî, *Burhân*, I, 240; Suyûtî, *İtkân*, I, 80.

⁴⁴ A'zami, Muhammed Mustafa, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi*, (çev. Ömer Türker, Fatih Serenli), İz Yay., İstanbul, 2015, 3. bm., s. 136.

⁴⁵ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk.: Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire, 1964, I, 43.

⁴⁶ Abdulhâdî, *Kırâât*, s. 22 vd.

İbnü'l-Cezerî, kıraatlarını sahâbeden almış tabîîn dönemi kârîlerin bir kısmına eserinde işaret etmiştir.⁴⁷ Bu dönemde zikredilen kurrâ içinde kıraat imamlarından bir kısmı da bulunmaktadır.⁴⁸ Ayrıca bu dönemde bazı kıraat ihtilafları tabîîn döneminden sonra kendilerine tâbî olunan kıraat imamları dönemine kadar devam etmiştir.⁴⁹

Hicrî II. asır, ekol olarak kıraat imamlarının ortaya çıktığı bir dönemdir. Söz konusu bu imamların kıraatları Mekke, Medîne, Kûfe, Basra ve Şâm gibi şehirlerde tüm Müslümanlar tarafından icmâ ile okunmuştur.⁵⁰ Bu dönemde kıraat imamları, okudukları kıraatları hep evvelkilere dayandırarak şöyle demişlerdir: “Kıraatlar sonrakilerin evvelkilerden aldığı uyulan bir sünnettir. Nasıl bulduysanız öyle okuyunuz.”⁵¹

1.6. Kıraatin Çeşitleri

1.6.1. Sıhhat Bakımından Kıraatlar

Sahih senetli, Arap gramerine uygun ve Hz. Osman Mushaflarının yazısıyla uyumlu olan kıraatlara Sahih Kıraatlar denir.⁵² Mütevâtir olan bu kıraatları inkâr etmek caiz değildir. Bu kıraatları kabul etmek ve onlara inanmakla Müslümanlar yükümlüdürler. Sahih olan kıraatların kimden geldiğine itibar edilmez. Sahih kıraat Yedi İmam’dan veya On İmam’dan yahut da makbul olan diğer imamlardan gelsin fark etmez. Sahih Kıraatların şartları olarak ta zikredebileceğimiz Sahih senetli, Arap gramerine uygun ve Hz. Osman Mushaflarının yazısıyla uyumlu olma şartlarından birinin eksik olması durumundaki kıraate Sahih Olmayan Kıraat denir.⁵³

1.6.2. Senetleri Bakımından Kıraatlar

1.6.2.1. Mütevâtir Kıraat

Yalan üzere ittifak edip birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun, kendileri gibi, diğer bir topluluktan naklettikleri ve muttasıl bir senetle Peygamberimize

⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 8.

⁴⁸ Zehebî, *Ma'rife*, I, 43-81.

⁴⁹ Tetik, *Kıraat İlmi*, s. 57.

⁵⁰ İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraat*, (thk. Şevki Dayf), Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1400, (Seb'a), s. 49.

⁵¹ İbn Mücâhid, *Seb'a*, s. 49-50.

⁵² Suyûtî, *İtkân*, I, 75.

⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 331; Suyûtî, *İtkân*, I, 73.

ulaşan kıraatlardır.⁵⁴ Âlimlerin çoğunluğuna göre Kıraat-ı Seb'a Mütevâtir Kıraat nev'inden olup İbnü'l-Cezerî'nin ifadesiyle bu yedi kıraat İslam ümmetinin Ebû Cafer, Yakub ve Halefü'l-Âşir'in kıraatlarını benimsemesiyle on kıraate bâliğ olmuştur.⁵⁵ Mütevâtir Kıraat inanılması zarûrî olup inkârı ise kesinlikle caiz değildir.⁵⁶

1.6.2.2. Meşhur Kıraat

Sened yönüyle sahih, Arap gramerine ve Hz. Osman Mushaflarından birine uygun olan kıraatlardır. Mütevâtir Kıraat'tan ayrıldığı tek husus, senedinin tevâtür derecesine ulaşmamasıdır. İbnü'l-Cezerî'nin mütevâtir kabul ettiği kıraat imamlarından olan Ebû Cafer, Yakub ve Halefü'l-Âşir, meşhur kıraat imamı olarak telakki edilmektedir. Meşhur kıraata inanmak vacib, inkâr etmek caiz değildir.⁵⁷

1.6.2.3. Âhad Kıraat

Senedi sahih olan fakat Hz. Osman mushaflarına veya Arap gramerine uymayan yahut da kıraat imamı arasında şöhrete ulaşamayan kıraatlara denir ki bu tür kıraatlar okunmazlar ve bunlara inanmak vacib değildir. “مُتَكِّينَ عَلَى رُفْرِ خُضِرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حَسَانٍ”⁵⁸ ayetinde yastık anlamına gelen “رُفْر” ve döşek anlamına gelen “عَبْقَرِي” kelimeleri mütevâtir kıraatta tekil kullanımlarıyla yer alırken âhad kıraatta çoğul sîgasıyla şu şekilde yer almıştır: “مُتَكِّينَ عَلَى رِفَارِ خُضِرٍ وَ عِبَاقَرِي حَسَانٍ”.⁵⁹ Bu kıraat vechi ahad kıraata bir örnek teşkil etmektedir.

1.6.2.4. Şâz Kıraat

Senedi sahih olmayan kıraatlardır. Şâz kıraat denince mütevâtir kıraatların dışında kalan kıraatlar olarak da anlaşılmıştır.⁶⁰ Bununla birlikte mütevâtir kıraatlarda aranan şartlardan birinin eksik olduğu kıraatlar olarak da değerlendirilmiştir.⁶¹

⁵⁴ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 87 (*Kıraat İlmi*); Ünal, a.g.e., s. 54; Çetin, Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 84 (*Yedi Harf*).

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1400/1980, s. 15-16.

⁵⁶ Karaçam, *Kıraat İlmi*, s. 87.

⁵⁷ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 423.

⁵⁸ Rahmân, 55/76.

⁵⁹ Suyûtî, *İtkân*, I, 77; Dimyâti, *İthâf*, s. 407.

⁶⁰ İbnü's-Sübkî, *Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, Daru'l-Bâz, Mısır, 1318, I, 112.

⁶¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 331; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 73.

“مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ”⁶² ayetinin şâz kıraat vechi olarak “مَلِكِ يَوْمَ الدِّينِ”, şeklinde okunmasıyla birlikte; “فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً”⁶³ ayeti şâz kıraat itibarıyla “فَالْيَوْمَ نُنَحِّيكَ بِبَدَنِكَ”, şeklinde okunmuştur.⁶⁴

1.6.2.5. Müdrec Kıraat

Kârînin tefsir amaçlı olmak üzere Kur'an'dan olmayan bazı ifade ve açıklamaları Kur'an metnine sokmasıdır. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın “وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ”⁶⁵, ayetini “مِنْ أُمِّ” ilavesiyle okuması; İbn Abbas'ın ise; “لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ”⁶⁶ ibaresini ilave etmesi müdrec kıraat örnekleridir.⁶⁷

1.6.2.6. Mevzû Kıraat

Asılsız olarak bir kimseye nispet edilen ve vahiyle hiçbir ilişkisinin olmadığı uydurma kıraatlardır. “إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ”⁶⁸, ayeti Ebû Hanife'ye nispet edilerek “إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ”, Allah lafzını merfû' olarak okuduğu Muhammed b. Cafer el-Huzâî tarafından ifade edilmiştir.⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, bu kıraatle Ebû Hanife'nin hiçbir ilişkisinin olmadığını ve birçok müfessirin gerekli araştırma ve incelemeyi yapmadan söz konusu kıraati ona izâfe ederek nakilde bulunduğunu ifade etmiş ve bir haksızlığa meydan verildiğine temas etmiştir.⁷⁰

1.7. Kıraat Farklıklarının Oluşmasına İsnat Edilen Sebepler

Bu başlık altında, Kıraat İlminin oluşum sürecinde kıraat farklılıklarının hangi sebepler üzerine inşa edildiğini açıklayacağız. Bu konuyu incelerken, kıraat farklılığında temel nedenlerden olan Yedi Harf olgusu ana hatlarıyla ele alınıp işlenecek ve tarihi süreç içerisinde Hz. Osman döneminde istinsah edilen Mushaflar üzerinden yürütülen tartışmalar incelenecek, Arap dilinin gramer özellikleri, harekeleme, noktalama v.b. tartışmalar üzerinden kıraat farklılıklarının oluşmasına etki eden sebepler açıklanacaktır.

⁶² Fâtiha, 1/4.

⁶³ Yunus, 10/92.

⁶⁴ Suyûtî, *İtkân*, I, 78.

⁶⁵ Nisa, 4/12.

⁶⁶ Bakara, 2/198.

⁶⁷ Suyûtî, *İtkân*, I, 79; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 424.

⁶⁸ Fâtır, 35/28.

⁶⁹ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 89. (*Kıraat İlmi*)

⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 16.

1.7.1. Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a) Olgusu

Yedi harf (el-Ahrufu's-Seb'a), Kıraat İlminin ya da Tefsir İlminin en önemli ve en problemli konularından birisidir. Harfin çoğul kullanımı olan Ahruf, lügatte bir şeyin ucu, kenarı, sivri ve keskin tarafı, hece harflerinden her biri, kıraat vechi gibi anlamlara gelmektedir.⁷¹ el-Ahrufu's-Seb'a ise kesretten kinâye olmak üzere Kur'an'da yer alan birçok lafzın birden çok okunuşa sahip olmasını ifade eder.⁷²

Kur'an'ın yedi harf üzere nazil olduğunu ifade eden hadisler pek çoktur. Mütevâtir olduğu söylenen⁷³ Hz. Ömer'den mervî hadis şu şekilde geçmektedir: “Rasulullah hayatta iken Hişâm b. Hakîm'in namazda Furkân Suresi'ni okuduğunu işittim. Hişâm bu sureyi Hz. Peygamber'in bana öğrettiğinden farklı bir şekilde okuyordu. Bu duruma o kadar kızmıştım ki neredeyse üzerine atılacaktım. Selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tutarak;

-Bu sureyi sana okuduğun şekilde kim okuttu? diye sordum. Hişâm:

-Rasulullah okuttu, dedi.

-Yalan söylüyorsun, çünkü Peygamber bana bu sureyi senin okuduğundan daha başka bir şekilde okuttu, dedim ve onu Rasulullah'ın huzuruna götürdüm.

-Ya Rasulullah! Ben bunu Furkân Suresini bana öğrettiğinizden başka bir şekilde okurken işittim, dedim. Rasulullah bana:

-Hişâm'ı bırak, buyurdu. Sonra ona:

-Oku, dedi. O da daha önce nasıl okuduysa öyle okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

-Bu sûre böyle nâzil oldu, dedi. Sonra bana da okumamı emir buyurdu. Ben de kendisinden öğrendiğim şekilde okudum. Aynı değerlendirmeyi tekrar yaparak:

-Bu sûre böyle nâzil oldu, dedi ve devamla:

-Şüphesiz ki Kur'an yedi harf üzere nâzil olmuştur. Bunlardan kolayınıza geleni okuyun, diye buyurdu.”⁷⁴

Başka bir rivâyet de Ebû Hureyre'den mervîdir. Hz Peygamber: “Kur'an yedi harf üzere indirildi, okuyun; zira okumakta zorluk yoktur. Ancak azap âyetini rahmet âyetiyle değiştirmeyin” buyurmuştur.⁷⁵ Serdedilen bu hadislerin dışında benzer

⁷¹ İbn Manzûr, *Lisân*, IX, 41.

⁷² Karaçam, *Kurân'ın Nüzulü*, s. 38-39; Çetin, *Yedi Harf*, s. 73.

⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 21; Zerkeşî, *Burhan*, I, 212.

⁷⁴ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 5, 27; Müslim, *Salâtü'l-Musâfirîn*, 270.

⁷⁵ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, TDV Yay., Ankara, 1407/1986, s. 103.

mahiyetli başka hadisler de vardır.⁷⁶ Bu hadisler,⁷⁷ Rasûlullâh'ın Allah'ın iznine dayanarak Kur'an'ın kıraatı hususunda ümmete kolaylık sağlama amacını taşıyordu. Ayrıca söz konusu bu kolaylık aynı dili konuşsa da farklı lehçelerin yoğun olarak kullanıldığı Arap toplumunda kaçınılmaz bir durumdu. Yedi harf ruhsatı konusunda izin ne zaman verilmiştir, sorusuna cevaben denilebilir ki; Hz. Ömer hadisinde bahsi geçen Hişâm b. Hakîm'in Mekke'nin Fethi'nden sonra müslüman oluşu ve Ubeyy b. Ka'b'ın rivâyet ettiği hadiste bahsettiği yerin (Benû Gıfar deresi) Medine yakınlarında olması, bu konuda ruhsatın Medine'de ve Hz. Peygamber'in vefatına yakın senelerde gerçekleşmiş olduğu yönündedir.⁷⁸

Yedi harf ile ilgili pek çok sayıda ihtilafa değinme imkânı söz konusu; ancak bunlardan önemli görülen birkaçına temas etmekle yetineceğiz:

1- Yedi harften maksat yedi Arap kabilesinin lügatidir. Bir görüşe göre bu lügatler: Kureyş, Hüzeyl, Temîm, Ezd, Rabîa, Hevâzin ve Sa'd b. Bekr kabileleridir. Başka bir görüşe göre; Kureyş, Hüzeyl, Kays, Temîm, Esed, Huzâa ve Kinâne kabileleridir. Diğer bir görüşe göre ise; Kureyş, Hüzeyl, Kays, Kinâne, Dabbe, Teymu'r-Rebâb ve Esed b. Huzeyme kabileleridir.

2- Bazı âlimlere göre yedi harften maksat Kur'an'da yer alan yedi kavramdır. Kimi âlimler bu kavramların emir, nehy, helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve emsâl olduğunu; kimi âlimler muhkem, müteşâbih, nâsih, mensûh, umûm, husûs ve kısas olduğunu; kimi âlimler ise; mutlak, mukayyed, âmm, hâss, nâss, müevvel ve nâsih-mensûh olduğunu söylemişlerdir.

3- Yedi harften maksat bir kelimenin aynı anlama geldiği farklı lafızlarla ifade şeklidir. “هَلَمْ ، نَعَال ، اَقْبَل” kelimelerinin “gel” manasını ihtivâ etmesi bu duruma misaldir.

4- Yedi harf, sayı belirtmeksizin çok sayıda farklı kıraatı ifade eder. Burada yedi sayısı kesretten kinâye olarak zikredilmiştir.

5- Bir diğer görüş yedi harfin Kur'an'ın salt yedi lehçe üzerinden okunabileceği değil Arap toplumunda kullanılan lehçelere uyarlanıp okunabilecek şekilde ruhsatı ifade eder.

6- Yedi harf kavramı manası anlaşılamayan kapalı, müşkil bir terimdir.

⁷⁶ Müslim, *Salâtü'l-Musâfirîn*, 272, 273; Ebû Dâvûd, *Salât*, 357; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, IX, 26.

⁷⁷ Bkz.; Ahmed b. Hambel, *Müsned*, V, 127-128.

⁷⁸ Hâmevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 214; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 83.

7- Yedi harften maksat meşhur kıraat imamlarına nispet edilen yedi kıraattır.⁷⁹

Yedi Harf Oldusuyla İlgili Değerlendirme

Aktarılan bu ihtilaflar değerlendirildiğinde “yedi harf” kavramının kesretten kinâye olduğu yani birden fazla kıraatın kastedildiği en makul görüş olarak ifade edilebilir. Çünkü bu konuda serdedilen rivayetlere bakıldığında belirlenmiş bir sayının vurgulanması yerine ümmete Kur’an’ın okunmasına yönelik kolaylığın hedeflendiği aşikârdır.⁸⁰ Her dilin kendi içinde lehçe ve şive farklarının olduğu bilinen bir gerçektir. Kaldı ki farklı lehçe sahipleri birbirlerini tamamen anlayamamaktadırlar. Bu durum Arapça için de geçerlidir. Söz konusu bu farklılık genel olarak kelimenin yapısında ve anlamında bir değişiklik şeklinde değil söyleyişteki bir değişikliği içermektedir.⁸¹

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın.”⁸² Bu ayetin bir gereği olarak Hz. Peygamber de kendi kavminin dili olan Arapça ile gönderilmiştir. Peygamberimiz her kesimden insanların anlayıp yaşayabileceği bir kıvamda dini insanlara sunmuştur. Bu anlayışın bir tezâhürü olarak da Allah’ın izniyle farklı lehçe ve ağızlarla Kur’an’ın okunmasına müsaade etmiştir. Sonuçta vahiyle henüz tanışmış o dönemin insanları için önemli olan vahyin içerdiği lafızlar değil mana idi, yani Kur’an ahkâmının içselleştirilip hayatta uygulanmasıydı.⁸³

Bu konuda İbn Kuteybe (276/889) şu tespitlerde bulunmuştur: “Her kavme konuştukları ve alışkanlık edindikleri dilleriyle Kur’an okumalarına izin verilmesi, Allah’ın insanlara bahsettiği bir kolaylık ve aynı zamanda bir rahmettir. Şayet insanların konuşa geldikleri ve alıştıkları dillerinden vazgeçmeleri kendilerinden istenseydi bu onlara bir hayli güç gelirdi. Bu, uzun uğraşı gerektiren bir eğitim ve insanların adetlerinden vazgeçmeleriyle ancak mümkün olabilirdi. İşte bundan dolayıdır ki; Allah, kolaylığı dileyerek ve Müslümanlara Kur’an’la buluşmalarını kolaylaştıracak şekilde dilleri (lehçeleri) konusunda kolaylık ve genişlik sağlayarak büyük bir lütuf ve ihsanda bulunmuştur.”⁸⁴ Yedi harf ile sağlanan kıraattaki bu ruhsat ile insanlar Kur’an ile daha

⁷⁹ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 87-145; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 211-227; Cezerî, *Neşr*, I, 22-23; Karaçam, *Kıraat İlmi*, s. 82-83; Ünal, a.g.e., s. 69-70.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 27-28.

⁸¹ Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'an Dili Arapça*, İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1969, s. 160.

⁸² İbrâhim, 14/4.

⁸³ Hamidullah, a.g.e., s. 88.

⁸⁴ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed b. Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'an*, (nşr. Seyyid Ahmed Sakr, Beyrût, 1983, 3. bs., s. 39-40.

kolay buluşma imkânına erişmişler, böylece kısa zamanda toplumların Kur'an'la hidayet bulmaları temin edilmiş, İslam'ın çeşitli kabile ve toplumlarda hızla yayılması sağlanmıştır.⁸⁵

1.7.2. İlk Dönem Arap Yazısından Kaynaklanan Yetersizlik

Tarihî vesikalar Arapların yazıyı bizzat kendilerinin türetmediğini gösteriyor. Araplar başka toplumlara ait yazım geleneğinden etkilenecek Nebâtî, Enbârî ve Süryânî gibi yazım unsurlarını kullanmışlardır. Onların ilk olarak Nebâtî yazısını kullandıkları ifade edilmektedir.⁸⁶ Hatta Arap yazısının kaynağının Nebâtî yazı olduğu kabul edilmektedir. Yaygın kanaate göre Araplar yazıyı Enbârîler'den almışlardır.⁸⁷

Hicri I. asırdan sonra Arapların âbidelerde köşeli ve dik; papirus vesîkaları üzerinde yuvarlak olmak üzere iki yazı türünün kullanıldığı ifade edilmektedir. Yine yaygın olan görüşe göre, bu iki yazı tipinden köşeli ve dik olanı kûfî yazısının; yuvarlak ve işlek olanı ise sülûs ve nesihin oluşmasına zemim teşkil etmiştir.⁸⁸

Süryânîler'in, kutsal metinleri yazmakta kullandıkları Necâlen adlı yazı türleri bulunmaktadır. Bu yazı türü için Araplar, "kelâmü'l-mesâhif" tabirini kullanırlar. Sonraları bu yazı türü, Kûfî yazının ilk formunu oluşturmuştur. Bunun akabinde ise Kûfî yazı, Kur'an kitabeti ve dinî metinlerde; Nebâtî yazı da normal yazışma ve mektuplaşmalarda kullanılmaya devam etmiştir.⁸⁹

Arap yazım tarihine kısaca değindikten sonra, Kur'an'ın indirildiği dönemde Arap yazısının noktalama ve harekeleme olmaksızın birtakım eksiklikleri ihtivâ etmesi sebebiyle farklı okumalara meydan vermesi hususuna temas edeceğiz.

İstinsâh edilen Hz. Osman mushafları mütevâtir olan kıraatları içerecek şekilde noktasız ve harekesiz olarak yazılmıştır. Kıraatların çıkışını bu mushafların nokta ve harekeden yoksun olmasına ve Arap yazısının gelişmemiş ya da yetersiz oluşuna bağlamak doğru değildir. Şayet kıraatları korumak amacıyla hareke ve noktalama işaretlerinden kaçınılmış olmasaydı hiç değilse bazı kelimeler için noktalama, harekeleme ya da farklı bir takım işaretler konulmasını onlar da düşünebilirlerdi. Kaldı

⁸⁵ Ünal, a.g.e, s. 133; Çetin, *Yedi Harf*, s. 153-155.

⁸⁶ Kaddûrî, Ğanîm, *Resmu'l-Mushaf*, Mevsûatî Lecneti'l-Vataniyye, Bağdat, trs., s. 63.

⁸⁷ Zeydân, Corci, *Medeniyyet-i İslâmiyye Tarihi*, (çev. Zeki Magâzim), İkdâm Matbaası, İstanbul, 1328, III, 103.

⁸⁸ Zeydân, a.g.e., III, 99-100.

⁸⁹ Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr el-Kinani el-Fukaimi el-Basri, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Nşr. Abdüsselâm Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire, 1405/1985, I, 69.

ki Kur'an'ın inzâlinden önceki Arap toplumunda kullanılan yazının noktalama işaretleri ve harekelemenin kullanıldığına dair kadim kaynaklarda bilgiler vardır. Aynı kanaati taşıyan günümüz araştırmacıları da vardır.⁹⁰ Nitekim Hz. Peygamber, Muâviye b. Ebî Süfyan'a mektup yazdırırken yazıya "rakş" koymasını emretmiş, Muâviye'nin bunun mahiyetini sorması üzerine Peygamber (s.a.s.), her harfin kendine mahsus noktalarını koymaktır, şeklinde açıkladığı belirtilmektedir.⁹¹ Başka bir belge ise, Hz. Ömer dönemine ait olduğu saptanan papirüste bazı harflerin üzerinde noktaların bulunduğu ve harflerin bu sayede birbirinden ayırt edildiği tespit edilmiştir. Bunlar: "خ، ذ، ز، ش، ن" harfleridir.⁹²

Ayrıca harflere belirli bir takım işaretler koymak yazı ile eş zamanlıdır, dedikten sonra yazıda hareke ve şekil benzerliği bulunan harfleri birbirinden tefrik edecek işaretler olmadan kalmasının olanaksız olduğundan bahseder Kâtib Çelebi.⁹³ Sahâbî ve tâbiînlerden bir kısmının, Kur'an'a nokta ve hareke konulmasında sakınca görmelerinin, metni Kur'an dışı şeylerden korumaya gösterdikleri önemden kaynaklandığına dair rivayetler bulunmaktadır.⁹⁴ Onlar bu düşüncelerinde Kur'an nüshalarındaki ayetlerin kolay okunması gerektiği kanaatinde değillerdi. Ancak sonraki dönemlerde Kur'an'ın kıraat ve talimlerinin öğretilmesi ve uygulanmasında ortaya çıkan yanlışlar müşahade edildiğinde mushaflara hareke ve noktalama getirilmesinin zorunluluk arz ettiği görülmüştür. Dolayısıyla bir dönemde ihtiyaç olarak görülmeyen bir husus başka bir dönemde gerekli hatta zorunlu olabilmektedir. Buradaki hassasiyet tamamen Allah'ın vahyini koruma amacı taşımaktadır, vahyi korumak için bir dönem hoş görülmeyen bir şey başka bir dönemde gelen nesil tarafından gerekli görülebilmektedir.⁹⁵

O dönemler için kullanılan "yazının yetersiz olduğu" görüşü de tam olarak vukufiyet kesbetmemektedir. Zira yazı meramı, anlatılmak isteneni ifade etmek için kullanılan bir araç hükmündedir. Kaldı ki, İslamiyet öncesinde şiirlerin yazılı olarak Kâbe'nin duvarına asıldığı, Kureys'in çeşitli kavimlerle yazılı anlaşmalar yaptığı, mektupların yazıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu özellikleri dahi yazının yetersiz olmadığına delil teşkil etmektedir.⁹⁶

⁹⁰ Çetin, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 328.

⁹¹ Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, (çev. Sâlih Tuğ), MÜİFV Yay., İstanbul, 1993, s. 52.

⁹² Hamidullah, a.g.e., s. 51.

⁹³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 712.

⁹⁴ Sâlih, *Mebâhis*, s. 34, 35.

⁹⁵ Abdulhâdî, *Kırâât*, s. 65.

⁹⁶ Çetin, a.g.e., s. 328.

Hız. Peygamber kendi zamanında Kur'an'ı "şifahi olarak-sözlü nakille" sahabeye öğretmiş, ashaptan Kur'an'ı iyi bilenleri ise İslam'la yeni tanışmış olan beldelele Kur'an öğretmek üzere görevlendirmiştir. Hız. Osman da mushafları istinsah ettikten sonra belirli merkezlere mushafı Kur'an talimi yapacak öğretmenle birlikte göndermiştir. Ayrıca kıraat imamlarının da kendilerine isnat edilen kıraatleri sözlü nakil ile aldığı kanaati gerek Müslüman âlimler gerekse bir takım müsteşrikler tarafından kabul edilmektedir.⁹⁷ Ancak bununla birlikte kıraatin çıkış noktasının Arap yazısının yetersizliği, dolayısıyla hareke ve noktasız olduğu dönemlerdeki "ilkel" durumundan kaynaklandığı, Goldziher başta olmak üzere pek çok müsteşrik tarafından iddia edilmektedir.⁹⁸

1.7.3. Hız. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Durumu

Hız. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflardan biri Medine'de kalmış diğerleri ise, Mekke, Şâm, Mısır ve Kûfe'ye gönderilmiştir.⁹⁹ Bu beş nüshanın dışında, "İmam Mushafı" ismiyle Hız. Osman'ın kendi şahsına ait bir mushafın bulunduğu dolayısıyla bununla birlikte mushafların sayısının altıya çıktığı bilinmektedir.¹⁰⁰

Hız. Osman, daha istinsah heyetini kurarken büyük bir özen göstermiştir. Kurulan bu heyet mushafların yazımında çok titiz davranmış, üzerinde "ittifak" edilmeyen bir kelime mushafa yazılmamıştır. Zeyd b. Sabit'in başkanlığını yaptığı heyet, bazı kelimelerin yazılışında ihtilaf edildiğinde kelime üzerinde gerekli müzakereler yapıldıktan sonra üzerinde görüşölüp ittifak edilerek¹⁰¹ mushafa yazıldığı kaynaklarda ortaya konulmuştur.

Hız. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflar bölgelere ulaştıktan sonra Müslümanlar okuyuşlarını ayarlamışlar ve kıraatlerini düzeltmişlerdir. Mushaflarda yer alan kıraat farklılıklarının ise Hız. Peygamber'den ulaşan sahih kıraatlerden başka bir şey olmadığını İbn Ebî Dâvud, Mesâhif isimli eserinde örnekleriyle açıklamıştır.¹⁰²

İstinsah heyetinin çalışmaları pek çok kaynakta ayrıntılarıyla ifade edilmektedir. Yine kaynaklarda kaydedildiğine göre, heyet mushaftaki yazımında sadece bir kelime

⁹⁷ Hüseyin, Tâhâ, *Edeb'ul Cahilî*, Dârul'l Meârif, Mısır, 1964, 3. bm, s. 94-95.

⁹⁸ Ünal, a.g.e., s. 96.

⁹⁹ Zerkeşî, *Burhân*, I, 240.

¹⁰⁰ Maşahî, Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bursa, 2004, s. 83-111.

¹⁰¹ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Mukni'*, s. 4.

¹⁰² İbn Ebî Dâvud, *Mesâfih*, s. 55-58.

üzerinde ihtilaf edip bu hususu da Hz. Osman'a bildirdiklerinde o da üzerinde ihtilaf edilen kelimenin Kureyş lehçesi ile yazılmasını istediği bilinmektedir.¹⁰³ Üzerinde ihtilaf edilen kelime “التابوت” kelimesidir.¹⁰⁴ Komisyonun çoğu kelimenin bu şekilde yazılması gerektiğini savunurken, Zeyd b. Sabit ise bu kelime için “التابوه” kullanımını savunmuştur. Konu Hz. Osman'a intikal edince o Kureyş lehçesini esas alarak “التابوت” şeklinde yazılmasını istemiştir. Heyetin, istinsah çalışmasının gelişi güzel yapılmadığı, her haliyle Halife'nin gözetiminde olduğu bu müstakil örneklerle daha iyi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca heyetin bu çalışmayı beş yıllık bir süre içinde tamamladığı göz önüne alındığında yapılan çalışmanın büyüklüğü, mushafların yazımında hataya yer vermeyecek derece titiz davranıldığına delil teşkil etmektedir. Hz. Osman'ın Medine mushafından çoğaltarak kendisine edindiği mushaf ile Medine'de bulunan mushaf arasında on iki kıraat farklılığı bulunmaktadır ki bu farklılıklar aynı şekilde kıraat imamlarında da karşılık bulmuştur.¹⁰⁵ Hz. Osman'ın, Medine mushafından çoğaltarak kendisine edindiği mushaf ile Medine Mushafı arasında bulunan Mushaf arasındaki farklılıklar Mehmet Emin MAŞALI tarafından “*Kur'an'ın Metin Yapısı*” isimli bir doktora çalışmasında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.¹⁰⁶

Mushaflarda bulunan bu farklılıkların bölgelerdeki kurrâların okuyuşlarını düzeltmeleri için birer kriter metin olduğu, bu kıraat farklılıklarının tamamıyla bilindiği ve kaynaklarda zikredildiği bilinmektedir. Ayrıca bu kıraat farklılıkları detaylı bir şekilde incelendiğinde bu farklılıkların ayetlerin anlam ve içeriklerinde ciddi bir tesirinin olmadığı görülecektir.¹⁰⁷

İlk dönem İslam uleması, Mushaflar arasında bulunan bu farklılıkların, kıraatler arasındaki farklılığı korumak için yapıldığı konusunda görüş beyan etmişlerdir. Bu farklılığın “yedi harf” üzerindeki ruhsattan kaynaklandığı, bunun sonucu olarak Hz. Osman'ın Kur'an'ın istinsahı için topladığı heyetin Hz. Ebubekir zamanında bir araya getirilmiş olan mushaftan çoğaltırken bu yedi harften kaynaklanan farklılıklara da kısmen yer vermiş oldukları görülmektedir. Şöyle ki, bir ayet üzerinde farklı iki okuyuş mevcut olduğunda birini bir nüshada diğerini de başka bir nüshada yazarak bu farklılığı

¹⁰³ Ebû Amr ed-Dânî, a.g.e., s. 121; Askalâni, *Fethu'l-Bârî*, IX, 17; İbn Kesir, *Fedâilü'l-Kur'an*, s. 11.

¹⁰⁴ Bakara, 2/248.

¹⁰⁵ Bkz.. İbn Ebû Dâvud, a.g.e., 2. 46-47; Muhaysin, *Fî Rihâb*, I, 409-410; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, I, 383; İbn Mücâhid, *Seb'a*, s. 569; Mekkî, *Keşf*, II, 243; Hemezânî, *Ferîd*, IV, 210.

¹⁰⁶ Bkz., Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 256-267.

¹⁰⁷ Ünal, a.g.e., 2. 102-103.

korumuşlardır.¹⁰⁸ Bu farklılıkların kâtiplerin bir hatası olduğunu,¹⁰⁹ ifade eden bir takım görüşler de bulunmakla birlikte, heyetin çalışma prensipleri dikkatle incelendiğinde, bunların kuvvetli görüşler olmadığı görülecektir.

Neticede Hz. Osman'ın hazırlatıp çeşitli bölgelere gönderdiği mushafların tek başına Kur'an kıraatlerinin doğuşuna sebep olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Zira kaynaklarda titiz bir araştırma yapıldığında görülecektir ki, bu mushaflardaki farklılıklar, kurrânın okuduğu noktasız ve harekesiz yazı ile gösterilmesi mümkün olmayan farklılıklardır. Bu farklılıklardan sahih olanlarını mushaflarda koruma maksadıyla bir çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla bu farklılıklar mushafa yazıldığı için değil Kurrâların Hz. Peygamber'den nakille, şifahi olarak işitmesinden dolayı bu şekilde ele alınmış ve farklılık tek bir mushafın içinde yazılamayacağı için mushaflara kıraat vecihleri dağıtılmıştır.¹¹⁰

1.8. Kıraat Farklılıklarının Çeşitleri

Bu bölümde kıraat farklılıklarının kelimenin telaffuzu ve gramer bağlamında ihtilaflarına temas edilecektir.

1.8.1. Kelimenin Telaffuz İhtilafı

Bu bölümde kıraat imamlarının eda itibariyle daha çok ortak oldukları bazı noktalarda ise ayrıldıkları farklılıklara temas edilecektir. Burada önemli olan zikredilecek bu farklılıkların anlamsal bir farklılığı söz konusu değildir.

1.8.1.1. İdğâm

Sözlükte idğâm¹¹¹, bir harfî diğer bir harfin içine koymak anlamına gelmektedir. İstilahta ise, aynı cinsten olan iki harften birincisini ikinci harfe katıp şeddeli olarak okumayı ifade eder.¹¹² İdğâmda iki unsur vardır. Birincisi “müdğâm yani idğâm edilen harf”; “müdğâmu'n fih ise, idğâmın kendinde gerçekleştiği ya da

¹⁰⁸ Bkz., Zerkeşî, a.g.e., I, 336; Güneş, Arif, *Kur'ân-ı Kerîm'in Okunmasında Harf-Kıraat-Yazı Kavramı İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1992, s. 168.

¹⁰⁹ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul, 1989, (*Mukaddime*), II, 412-414; Güneş, a.g.e., s. 174.

¹¹⁰ Ünal, a.g.e., s. 104.

¹¹¹ İdğâma konu olan harflerin özellikleri, misliyyet (aynı harf olma), cinsiyyet (mahreçleri bir sıfatları farklı olma) ve tekarubiyyet (mahreç ve sıfatları birbirine yakın olma) itibariyle değerlendirilmektedir.

¹¹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 274; Suyûtî, *İtkân*, I, 292.

müdğamın dâhil edildiği harf'tir. İdğamlar ikiye ayrılır: İdğama konu olabilecek özellikteki harflerin harekeli olarak yan yana gelmesi halinde, oluşan idğama denir. Kıraat-ı aşere imamlarından Ebû Amr'ın "idğam-ı kebir" tabirini kullandığı ifade edilir.¹¹³ Bu idğamın öncüsü ise, Ebû Amr'ın râvisi Sûsî'dir. "مَا سَلَكُكُمْ"¹¹⁴, lafzı idğam-ı kebir ile "مَا سَلَكُكُمْ" şeklinde okunmuştur.¹¹⁵

İdğama konu olabilecek özellikteki harflerin birincisi sakin ikincisinin ise harekeli olmasıyla oluşan idğama, idğam-ı sağîr ya da küçük idğam denir. Kapsamının daha dar oluşu bu isimlendirmeye sebep olmuştur. "إِذْ دَخَلْتُ"¹¹⁶, lafzı "إِدْخَلْتُ" şeklinde; "قَدْ سَمِعَ"¹¹⁷, lafzı ise "قَسَمِعَ" şeklinde idğam-ı sağîr ile okunmuştur.¹¹⁸ Ebû Amr bu idğam çeşidinde de öne çıkan isimdir.¹¹⁹

1.8.1.2. Teshîl

Teshîl, kolaylaştırmak, zorlukları bertaraf etmek anlamına gelmektedir.¹²⁰ Teshîl kavramı, "teysir" olarak da isimlendirilmiştir. Hemzenin yumuşatılarak okunuşu teshilli okumayı, hemzenin mahrecinden çıkarılarak okunması ise tahkikli okumayı ifade eder. Teshille okuyuş şu üç şekilde eda edilir:

- a. Hemze ile elif arası bir ses ile okumak, bunu yaparken de hâ şaibesine yer vermemek "أَلْعَجَمِيّ ; أَلْنَدْرَتُهُمْ" örneklerinde olduğu gibi.
- b. Hemzeyi, hemze ile yâ arası bir ses ile okumak; "أَلْنَكْم" lafzı buna örnektir.
- c. Hemzeyi hemze ile vâv arası bir ses ile okumak; "أَلْوَنَبْكْم" lafzı buna örnektir.¹²¹

1.8.1.3. Med

Med, sözlükte uzatmak, çekmek, yükseltmek gibi anlamlara gelir. Kıraat ıstılahında ise med, meddi gerekli kılan harflerden birisi ile kendilerinden önce gelen harfin sesini uzatarak okumak demektir.¹²² Meddin tersi olan kasr tabiri, tecvid dilinde iki farklı anlamda kullanılmaktadır.

¹¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 274; Suyûtî, *İtkân*, I, 292.

¹¹⁴ Müddessir, 74/42.

¹¹⁵ Suyûtî, *İtkân*, I, 293.

¹¹⁶ Kehf, 18/39.

¹¹⁷ Mücadele, 58/1.

¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 2-21.

¹¹⁹ Ünal, a.g.e., s. 106.

¹²⁰ Tetik, *Kıraat İlmi*, s. 187.

¹²¹ Yüksel, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, MÜİFV Yay., İstanbul, 2012, 2. bs., s. 341.

¹²² Ünlü, Demirhan, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*, TDV Yay., Ankara, 2013, s. 63.

- a. Harfî hareke istikametinde med yapmaksızın okumaktır.
- b. Harfî, tabî med (aslî med) üzere bir elif miktarı uzatarak okumaktır.¹²³

Tecvidde kasr denince genellikle bir elif miktarı uzatarak okumak kastedilir. Med harfinden sonra sebep-i meddin varlığıyla tabî med üzerine bir takım ilaveli medler yapılır ki bunlara fer'î med denir. Sebeb-i med ise iki türlüdür ve bunlar hemze ve sükûndur. Hemzenin sebep olduğu fer'î medler; meddi muttasıl ve meddi munfasıldır. Sükûnun sebep olduğu fer'î medler ise meddi ârız, meddi lâzım ve meddi lîn'dir. Kıraat imamları fer'i medlerden olan meddi muttasıl ve meddi lâzımın med mertebeleri hususunda ittifak halindeyken; medd-i ârız, medd-i lîn ve medd-i munfasıl gibi fer'î medlerde ise med mertebelerinde ihtilaf etmişlerdir. Kıraat imamlarından Ebû Amr fer'î medde sebep olan sükûnu idğam ile de oluşturmuştur. “فِيهِ هُدًى” lafzını “فِيهِ هُدًى” ; “وَيَقُولُ رَبُّنَا” lafzını ise; “وَيَقُولُ رَبُّنَا” şeklinde okumuştur. Ancak ikinci örnekte lam harfî ra harfine idğam edilerek (idğâm-ı kebîr) okunur. Med mertebeleri hususunda Hamza ve Verş medleri uzun yani tûl ile (beş elif miktarı) okumuşlar, Âsım daha az (dört elif miktarı), İbn Âmir, Kisâî ve Halef daha az yani tavassut ile (üç elif miktarı), Ebû Amr ve diğerleri ise çok az yani kasr ile uzatmışlardır.¹²⁴

1.8.1.4. Tefhîm ve Terkîk

Tefhîm sözlükte bir şeyi büyütme ve kalın yapmak anlamındadır. Istilâhî bir terim olarak ise harfin kalın okunmasına denir.¹²⁵ Sözlükte terkîk, ince olmak, inceltmek gibi anlamlara gelir. Terimsel bir kavram olarak ise, harfin ince okunmasına denir. Lâm ve râ harfleri kurrâ arasında bu hususta ihtilafa neden olmuştur. Lafzatullah'ın lâmindan önceki harfin harekesinin fetha ya da zamme olması durumunda Lafzatullah'ın lâminin kalın okunuşunda ittifak vardır. Kesreli olması durumunda ise Lafzatullah'ın lâmı ince okunur.¹²⁶

Nâfî'nin râvîsi olan Verş, “ظ ، ط ، ص” harflerinden sonra fethalı bir ل harfî geldiğinde ل harfini tağlîz (harfî kalın ve kaba okuma) ile okumuştur. “مُعْطَلَةٌ ، فَيَصْلُبُ ، ” اظلم الطلاق ، الصلاة” örneklerinde olduğu gibi.¹²⁷

¹²³ Suyûtî, *İtkân*, I, 302.

¹²⁴ Suyûtî, *İtkân*, I, 304.

¹²⁵ Temel, *Kıraat*, s. 131.

¹²⁶ Dâni, Ebû Amr Osmân b. Said, *Kitâbu't-Teyisir fi'l-Kırâati's-Seb'a*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1996/1416, s. 53.

¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 107; Dâni, *Teyisir*, s. 53-55.

Râ harfinin kesre harekeye bağlı olan ince okunuşları ittifak iledir. Vakıf halindeki sakin râ harfinden önce lîn harflerinden olan yâ harfî gelirse râ harfî yine ince okunur. Meksûr bir harften sonra râ harfî sâkin olup kendisinden sonra isti'lâ harflerinden biri gelirse ki o harfler “خص ضغط قط” cümlesinde toplanan harflerdir, bu durumda râ kalın okunur. “فِرْقَةُ ، قِرْطَاسٌ” örneklerinde olduğu gibi. Ancak Meksûr bir harften sonra râ harfî sâkin olup kendisinden sonra isti'lâ harflerinden biri meksûr olarak gelirse o takdirde râ harfinin ince veya kalın okunmasına kurrânın tümü cevaz vermişlerdir. “كُلُّ فِرْقٍ” örneğinde olduğu gibi.¹²⁸

Vakıf halinde olmak koşuluyla, meksûr bir râ harfinden önce fetha medli bir harf gelirse imâleli okuyanlar için râ harfî ince okunur¹²⁹ ki buna “mecrûru'r- râ” da denir. “الانهار ، الابراز ، النار” örneklerinde olduğu gibi. İmâle yapılmadığı takdirde râ harfî kalın okunur. İmâle uygulaması râ harfî üzerinde icrâ edilirse râ ince okunur. “نصارى ، اخرى” gibi.¹³⁰

1.8.1.5. İmâle

Sözlükte bir şeye yönelmek anlamına gelen imâle, terim olarak elif harfini yâ harfine meylettirerek ya da harfin fetha harekesini kesreye meyilli okumayı ifade eder.¹³¹ “انزل القرآن بالتفخيم...” hadisi¹³² gereğince imaleyi kerih görenler olmuş ise de, yedi harf ruhsatına binaen cevaz veren âlimler de olmuştur.¹³³ Kureyş ve Hicaz ekolü okuyuşlarında imaleye yer vermeden tahkîk ile okurlar. İmâle ile okuyan Arap kabileleri ise; Necdiyye, Temim, Esed ve Kays'dır.¹³⁴

Nâfi'nin râvisi Verş, Ebu Amr, Hamza, Kisâî ve Halef yaygın olarak imale vechini kullanırlar. İbn Âmir, İbn Kesîr ve Âsım ise nadir olarak uygulamışlardır. İmale yapan, kıraat imamları icra ettikleri imale miktarları hususunda da ihtilaf etmişlerdir.¹³⁵ Hamza, Kisâî ve Halef Kur'an'da sonu elif-i maksure ile biten her kelimeyi imale etmişlerdir; “نكرى ، الهدى ، سعى” örneklerinde olduğu gibi.¹³⁶

¹²⁸ Hüsni, Şeyh Osmân, *Hakku't-Tilâve*, Dâru'l-Minâre, Cidde, 1997/1417, s. 210.

¹²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 106-107.

¹³⁰ Yüksel, a.g.e., s. 404.

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 30; Suyûtî, *İtkân*, I, s. 284; Pâluvi, Abdulfettâh, *Zübdetü'l-İrfân*, Hilal Yay., İstanbul, ts., s. 17; Tetik, *Kıraat İlmi*, s. 181; Temel, *Kıraat*, s. 73.

¹³² Hâkim, *Müstedrek*, II, 252, 264.

¹³³ Suyûtî, *İtkân*, I, 290.

¹³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 29.

¹³⁵ Dâni, *Teyisir*, s. 45-46.

¹³⁶ Dâni, *Teyisir*, s. 45-46.

1.8.1.6. İtbâ'

Kelime anlamı olarak tâbî' kılma, peşine katma olan itbâ' ıstılahda ise, kelimedeki harfe hareke verilmesi söz konusu olduğunda en yakınında bulunan harf ve kelimeye fonetik uyumu yani okuyuşta akıcılığı sağlamayı ifade eder. İ'lâl kaidesi olarak da bilinen sakın bir harf hemze-i vâsıl ile karşılaştığında, sakın harfe kesre hareke verilerek geçişin sağlanması okuyuşta akıcılığı sağlayan bir unsurdur. ¹³⁷“فَمَنْ اضْطُرَّ” lafzı ¹³⁸“فَمَنْ اضْطُرَّ” örneğinde olduğu gibi. ¹³⁸

“هم” zahirinin okunuşu, icrada akıcılığın sağlanması adına kıraat imamları arasında ihtilafa konu olmuştur. Bazı kurrâ “إِلَيْهِمْ ، إِلَيْهِمْ ، بِرَبِّهِمْ” gibi okunuşta kolaylığı ve akıcılığı esas alarak hâ harfini meksur okurken; aynı zamiri Hamza aslı üzere “هُمْ” (hüm)” şeklinde okumuştur. Muttasıl zamirlerden olan “هـ” zamiri bir kısım kurrâ tarafından aslı üzere okunurken; bir kısmına göre ise, fonetik uyum esas alınarak okunmuştur. “فِيهِ ، بِهِ ، عَيْنَاهُ” örneklerinde olduğu gibi. Bu zamirle ilgili bazı istisnâî uygulamalara da yer verilmiştir. Âsım kıraatı Hafs rivayetinde ¹³⁹“وَمَا أُنْسَانِيَّةُ” ve ¹⁴⁰“بِمَا عَاهَدَ” örneğinde zamir aslı üzere bırakılmıştır. Nâfi, Hamza, Ebû Amr ve İbn Âmir bu hususta bazı vücuhatlarıyla cumhur kıraat imamlarından ayrılmışlardır. ¹⁴¹

1.8.1.7. Gunne

Sözlükte genizden çıkan sese denir. Kavramsal bir terim olarak mim ve nûn harfine mahsus olan genizden gelen sestir. ¹⁴² İdğam, ihfâ ve iklâb uygulamalarında rahatlıkla duyulan bir ses özelliğidir. غ، خ harfleri cumhur kıraat imamları tarafından nûn'un izhârı ile okunurken; İmam Ebû Cafer, “إِنْ يَكُنْ غَنِيَا ، فَسَيَنْغَضُونَ ، وَالْمَنْخَفَةُ” bu üç kelime dışında tenvin ya da sâkin nun harfini ihfâ ile okur. ¹⁴³ Nâfi ve Ebû Amr'ın da benzer durumda ihfâ yaparak okuduklarına dair kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Zira bu iki harfin mahreci göğse yakın bir yerden çıktığından gizlenmemesi gerektiğini bildirmişlerdir. ¹⁴⁴

¹³⁷ Bakara, 2/173.

¹³⁸ Ünal, a.g.e., s. 110-111.

¹³⁹ Kehf, 18/63.

¹⁴⁰ Fetih, 48/10.

¹⁴¹ Ünal, a.g.e., s. 110-111.

¹⁴² Ünlü, a.g.e., s. 52.

¹⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyisr*, s. 66; Pâluvî, a.g.e., s. 24.

¹⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 22.

1.8.1.8. Sekte Hâ'sı

Kelimelerde son harfe ait olan fetha harekeyi öne çıkarmak amacıyla, kelimenin sonuna sakın bir hâ harfî getirilmektedir. Bu harf muttasıl zamirlerden bilinen “ه” değildir. Zamire benzememesi için meczum kılınmıştır “ه”. Ayrıca bu harf kelimeye ait aslî harflerden de değildir. Sekte hâ'larının vakıf halindeki ispatında kıraat imamları ittifak etmişlerdir. Ancak vasıl hali ihtilaf konusu olmuştur. Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Âsım vasıl halinde de bu sekte hâ'larının isbatı görüşündedirler. Hamza ise, sekte hâ'larının bir kısmında isbat edilmesinden yana iken, bazı yerlerde ise hazfinden yana olmuştur. وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهٗ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهٗ”¹⁴⁵ ayetlerindeki hâ-i sekt'lerin isbâtı hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁴⁶

Yukarıda zikredilen farklılıkların tamamı “Usul” açısından ele alınan farklılıklar olup kelimenin manasına, etki eden bir tarafı söz konusu değildir. Ayrıca kıraat imamlarının vücuhat itibariyle kendilerine nispet edilen bu farklılıkların edası ya da icrası bizzat fem-i muhsin diye tabir edilen, ehil bir ağza sahip uzmanından talim edilerek müşâfehe usulü ile alınmalıdır. Söz konusu bu vücuhatın edasının yazıya aktarılma imkânı ise söz konusu değildir.

1.8.2. Gramer İhtilafı (Nahiv İhtilafları)

Arap diline uygunluk esasının sahih kıraatte aranan şartlardan olduğunu zikretmiştik. Kıraat imamlarının önemli bir ölçüt olarak ele aldıkları ve manaya etki eden bu nahiv farklılıklarını bu bölümde fiilde, isimde ve harfte farklılıklar olmak üzere üç başlık altında ele alacağız ki kıraat literatüründe buna ferşî farklılıklar da denir.¹⁴⁷

1.8.2.1. Fiille İlgili Nahiv İhtilafları

Cümlelerin yapısında değişikliğe neden olan fiil kalıpları, kıraat imamları arasında ihtilafa neden olmuştur. Söz konusu bu farklılıklar malumun yerine meçhulün kullanılması, mazi, muzari emir kipleri arasında farklılığa meydan vermesi şeklinde de tezâhür edebilmektedir. Bu hususun anlaşılabilmesi için konu örnekleriyle incelenecektir:

¹⁴⁵ Hakka, 69/25-26.

¹⁴⁶ Karaçam, *Kur'an'ın Fazileti*, s. 348-349.

¹⁴⁷ Ünal, a.g.e., s. 114.

“وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا”¹⁴⁸, ayetindeki “يَأْمُرُكُمْ” fiilini Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Kisâî nasb ile okurken; diğer kıraat imamları ise, merfu olarak “يَأْمُرُكُمْ” şeklinde okumuşlardır. Mansub olarak okunmasında daha önceki cümleye bir atfetme durumu söz konusudur.¹⁴⁹

“فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ”¹⁵⁰, bu ayette geçen fiilleri İbn Âmir, Âsım, Ebu Ca’fer ve Yakup merfu üzere okurken; diğer kıraat imamları ise, bu fiilleri “وَيُعَذِّبُ، فَيَغْفِرُ” şeklinde cezm ederek okumuşlardır. Merfu olarak okuyanlara göre bu bir isti’nâfiye cümlesidir, yani yeni bir cümledir. Diğerlerine göre ise, atıf cümlesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁵¹

“وَلَا يَقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةً”¹⁵², ayetinde geçen fiil, İbn Amir, Hamza, Kisâî, Âsım ve Nâfi tarafından müzekker okunmuş; diğer kurrâ tarafından ise, “تَقْبَلُ” şeklinde okunmuştur. Müzekker kalıbında okuyanlar şefaât kelimesinin hakiki bir müennes olmadığını onun masdar olmasına itibar edildiğini ifade ederler.¹⁵³

“حُرِّمَ، حُرِّمَ”¹⁵⁴, “يُوصَى، يُوصَى”¹⁵⁵, ayetlerde geçen bu fiillerin ma’lum sigalarını Nâfi, Hafs, Ebu Ca’fer ve Yakup okurken; diğerleri ise, meçhul sîga ile okumuşlardır.

1.8.2.2. İsimle İlgili Nahiv İhtilafları

İsimler üzerinde de kurrâ tarafından kıraat ihtilafları olmuştur. ismin merfu' veya mansûb olması; merfû veya mecrûr olması v.b. gibi hususlar üzerinde farklı okuyuşlar ortaya çıkmıştır. Bu başlık altında kısaca bu hususlara temas edilecektir.

Kurrânın bir kısmı bazı yerlerde geçen isimleri ref' ile okurken bazısı nasb ile okumuştur. “وَصِيَّةٌ لَأَزْوَاجِهِمْ”¹⁵⁶, ayetinde geçen “وَصِيَّةٌ” kelimesini yazıldığı gibi mansub olarak okuyanlar Hafs kanalıyla Âsım, İbn Âmir, Ebû Amr ve Hamza’dır. Diğer kurrâ tarafından aynı kelime merfu’ olarak okunmuştur.¹⁵⁷ Kelimeyi mansub okuyanlara göre; “وَصِيَّةٌ” kelimesi mahzûf bir fiile “(لِيُوصَوْ)” mef’ul olarak değerlendirilmiştir. Merfu

¹⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/80.

¹⁴⁹ İbn Mücâhid, *Seb’a*, s. 213; Dâni, *Teyisîr*, s. 74; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 240.

¹⁵⁰ Bakara, 2/284.

¹⁵¹ İbn Mücâhid, *Seb’a*, s. 195; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 237; Kerîm, Muhammed, *el-Kırââtü'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre*, (Mushaf Hamişinde), Daru'l-Muhâcir, Medine, 1414/1994 (Kırâât), s. 49.

¹⁵² Bakara, 2/48.

¹⁵³ Dâni, *Teyisîr*, s. 63; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 212; Dimyâtî, *İthâf*, s. 135.

¹⁵⁴ Nisâ, 4/12.

¹⁵⁵ En'âm, 6/119.

¹⁵⁶ Bakara, 2/240.

¹⁵⁷ İbn Mücâhid, *Seb’a*, s. 184; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, II, 228; Kerim, *Kırâât*, s. 39.

olarak okuyanlara göre ise, mübtedâ olarak ele alınarak okunmuştur. ¹⁵⁸”مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ“ Ayetinin okunuşunda Kisâî, ”غَيْرُهُ“ şeklinde mecrur olarak okurken; diğer kurrâ ise merfu olarak okumuştur. ¹⁵⁹

¹⁶⁰”فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ“ abdesti konu alan bu ayette ”فَاغْسِلُوا“ kelimesini Nâfî, İbn Âmir, Kisâî ve Âsım tarafından ”فَاغْسِلُوا“ fiiline atıf olarak nasb ile; İbn Kesîr, Hamza, Ebû Amr ve Ebû Bekir Şu’be rivâyetiyle Âsım tarafından ise ”وَامْسَحُوا“ fiiline atfedilerek kesre ile okunmuştur. ¹⁶¹

¹⁶²”وَلِلَّذَارِ الْآخِرَةِ“ ayeti kıraat imamlarının ekseriyeti tarafından bu şekilde okunurken; İbn Âmir tarafından ”وَلِلَّذَارِ الْآخِرَةِ“ şeklinde izâfetle okunmuştur. ¹⁶³”فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ“ ayetinde ”فَتَلَقَىٰ“ fiilinin failinin ”آدَمَ“ ismi olup mef’ûlünün ise ”كَلِمَاتٍ“ lafzı olmasına itibar ederek cumhur kurrâ ayeti az evvel yazıldığı şekliyle okumuş; ancak İbn Kesîr aynı ayeti ”فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ“ şeklinde okumuştur. Okuyuş böyle olunca ”آدَمَ“ kelimesi cümle içersinde mef’ûl, ”كَلِمَاتٍ“ lafzı ise bu durumda fâil konumunda olmaktadır. ¹⁶⁴ Cumhurun okuyuşuna göre mânâ ”Âdem, Rabb’inden bazı kelimeleri aldı“ şeklinde iken; diğer kıraata göre ise mânâ ”Âdem’e Rabb’inden bazı kelimeler geldi“ şeklinde olmaktadır. ¹⁶⁵

1.8.2.3. Harfle İlgili Nahiv İhtilafları

Bu bölümde Kur’an’daki bazı harflerin amel edip etmeme yönünden kıraat imamları tarafından okunuş farklılıklarına örnekleriyle temas edeceğiz.

¹⁶⁶”وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا“ ayetinde yer alan ”لَكِنَّ“ harfini Nâfî, İbn Kesîr ve Âsım yazıldığı şekliyle şeddeli ve amel ettirerek yani ismini nasb, haberini raf yapan edat olarak okumuşlar; İbn Âmir, Hamza ve Kisâî şeddeli değil meczum olarak ”لَكِنْ“ şeklinde okumuşlardır. ¹⁶⁷ Malum olduğu üzere bu edat şeddesiz olarak okunduğunda i’rab açısından isim cümlesi üzerinde bir etkiye sahip değildir. ¹⁶⁸

¹⁵⁸ A’raf, 7/59.

¹⁵⁹ İbn Mücâhid, *Seb’a*, s. 284; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, II, 270.

¹⁶⁰ Mâide, 5/6.

¹⁶¹ Dâni, *Teyisir*, s. 82; Dimyâtî, *İthâf*, I, 530.

¹⁶² En’âm, 6/32.

¹⁶³ Bakara, 2/37.

¹⁶⁴ Hemezânî, Ebu’l-Alâ Haşan b. Ahmed, *Gâyetu’l-İhtisâr fî Kırââti Eimmeti’l-Emsâr*, (thk. Eşref Muhammed), Cidde, 1994/1414 (Gâye), I, 277; Dimyâtî, *İthâf*, I, 384; Kerim, *Kırâât*, s. 6.

¹⁶⁵ Hemezânî, *Ferîd*, I, 277.

¹⁶⁶ Bakara, 2/102.

¹⁶⁷ Kerim, *Kırâât*, s. 16.

¹⁶⁸ Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya, 1996, s. 115.

nakille gelen kıraat vecihlerine göre kanaat oluşturmuş ve bir tercihte bulunmuştur. Kıraat imamları Arap dilinin gramer özelliklerine, sarf ve nahiv kurallarına büyük önem göstermiş ve kıraat konusunda ilahi kelamın beşer lisaniyle aktarımında “sesinizi güzelleştirin”¹⁸⁵ Nebevî emri doğrultusunda, en güzel eda ve icranın arayışı içinde olmuş, buna ulaşmayı amaç edinmişlerdir.¹⁸⁶

Kıraat imamları sadece metni okumak, eda ve icraya yönelik olarak çalışmamışlar, Kur'an'ın metnini anlamaya yönelik olarak da bir gayret içerisinde olmuşlardır. Ayrıca kıraat farklılıkları üzerinden Kur'an'ın zengin bir mana çeşitliliğine de katkıda bulunmuşlardır. Çalışmamızda buraya kadar ele alıp işlediğimiz kısımda kıraat ilmi bağlamında kıraat farklılıklarının sebeplerine ve bunların ele alınış şekillerine temas ettik. Bu çalışmanın sonraki bölümünde biz bu gayretleri Nebe ve Nâs arasında yer alan sureleri, “manaya etki eden” ve “manaya etki etmeyen” kıraat farklılıkları bağlamında ele alıp inceleyeceğiz. Nebe ve Nas sureleri arasında kalan ayetlerde kıraat farklılıklarının ele alırken mütavahir ve şâz olan kıraat vecihleri şeklinde tasnif etmek suretiyle incelenecektir. Bu çalışmayı yaparken klasik kıraat eserlerinden istifade edildiği gibi bazı tefsir kaynaklarına da başvurulmuştur.

¹⁸⁵ İbn-i Mâce, *İkam*, 176.

¹⁸⁶ Ünal, a.g.e., s. 128-129.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NEBE VE NAS SURELERİ ARASINDAKİ KIRAAT FARKLILIKLARI

Bu bölüm içerisinde Kıraat-ı Aşere imamları ve bunların râvîlerinden günümüze kadar ulaşan kıraat farklılıkları ele alınacaktır. Bu yapılırken bu farklılıklar iki ana başlık altında incelenecektir. “Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Etmeyen Kıraat Farklılıkları” ve “Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Eden Kıraat Farklılıkları” şeklinde tasnif edilerek ele alınacak olan vücuhata dair bilgiler örnekleriyle birlikte zikredilecektir. Bu ana başlıklar altında kıraat farklılıkları mütevatir ve şâz olma hususları göz önünde bulundurularak tasnif edilecektir. Ancak Kıraat-ı Aşere’de yer alan imamlar ve râvîlerine ait olan ve manada herhangi bir farklılığa meydan vermeyen vücuhât zikredildikten sonra farklı surelerde karşılaşılan benzer vücuhâta tekrara girilmemesi için değinilmeyecektir. Diğer surelerde değinilecek olan kıraat vücuhâtı ise önceden değinilmemiş bulunan farklılıklar olacaktır.

2.1. Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Etmeyen Kıraat Farklılıkları

Bu bölüm altında ele aldığımız Nebe ve Nas sureleri arasında bulunan ayetlerde manaya etki etmeyen kıraat vücuhâtı örnekleriyle birlikte verilerek izah edilecektir. Manaya etki etmeyen kıraat farklılıkları ele alınırken hem kıraat kitaplarından hem de belli başlı bazı tefsir eserlerinden istifade edilecektir. Kıraat farklılıkları mütevatir olan kıraat farklılıkları ve şâz olan kıraat farklılıkları olmak üzere iki ana tasnif ile ele alınıp izah edilecektir.

2.1.1. Mütevatir Kıraatlar

Kıraat ilminde istiâze ve besmelenin durumu; Evvel-i Surede dört vecih vardır ki tüm kıraat imamları bu hususta ittifak etmişlerdir:

1. Vasl-ı Kül: İstiâzeyi Besmeleye, Besmeleyi de gelen sureye birleştirerek okuma,
2. Kat-ı Kül: İstiâzede ve Besmelede vakfederek okumak,
3. Kat-ı Evvel Vasl-ı Sâni: İstiâzede vakfettikten sonra Besmeleyi gelen surenin başına birleştirerek okumak,

4. Vasl-ı Evvel Kat-ı Sâni: İstiâzeyi Besmeleye birleştirip Besmelede vakfettikten sonra sûre başından ibtidâ ile okumak.¹⁸⁷ Kıraat imamlarının iki sûre arasında besmele vecihleri; “كنت ترابا ، بسم الله الرحمن الرحيم ، والنازعات”¹⁸⁸. Vasl-ı Kül: Nâfi’, İbn Kesîr, Âsım, Kisâi ve Ca’fer; Kat-ı Kül: Nâfi’, İbn Kesîr, Âsım, Kisâi ve Ca’fer; Kat-ı Evvel Vasl-ı Sâni: Nâfi’, İbn Kesîr, Âsım, Kisâi ve Ca’fer; İki sûre arasında Besmele okumayanlar (vasıl bi lâ Besmele): Nâfi’ nin râvîsi Verş, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza, Ya’kûb ve Halef; İki sûre arasında Besmele okumayıp sekte yapanlar (sekte bi lâ Besmele): Nâfi’ nin râvîsi Verş, Ebû Amr, İbn Âmir ve Ya’kûb¹⁸⁹ olmuşlardır.

Kıraat imamlarının sûre geçişleriyle ilgili bu vecihleri diğer tüm sureler için de geçerlidir. Kıraat-ı Aşere’de “erbeâ züher” olarak tabir edilen dört yer bulunmaktadır. Müddessir Suresi’nden Kıyâme Suresi’ne; Tekvîr Suresi’nden Muttaffîfîn Suresi’ne; Fecr Suresi’nden Beled Suresi’ne; Asr Suresi’nden Hümeze Suresi’ne geçişlerde Kıraat İmamı Hamza Besmele okumadan iki sûre arasında sekte yaparak sûre geçişlerini edâ etmektedir.¹⁹⁰

“يَسَاءُؤُونَ”¹⁹¹, kelimesini vakıf halinde Hamza tûl (beş elif) ve kasr (bir elif) ile teshîl üzere okumuştur.¹⁹² Bu kelime de aynı zamanda medd-i muttasıl vardır. Bu meddin med mertebeleri kıraat imamları arasında şu şekilde icrâ edilmiştir: Nâfi’ nin râvîsi Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ca’fer ve Ya’kûb iki elif miktarıyla; İbn Âmir, Kisâi ve Halef üç elif miktarı; Âsım dört elif miktarı; Nâfi’ nin râvîsi Verş ve Hamza ise beş elif miktarı uzatarak okumuşlardır.¹⁹³ “هُمْ”¹⁹⁴, Nâfi’ nin râvîsi Kâlûn, İbn Kesîr ve Ca’fer “هم ، كم” gibi zamirlerin mim harfinde vasıl durumunda vâv harfine doğru sıla yaparak (tabi med üzere uzatarak) “هُمُوا” şeklinde edâ eder.¹⁹⁵ “فِيهِ”¹⁹⁶, müfred, müzekker ve gâip zamirleri İbn Kesîr tarafından sıla ile (tabi med üzere uzatılarak) okunur.¹⁹⁷ “نَجْعِلِ”¹⁹⁸, sâkin olan harften sonra harekeli bir hemze gelirse hemzenin harekesi kendisinden önceki sâkin olan harfe nakledilerek okunur ki buna “nakil” denir. Bu vecih

¹⁸⁷ Pâluvî, Abdulfettâh, *Zübdetü’l-İrfân*, İstanbul, 1894, s. 5-6; Molla Muhammed (Emin Efendi), *Umdetü’l-Hallân fi İzâhi Zübdetü’l-İrfân*, İstanbul, 1287, s. 11-15.

¹⁸⁸ Nebe, 78/40; Nâziât, 79/1.

¹⁸⁹ Pâluvî, a.g.e., s. 5-6; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 11-15.

¹⁹⁰ Pâluvî, a.g.e., s. 5-6; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 11-15, 442.

¹⁹¹ Nebe, 78/1.

¹⁹² Pâluvî, a.g.e., s. 21, 141; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 49.

¹⁹³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr*, (neş. Ali Muhammed ed-Dabbâ’), Mısır, trs., I, 314; Pâluvî, a.g.e., s. 8; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 16.

¹⁹⁴ Nebe, 78/3.

¹⁹⁵ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., I, 273; Pâluvî, a.g.e., s. 7; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 15.

¹⁹⁶ Nebe, 78/3.

¹⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., I, 305; Pâluvî, a.g.e., s. 10; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 19.

¹⁹⁸ Nebe, 78/6.

okumuştur.²¹³ Ayetin bu lafzında vakfedildiği takdirde fetha harekeli hemze meftûh bir harften sonra gelirse ve hemze de kelimenin ortasında bulunursa bu tür durumlarda Hamza hemzeyi teshîl ile okur.²¹⁴ “فِيهَا أَحْقَابٌ”²¹⁵, ayetin bu bölümünde medd-i munfasıl vardır. Bu meddin, med mertebeleri kıraat imamları arasında şu şekilde icrâ edilmiştir: Nâfi’nin râvîsi Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ca’fer ve Ya’kûb bir elif miktarıyla; Nâfi’nin râvîsi Kâlûn, Ebû Amr’ın râvîsi Dûrî iki elif miktarıyla; İbn Âmir, Kisâî ve Halef üç elif miktarıyla; Âsım dört elif miktarıyla; Nâfi’nin râvîsi Verş ve Hamza ise beş elif miktarıyla uzatarak okumuşlardır.²¹⁶ “وَكُلَّ شَيْءٍ”²¹⁷, harf-i linden sonra hemze gelir, ikisi de bir kelimede olursa gerek vakıf halinde gerekse de vasıl halinde Nâfi’nin râvîsi Verş yâ harfini uzatarak tûl ve tavassut ile okur. Ayrıca Hamza aynı yerde vasıl halinde olması şartıyla sekte yapar.²¹⁸ “وَأَعْنَابٌ”²¹⁹, atıf harflerinden, harf-i cerden, lâm-ı ibtidâdan ve hemze-i istifhamdan sonra hemze gelirse bu hemzeyi Hamza teshîlle okur ve bu tür kelimelerdeki hemzeye mütevassıt bir harf denir. Bu gibi yerlerde hemze kesreden veyahut fethadan sonra meftûh, meksûr ya da mazmûm olarak gelebilir.²²⁰ “رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ”²²¹, “رَبِّ” ve “الرَّحْمَنُ”, kelimelerindeki bâ ve nûn harflerinin harekeleri kıraat imamları arasında ihtilâfa sebep olmuştur. Bu harfleri her ikisinde mazmûm olarak okuyanlar gizli bir “هو” zamirine haber olduğunu değerlendirmişlerdir. Bu minvâl üzere okuyanlar; Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer’dir. Bu kelimeleri meksûr okuyanlar önceki ayette geçen “مِنْ رَبِّكَ” lafzından bedel olarak okumayı uygun görmüşlerdir. Böyle okuyan kıraat imamları; İbn Amr, Âsım ve Ya’kûb’tur.²²² “وَالْمَلَكُ صَفًّا، مَنْ أَنْ لَه”²²³, Ebû Amr’ın râvîsi Sûsî ayetin birinci bölümünde nûn harfini lâm harfine; ikinci bölümde ise tâ-i merbûtay sâd harfine idğâm

²¹³ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 338; Pâluvî, a.g.e., s. 13; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 23.

²¹⁴ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 438, 439; Pâluvî, a.g.e., s. 19; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 104, 110.

²¹⁵ Nebe, 78/23.

²¹⁶ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 320; Pâluvî, a.g.e., s. 8; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 16.

²¹⁷ Nebe, 78/29.

²¹⁸ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 463; Pâluvî, a.g.e., s. 15-16; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 33-34.

²¹⁹ Nebe, 78/32.

²²⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 437-439; Pâluvî, a.g.e., s. 19; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 104-110.

²²¹ Nebe, 78/27.

²²² Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, *İthafu'l-Fudalai'l-Beşer fi'l-Kıraati'l-Erbaate Aşer*, Kâhire, 1940, s. 431.

²²³ Nebe, 78/28.

ederek idğâm-ı kebîr ile okur.²²⁴ ”شَاءَ“²²⁵, kelimesinde İbn Âmir’in râvîsi İbn Zekvân, Hamza ve Halef şîn harfini imâle ile okurlar.²²⁶

”ت“²²⁷ ”وَالسَّابَّاتِ سَبْحًا“ ، فَالسَّابَّاتِ سَبْحًا“ , bu iki ayette; Ebû Amr’ın râvîsi Sûsî, tâ Harflerini kendisinden sonra gelen sîn harfine idğâm ederek idğâm-ı kebîr ile okumuştur.²²⁸ ”الرَّاجِفَةُ ، الرَّادِفَةُ ، وَاجِفَةُ ، فِي الْخَافِرَةِ ، نَخْرَةٌ ، خَاسِرَةٌ ، وَاحِدَةٌ ، بِالسَّاهِرَةِ“²²⁹, ayetlerde geçen sonu hâ-i te’nîs ile biten bu kelimelerin vakıf hallerinde Kisâi hâ-i te’nîsten önceki fethalı olan harfte imale ederek okur.²³⁰ ”ءَانَا“²³¹ ayetin bu lafzında beş ayrı durum söz konudur:İkinci hemze teshil ile birinci hemze ile ikinci hemze arasına elif-i fâsıla getirmek suretiyle okuyanlar: Nafi’nin râvîsi Kalun ve Ebu Amr.Birinci hemzeyi tahkik ile ikinci hemzeyi teshil ile okuyanlar: Nafi’nin râvîsi Verş, İbn Kesir ve Ya’kub’un râvîsi Ruveys. Birinci hemze ile ikinci hemze arasına elif-i fasıla getirerek okuyanlar: İbn Amir’in râvîsi Hişam. Ebu Ca’fer, birinci hemzeyi hazf ederek ikinci hemzeyi ise harekesi kesra ile okur. Kalan diğer kıraat imamları da tahkik ile (yazıldığı şekliyle değiştirmeden) okurlar.²³² ”ءَادَا“²³³, Nâfi’, İbn Âmir, Kisâi ve Ya’kûb bu lafızda yer alan birinci hemzeyi hazfederek meksûr olan ikinci hemzeyi okumuşlardır. İbn Kesîr birinci hemzeyi olduğu gibi tahkîk ile fakat ikinci hemzede teshîl yaparak okur. İkinci hemze teshil ile birinci hemze ile ikinci hemze arasına elif-i fasıla getirmek suretiyle okurlar ki bunlar; Ebu Amr ve Ca’fer’dir. Kalan diğer kıraat imamları ise tahkîk ile yani yazıldığı şekle herhangi bir değişiklik getirmeden okurlar.²³⁴ ”إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ“²³⁵, Ebû Ca’fer tenvin veya sâkin nûndan sonra غ خ harfleri gelirse ihfâ ile okumaktadır.²³⁷ ”تِيكَ“²³⁸, ayette geçen bu kelimeye taklîl (beyne) ya da başka bir ismiyle imâle-i suğrâ²³⁹ ile Nâfi’nin râvîsi Verş

²²⁴ Pâluvî, a.g.e., s. 27, 150; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 60.

²²⁵ Nebe, 78/39.

²²⁶ Pâluvî, a.g.e., s. 17; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 38, 243.

²²⁷ Nâziât, 79/3,4.

²²⁸ Pâluvî, a.g.e., s. 141; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 445.

²²⁹ Nâziât, 79/3,6-8, 10-14.

²³⁰ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 82; Pâluvî, a.g.e., s. 16; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 38.

²³¹ Nâziât, 79/10.

²³² İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 352, 357-359; Pâluvî, a.g.e., s. 141; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 445-446.

²³³ Nâziât, 79/11.

²³⁴ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 352, 357-359; Pâluvî, a.g.e., s. 141; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 445-446.

²³⁵ Nâziât, 79/12.

²³⁶ Nâziât, 79/40.

²³⁷ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 22-23; Pâluvî, a.g.e., s. 24; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 55.

²³⁸ Nâziât, 79/15.

²³⁹ İmâle-i suğrâ; elif harfine doğru yapılan imâle anlamına gelmektedir.

okumuştur. İmâle ile okuyanlar ise; Hamza, Kisâî ve Halef'tir. Bu şartları ihtivâ eden kelimeler için kıraat literatüründe “كالهدى” tabiri kullanılmaktadır.²⁴⁰ “طوى ’ طوى ’ موسى ’ طوى ’ طوى ’ الدنيا ’ المأوى ’ الهوى ’ لاوى ’ لمن ’ تزكى ’ فتخشى ’ عسى ’ يسعى ’ فنادى ’ ما سعى ’ طوى ’ الدنيا ’ المأوى ’ الهوى ’ لاوى ’ لمن ’ تزكى ’ فتخشى ’ عسى ’ يسعى ’ فنادى ’²⁴¹ kıraat ilmininkaynaklarından olan Zübdetü'l-İrfân ve Umdetü'l-Hallân isimli eserlerimizde sonu sâkin yâ harfî ya da elif-i maksure ile biten kelimelerde -buna kıraat literatüründe “Zevât-ı Yâ” da denir.- vakıf halinde taklîl (beyne) ile okuyanlar Nâfî'nin râvîsi Verş ve Ebû Amr'dır. Aynı kelimedede imâle ile okuyanlar ise Hamza, Kisâî ve Halef'tir. Bu tür kelimeler kıraat literatüründe “كَتَشَقَّى” tabiri ile ifade edilmektedir. Bu kelimeler ayet sonlarında Tâhâ, Necm, Meâric, Kıyâme, Nâziât, Abese, A'lâ, Şems, Leyl, Duhâ ve Alak Surelerinde sıkça bulunmaktadır.²⁴²

²⁴³“منتھيها ’ يخشيها ’ مرسيا ’ بنيها ’ فسويها ’ ضحيها ’ دحيها ’ مرعيها ’ ارسيا” ayette geçen bu kelimelerde taklîl (beyne) ile okuyanlar: Nâfî'nin râvîsi Verş ve Ebû Amr'dır. İmâle ile okuyanlar ise; Hamza, Kisâî ve Halef'tir. Bu şartları ihtivâ eden kelimeler için kıraat literatüründe “كَتَبَّاهَا” tabiri kullanılmaktadır.²⁴⁴ “كَتَبَّاهَا ’ يري ’ ذكرها ’ فَارِيَه ”²⁴⁵, ayetteki bu lafızlar üzerinde Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef imâle yapmaktadırlar. Taklîl üzere okuyan ise Nâfî'nin râvîsi Verş'tir.²⁴⁶

²⁴⁷“لَهُ تَصَدَّى”, bu kelimedede Nâfî, İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer sâd harfini şeddeli okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise birinci tâ harfini hazfederek sâd harfini şeddesiz tahfîf ile yukarıda yazılı olan şekliyle okumuşlardır.²⁴⁸ “وَهُوَ”²⁴⁹, kıraat imamlarından Nâfî'nin râvîsi Kâlûn, Ebû Amr, Kisâî ve Ca'fer; lâm, yâ, vâv ve fâ harflerinden sonra “هُوَ ، هِيَ” zamirlerinden biri geldiğinde bu zamirlerin hâ harfini iskân ile (sükunlayarak) okurlar. “تَلَّهَى”²⁵⁰ şeklinde; “عَنْهُ تَلَّهَى”²⁵¹, ayetinde; “تَلَّهَى”, fiilindeki tâ harfini İbn Kesîr'in râvîsi Bezzî şeddeli olarak okur.²⁵² “شَاءَ أَنْشُرَهُ”²⁵³, bu ayette olduğu

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 53; Pâluvî, a.g.e., s. 18; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 40.

²⁴¹ Nâziât, 79/15-19; 21-26; 35; 37-41.

²⁴² İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 48; Pâluvî, a.g.e., s. 89-90; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 309;.

²⁴³ Nâziât, 79/27-32; 42; 44-45.

²⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 53; Pâluvî, a.g.e., s. 18, 142; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 40, 446.

²⁴⁵ Nâziât, 79/34,36,43.

²⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 52; Pâluvî, a.g.e., s. 25; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 56.

²⁴⁷ Abese, 80/6.

²⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 398; Dimyâtî, a.g.e., s. 433; Pâluvî, a.g.e., s. 142; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 447.

²⁴⁹ Abese, 80/9.

²⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 398; Pâluvî, a.g.e., s. 20; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 44.

²⁵¹ Abese, 80/10.

²⁵² İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 232-233; Pâluvî, a.g.e., s. 37; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 77;.

²⁵³ Abese, 80/22.

gibi meftûh iki hemze yan yana geldiğinde birinci hemzeyi düşürerek munfasıl med gibi değerlendirilerek kasrî med üzere (bir elif miktarı) ile bir de kelimenin aslına itibar ederek de (medd-i muttasıl) medli okur ki bu kıraat imamları; Nâfî'nin râvîsi Kâlûn, İbn Kesîr'in râvîsi Bezzî ve Ebû Amr'dır. Birinci hemzeyi tahkik ile ikinci hemzeyi de teshîl ile okuyanlar ise; Nâfî'nin râvîsi Verş, İbn Kesîr'in râvîsi Kunbül, Ca'fer ve Ya'kûb'un râvîsi Ruveys'tir. Elif harfine ibdâl ile okurlar ki bunlar; Nâfî'nin râvîsi Verş, İbn Kesîr'in râvîsi Kunbül'dür.²⁵⁴ “أَنَا”²⁵⁵, ayette geçen bu lafızda hemzeyi meftûh okuyanlar daha önceki ayette geçen cümlelerin devamına itibar ederek okumuşlardır ki onlar; Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef'tir. Diğerleri ise yeni bir cümle başlangıcı olmasına itibar ederek hemzeyi meksûr okumuşlardır.²⁵⁶ Zevât-ı yâ ve hâ-i te'nîs ile biten kelimelere dair kıraat farklılıkları daha önceden ele alındığı için burada tekrar değinilmemiştir.

“فَلَا أُقْسِمُ بِالْحَنَسِ”²⁵⁷, Ebû Amr'ın râvîsi Sûsî, bu ayette mîm harfi harekeli olsa da bâ harfine uğradığında mîm harfini sâkin kılarak ihfâ ile okur.²⁵⁸ “وَلَقَدْ رَآهُ”²⁵⁹, ayette geçen “رَآهُ” kelimesinde Nâfî'nin râvîsi Verş râ ve hemzeyi taklîl ile okur, Ebû Amr burada hemzede imâle yapar, İbn Âmir'in râvîsi İbn Zekvân, Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâi ve Halef de hem râ harfinde hem de hemzede imâle yaparlar.²⁶⁰

“وَمَا أَدْرِكَ”²⁶¹, ayetin bu kelimesindeki râ harfinde Ebû Amr, İbn Âmir'in râvîsi İbn Zekvân, Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâi ve Halef imâle ile okumuşlardır. Nâfî'nin râvîsi Verş ise taklîl ile okumuştur.²⁶²

“عَلَى النَّاسِ”²⁶³, Ebû Amr'ın râvîsi Dûrî, meksûr sîn harfinin bulunduğu bu tür “عَلَى النَّاسِ” gibi kelimelerde fetha medli nûn harfini imâle yaparak okur.²⁶⁴ “كَلَّا بَلْ رَانَ”²⁶⁵, Âsım'ın râvîsi Hafs ayette geçen “بَلْ” edatından sonra idğâm yapmaksızın izhâr ederek sekke ile okur. Diğer kıraat imam ve râvîleri ise idğâm ederek okurlar. Ayrıca “رَانَ” kelimesinde imâle yaparak okuyanlar vardır ki bunlar; Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be,

²⁵⁴ Pâluvî, a.g.e., s. 45; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 140; İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 358.

²⁵⁵ Abese, 80/25.

²⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 398; Dimyâtî, a.g.e., s. 433; Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 44;.

²⁵⁷ Tekvîr, 81/15.

²⁵⁸ Pâluvî, a.g.e., s. 29; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 65.

²⁵⁹ Tekvîr, 81/23.

²⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 54; Pâluvî, a.g.e., s. 94; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 317;.

²⁶¹ İnfitâr, 82/17-18.

²⁶² Pâluvî, a.g.e., s. 67; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 214.

²⁶³ Mutaaffîn, 83/2.

²⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 60; Pâluvî, a.g.e., s. 16; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 38;.

²⁶⁵ Mutaaffîn, 83/14.

Hamza, Kisâi ve Halef'tir.²⁶⁶ "تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ"²⁶⁷, ayetinde yer alan "تَعْرِفُ" kelimesinin ma'lûm kalıbını Ebû Ca'fer ve Ya'kûb mechûl kalıpla kullanmış ve "نَضْرَةَ" kelimesini nâib-i fâil olarak merfû' okumuştur.²⁶⁸ "إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكَيْهِنَّ"²⁶⁹, ayetinde yer alan "أَهْلِهِمْ" kelimesinde zamirde bulunan hâ ve mîm harfini esreli okuyanlar Ebû Amr ve Ya'kûb "أَهْلِهِمْ"; zammeli okuyanlar Hamza, Kisâi ve Halef "أَهْلِهِمْ"; diğerleri yazıldığı şekliyle okumuşlardır. Diğer kıraat imam ve râvîleri ise tahkîk ile okumuşlardır. "فَكَيْهِنَّ", kelimesini ise Âsım'ın râvîsi Hafs ve Ca'fer'in dışındaki tüm kıraat imam râvîleri "فَكَيْهِنَّ" şeklinde okumuşlardır.²⁷⁰ "هَلْ ثَوْبٌ"²⁷¹, ayette geçen meczûm lâm harfinden sonra sâ harfî "ث" gelmesi halinde İbn Âmir'in râvîsi Hişam, Hamza ve Kisâi burada idgâm yapar.²⁷²

"وَيُصَلِّ"²⁷³, ayette geçen bu kelimeyi Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Kisâi "وَيُصَلِّ" şeklinde okumuşlardır. Nâfi'nin râvîsi Verş de kural gereği burada lâm harfini tefhîm ile kalın olarak okumuştur.²⁷⁴ "وَإِذَا قُرِئَ"²⁷⁵, ayetinde geçen "قُرِئَ" kelimesini Ca'fer meksûr olan harften sonra meftûh olan hemze geldiğinde kendi kuralı gereği hemzeyi yâ harfine ibdâl ederek okur. "قُرِئَ" gibi.²⁷⁶ "الْقُرْآنُ"²⁷⁷, İbn Kesîr, hemzenin harekesini bu kelimeye râ harfine nakleder. "الْقُرْآنُ"²⁷⁸ şeklinde okunması buna örneklik teşkil etmektedir.

"الْكَافِرِينَ"²⁷⁹, Nâfi'nin râvîsi Verş ayetin bu kelimesindeki kâf harfini "ك" taklîl ile okumuştur. Ebû Amr, Kisâi'nin râvîsi Dûrî ve Ya'kûb'un râvîsi Ruveys kâf harfini "ك" imâle ile okumuşlardır.²⁸⁰ "لِّلنَّاسِ"²⁸¹, ayette bu kelimedeki sîn harfini Ca'fer

²⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 399; Pâluvî, a.g.e., s. 143; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 448;.

²⁶⁷ Mutaaffîfîn, 83/24.

²⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 399; Pâluvî, a.g.e., s. 143; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 448;.

²⁶⁹ Mutaaffîfîn, 83/31.

²⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 399; Dimyâtî, a.g.e., s. 124-125; Pâluvî, a.g.e., s. 24,143; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 55-56,448;.

²⁷¹ Mutaaffîfîn, 83/36.

²⁷² İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 6-7; Pâluvî, a.g.e., s. 150; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 61;.

²⁷³ İnşikâk, 84/12.

²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 399; Pâluvî, a.g.e., s. 143; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 449;.

²⁷⁵ İnşikâk, 84/21.

²⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 407, II, 399; Pâluvî, a.g.e., s. 8,143; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 39-40,426,449;.

²⁷⁷ İnşikâk, 84/21.

²⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., I, 414; Pâluvî, a.g.e., s. 13,143; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 23,449;.

²⁷⁹ Târık, 86/17.

²⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 62; Pâluvî, a.g.e., s. 18; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 41;.

²⁸¹ A'lâ, 87/8.

zamme ile okumuştur. “لَيْسُرَى” şeklinde olduğu gibi.²⁸² “تُؤْتِرُونَ”²⁸³, Ebû Amr bu kelimeyi “يُؤْتِرُونَ” şeklinde okumuştur.²⁸⁴

“وَالْوَتْرُ”²⁸⁵, Hamza, Kisâi ve Halef kelimenin ilk harfî olan vâv harfîni meksûr olarak “وَالْوَتْرِ” şeklinde okumuşlardır.²⁸⁶ “بِالْوَادِ”²⁸⁷, ayetin bu kelimesinde hem vakfında hem de vaslında İbn Kesîr ve Ya’kûb kelimenin son harfînden sonra aslî harfî olmasına rağmen hazfedilmiş bulunan yâ harfîni ilâve etmek suretiyle okurlar ki buna literatür tabiriyle isbât-ı yâ denir. Nâfî’nin râvîsi Verş isbât-ı yâ uygulamasını sadece vasıl halinde edâ eder. Diğer imam ve râvîler sükûn üzere vakfederler.²⁸⁸ “رَبِّي أَهَانِ”²⁸⁹, bu ayetlerdeki “رَبِّي” kelimelerinde Nâfî’. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ca’fer vasıl halinde yâ harfîni fetha ile okumuşlardır. “رَبِّي” şeklinde olduğu gibi. “أَكْرَمَنِ” ve “أَهَانِ”, kelimelerinde ise vasıl halinde Nâfî’, Ebû Amr ve Ca’fer isbât-ı yâ ile okumuş; vakıf halinde ise Ebû Amr sükûn üzere vakfetmiş, İbn Kesîr’in râvîsi Bezzî ve Ya’kûb, hem vakıf hem de vasıl halinde isbât-ı yâ ile okumuşlardır. Diğer imam ve râvîler ise sükûn üzere vakfetmişlerdir.²⁹⁰ “لَا تُكْرِمُونِ وَتُؤْتِرُونَ”²⁹¹, ilgili ayetlerde yer alan kelimelerdeki muhatap sıgalarını Ebû Amr ve Ya’kûb gâib sıgaya dönüştürerek okumuştur.²⁹² “وَجِيءَ”²⁹³, ayetteki bu kelime İbn Âmir’in râvîsi Hişâm, Kisâi ve Ya’kûb’un râvîsi Ruveys cîm harfîni kelimenin aslına itibâr ederek işmâm ile okur. Bu işmâm çeşidi harekenin harekeye işmâmıdır.²⁹⁴ “لَا يُعَذِّبُ ، وَلَا يُؤْتِقُ”²⁹⁵, bu ayetlerdeki kelimelerde bulunan zâl ve sâ harflerini Kisâi ve Ya’kûb fetha hareke ile okumuşlardır.²⁹⁶

“أَيُخْسَبُ”²⁹⁷, Nâfî’, İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâi, Ya’kûb ve Halef bu kelimedeki sîn harfîni kesre ile okumuşlardır.²⁹⁸ “مَالًا لِّبَدَأَ”²⁹⁹, Ebû Ca’fer bu kelimedeki bâ harfîni

²⁸² İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 226; Pâluvî, a.g.e., s. 33; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 72;.

²⁸³ A’lâ, 87/16.

²⁸⁴ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400; Pâluvî, a.g.e., s. 143; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 450;.

²⁸⁵ Fecr, 89/3.

²⁸⁶ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400; Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 451;.

²⁸⁷ Fecr, 89/9.

²⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400; Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 451;.

²⁸⁹ Fecr, 89/15-16.

²⁹⁰ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400; Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 451;.

²⁹¹ Fecr, 89/17,19-20.

²⁹² İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400; Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 451;.

²⁹³ Fecr, 89/23.

²⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 208; Pâluvî, a.g.e., s. 7,17; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 249;.

²⁹⁵ Fecr, 89/25-26.

²⁹⁶ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 208; Pâluvî, a.g.e., s. 7,17; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 249;.

²⁹⁷ Beled, 90/5,7.

²⁹⁸ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 236; Pâluvî, a.g.e., s. 38; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 79;.

²⁹⁹ Beled, 90/6.

şeddeli olarak okumuştur.³⁰⁰ Tâ-i te'nîs ile biten bazı kelimelerle ilgili mâlûmât önceden verildiğinden dolayı tekrar değinilmeyecektir.

Zevât-ı yâ ile biten kelimelerin durumu hakkında önceden mâlûmâta yer verildiği için tekrar girilmemiştir. “نَارًا تَلْطَى”³⁰¹, “تَلْطَى” kelimesinde İbn Kesîr’in râvîsi Bezzî ve Ya’kûb’un râvîsi Ruveys tâ harfini şeddeli olarak okumuşlardır.³⁰²

“رَأَيْتَ”³⁰³, bu kelime Nâfi’ ve Ca’fer râ harfinden sonra gelen hemzeyi teshîl ile Nâfi’nin râvîsi Verş aynı hemzeyi ibdâl ile Kisâî ise aynı hemzeyi iskât ile okur.³⁰⁴ “مَطْلَعُ الْفَجْرِ”³⁰⁵, Kisâî ve Halef lâm harfini kesra ile okurlar. Nâfi’nin râvîsi Verş ise lâm harfini tağlîz ile okur.³⁰⁶

“الصَّلَاةُ”³⁰⁷, lâm harfini Nâfi’nin râvîsi Verş tağlîz ile okur.³⁰⁸ “شُرُّ الْبَرِيَّةِ، خَيْرٌ”³⁰⁹, “الْبَرِيَّةِ” kelimesinde yâ harfini sâkin bir harf olarak ve şeddesiz bir şekilde, yâ harfinden sonra da ikinci yâ’nın yerine meftûh bir hemze ile okurlar ki onlar; Nâfi’ ve İbn Âmir’in râvîsi İbn Zekvân’dır. “الْبَرِيَّةِ” şeklinde olduğu gibi.³¹⁰ “يَصْدُرُ”³¹¹, ayetindeki bu kelime Hamza, Kisâî, Ya’kûb’un râvîsi Ruveys ve Halef sâd harfini işmâm ile okumuşlardır.³¹²

“فِي عَمْدٍ”³¹³, Âsım’ın râvîsi Ebû Bekir Şu’be, Hamza, Kisâî ve Halef bu kelime ayn ve mîm harflerini ötreli okumuşlardır. “فِي عُمْدٍ”³¹⁴, örneğinde olduğu gibi.

“إِنَّ شَانِيكَ”³¹⁵, Ebû Ca’fer nûn harfinden sonra gelen hemzeyi yâ harfine ibdâl ederek okur. “إِنَّ شَانِيكَ” örneğinde olduğu gibi.³¹⁶

“عَابِدُونَ ، عَابِدٌ”³¹⁷, İbn Âmir’in râvîsi Hişâm bu kelimelerin fetha medli olan ayn harflerinde imâle icrasında bulunur.³¹⁸ “وَلِي دِينَ”³¹⁹, bu ayette lâm harfinden sonra yâ

³⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 401; Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 451;.

³⁰¹ Leyl, 92/14.

³⁰² İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 401; Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 451;.

³⁰³ Alak, 96/9,11,13.

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 408; Pâluvî, a.g.e., s. 148; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 459;.

³⁰⁵ Kadr, 97/5.

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 403; Pâluvî, a.g.e., s. 148; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 459;.

³⁰⁷ Beyyine, 98/5.

³⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 111; Pâluvî, a.g.e., s. 12; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 22;.

³⁰⁹ Beyyine, 98/6-7.

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 403; Pâluvî, a.g.e., s. 148; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 459;.

³¹¹ Zilzâl, 99/6.

³¹² İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 250; Pâluvî, a.g.e., s. 48; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 145;.

³¹³ Hümeze, 104/9.

³¹⁴ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 403; Pâluvî, a.g.e., s. 148; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 460;.

³¹⁵ Kevser, 108/3.

³¹⁶ Pâluvî, a.g.e., s. 148; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 461.

³¹⁷ Kâfirûn, 109/3-5.

³¹⁸ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 404; Pâluvî, a.g.e., s. 148; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 461;.

³¹⁹ Kâfirûn, 109/6.

harfini iskân ile okuyanlar; İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir'in râvîsi İbn Zekvân, Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef 'tir. "وَلِي دِينَ" örneğinde olduğu gibi.

"أَبِي لَهَبٍ"³²⁰, İbn Kesîr bu kelime hâ harfini iskân ile "أَبِي لَهَبٍ" şeklinde okumuştur.³²¹

Hafs'ın râvîsi Asım dışındaki kıraat imamları "كُفُّوا"³²² kıraatini; "كُفُّاء" şeklinde okumuşlar, aynı kelimeyi "كُفُّاء" şeklinde okuyanlar ise Hamza, Ya'kûb ve Halef'tir.

2.1.2. Şâz Kıraatler

İbn Kesîr, Nebe Sûresi'nin ilk ayetinde geçen "عَمَّ"³²³ kelimesinde sonuna sâkin bir hâ harfi getirerek "عَمَّة" şeklinde okumuştur.³²⁴ Aynı kelimeyi İkrime ve İsa "عَمَّا" şeklinde okumuştur.³²⁵ Saîd b. Cübeyr ve İbn Mes'ûd aynı ayetin "يَتَسَاءَلُونَ"³²⁶ kelimesinde yâ harfini hazfedip şîn harfini de şeddeleyerek "تَسَاءَلُونَ" şeklinde okumuşlardır.³²⁷ "مِهَادًا"³²⁸, ayetinde geçen "مِهَادًا" lafzını Mücahid ve İsa el-Hemedânî "مَهْدًا" şeklinde okumuşlardır.³²⁹ "وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا" ayetini İkrime, "وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ" olarak, "ثَجَّاجًا" lafzında ise ikinci cîm harfini hâ harfi "خ" ile "أَنَّ" olarak okumuştur.³³⁰ "إِنَّ جَهَنَّمَ", Ebû Ma'mer bu ayette hemzeyi fetha ile "جَهَنَّمَ" şeklinde okumuştur.³³² "جَزَاءً وَفَقًا"³³³, ayetini Ebû Hayat fâ harfini şeddelemek suretiyle "جَزَاءً وَفَقًا" olarak okur.³³⁴ "كِذَّابًا"³³⁵ Ömer b. Abdül-Aziz ayetin bu lafzında

³²⁰ Tebbet, 111/1.

³²¹ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 404; Pâluvî, a.g.e., s. 148; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 461;.

³²² İhlâs, 112/4.

³²³ Nebe, 78/1.

³²⁴ İbn Hâleveyh, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedi'*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kâhire tsz. s. 167.

³²⁵ İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî, el-Muhtesab fî Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kırâât ve'l-Îzâhi anhâ (Thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülhalim en-Neccâr, Abdülfettâh İsmâ'il Şiblî) Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, Kâhire 1994, II, 347; Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr, Şevâzzü'l-Kırâât (Thk. Şimrân el-Acelî), Müessesetü'l-Belâğ, Beyrût, tsz. s. 500.

³²⁶ Nebe, 78/1.

³²⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 167, 168.

³²⁸ Nebe, 78/6.

³²⁹ Nebe, 78/14.

³³⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; İbn Cinnî, a.g.e., II, 347; Kirmânî, a.g.e., s. 500.

³³¹ Nebe, 78/21.

³³² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; Kirmânî, a.g.e., s. 500.

³³³ Nebe, 78/26.

³³⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168.

³³⁵ Nebe, 78/28.

kâf harfini zammeli olarak “كُذَّابًا” şeklinde okumaktadır.³³⁶ “وَكُلُّ”³³⁷ ayetteki bu lafzı Ebû's-Semmâl lâm harfini ref' ederek “وَكُلُّ” şeklinde okur.³³⁸

“فَالْمُذَبِّرَاتِ أَمْرًا”³³⁹, Ebû Muâz'ın naklettiğine göre ayette geçen dâl harfi sükûn ile okunmuştur. “فَالْمُذَبِّرَاتِ أَمْرًا” örneğinde olduğu gibi.³⁴⁰ “فِي الْحَافِرَةِ”³⁴¹, ayetindeki bu kelime Ebû Hayat hâ harfinielifsiz başka bir ifadeyle medsiz olarak “فِي الْحَفِرَةِ” şeklinde okumuştur.³⁴² “طَوَى”³⁴³ Bu iki ayette geçen ilk kelime Dahhâk ve İsa tâ harfine “ط” fetha ve elif ilave ederek vâv harfine de kesra ilave ederek vasıl halinde “طَوَى” şeklinde okumuştur. İbn Muhaysın ise bu kelimeyi “طَوَى” şeklinde okumuştur.³⁴⁴ es-Sülemî bu ayeti “أَيَّانَ مَنْ سَاهَا”³⁴⁵ şeklinde okumuştur.³⁴⁶ “وَالْجِبَالِ أَرْسِيهَا”³⁴⁷ ayetini el-Hasan “وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ”³⁴⁸ şeklinde; “وَالْجِبَالِ أَرْسِيهَا”³⁴⁹ ayetini de yine el-Hasan ve Amr b. Ubeyd “وَالْجِبَالِ أَرْسِيهَا” şeklinde okumuştur.³⁴⁹

“إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مِّنْ يَّخْشِيهَا”³⁵⁰, ayetinde Ebû Ca'fer el-Medenî ve Ebû Amr'dan rivayetle Abbas “مُنْذِرٌ” kelimesini tenvinli olarak “مُنْذِرٌ” şeklinde okumuşlardır.³⁵¹

“أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى، عَبَسَ وَتَوَلَّى”³⁵², Ferrâ, “عَبَسَ” kelimesini bazılarının bâ harfinin şeddesiyle “عَبَسَ” şeklinde okuduğunu; “أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى” ayetini ise bazılarının “أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى” şeklinde okuduğunu ifade etmektedir. Ayrıca aynı ayette el-Hasan ve İsa hemzenin başına medli bir hemze getirerek “أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَىءَا” şeklinde okumuşlardır.³⁵³

“تَلَّهَى”³⁵⁴, Ferrâ burada ayetteki “تَلَّهَى” kelimesini İbn Mücahid'in “تَلَّهَى” şeklinde okuduğunu işittiğine dair haber vermektedir. Ayrıca bu kelimeyi Talha b. Musarriif “تَلَّهَى” şeklinde okumaktadır.³⁵⁵ “فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى”³⁵⁶, ayetinde “تَصَدَّى” kelimesini

³³⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; İbn Cinnî, a.g.e., II, 348; Kirmânî, a.g.e., s. 501.

³³⁷ Nebe, 78/29.

³³⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; Kirmânî, a.g.e., s. 501.

³³⁹ Nâziât, 79/5.

³⁴⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168.

³⁴¹ Nâziât, 79/10.

³⁴² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; İbn Cinnî, a.g.e., II, 350; Kirmânî, a.g.e., s. 501.

³⁴³ Nâziât, 79/16,17.

³⁴⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; Kirmânî, a.g.e., s. 502.

³⁴⁵ Nâziât, 79/42.

³⁴⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168.

³⁴⁷ Nâziât, 79/30.

³⁴⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; Dimyâtî, a.g.e., s. 432-433.

³⁴⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; İbn Cinnî, a.g.e., II, 350; Dimyâtî, a.g.e., s. 432-433.

³⁵⁰ Nâziât, 79/45.

³⁵¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168.

³⁵² Abese, 80/1,2.

³⁵³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; İbn Cinnî, a.g.e., II, 352; Kirmânî, a.g.e., s. 503.

³⁵⁴ Abese, 80/10.

³⁵⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; İbn Cinnî, a.g.e., II, 352; Kirmânî, a.g.e., s. 503.

³⁵⁶ Abese, 80/10.

³⁵⁷ Abese, 80/6.

Ebû Ca'fer "تُصَدَّى" şeklinde okumaktadır.³⁵⁷ "شَأْنُ يُغْنِيهِ"³⁵⁸, ayetinde "يُغْنِيهِ" kelimesini İbn Muhaysın, Zührî, bir de Hasan b. Ali'den gelen bir rivayete göre ğayn harfî yerine ayn harfî getirilerek "يُغْنِيهِ" şeklinde okunmuş;³⁵⁹ ayrıca ayetteki bu kelimeyi İbn Muhaysın ve İbn Ebî Able "يُغْنِيهِ" şeklinde de okumuştur.³⁶⁰

"أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ"³⁶¹, ayette yer alan "أَنَا" bu lafızda Ferrâ, İbnü'l-Enbârî'den işittiğine göre imâle yapıldığını ifade etmektedir.³⁶²

"وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ"³⁶³, İbn Kesîr burada "عُطِّلَتْ" kelimesini tahfîf ile yani şeddesiz okumuştur.³⁶⁴ "وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ"³⁶⁵, ayette geçen "حُشِرَتْ" kelimesindeki şîn harfîni Amr b. Meymûn şeddeli olarak yani "حُشِرَتْ" olarak okumuştur.³⁶⁶ "كُشِطَتْ"³⁶⁷, İbn Mes'ûd ayetin bu kelimesinde yer alan kâf harfînin yerine gâf harfî ile "كُشِطَتْ" şeklinde okumuştur.³⁶⁸

Ebû Ca'fer el-Medenî "قُتِلَتْ" kelimesini şeddelenmiş olarak "قُتِلَتْ" okur. Bir de el-A'meş bu ayette geçen "الْمَوْدَّةُ" kelimesini hemzesiz olarak "الْمَوْدَّةُ" şeklinde okur.³⁶⁹ "مُطَاعِ تَمَّ آمِينَ"³⁷⁰ ayette geçen "تَمَّ" lafzını Ebû Hayat zamme ile "تَمَّ" şeklinde okumuştur.³⁷¹

"وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ"³⁷², Rabi' b. Hasîm es-Sevrî bu ayette geçen "فُجِّرَتْ" kelimesini şeddesiz olarak "فُجِّرَتْ" şeklinde okumuştur. Mücâhid aynı kelimeyi fetha ile şeddesiz olarak "فُجِّرَتْ" şeklinde okumuştur.³⁷³

"يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ"³⁷⁴, Ebû Muâz'ın naklettiğine göre bu ayette "يَوْمَ" kelimesi "يَوْمَ" ayetinden bedel olarak ya da bu ayete sıfat olarak kesra ile "يَوْمَ" şeklinde okunmuş, Zeyd b. Ali'den gelen rivayette ise zamme ile "يَوْمَ" şeklinde

³⁵⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; İbn Cinnî, a.g.e., II, 352; Kirmânî, a.g.e., s. 503.

³⁵⁸ Abese,80/10.

³⁵⁹ Abese,80/37.

³⁶⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; İbn Cinnî, a.g.e., II, 353; Kirmânî, a.g.e., s. 503.

³⁶¹ Abese,80/10.

³⁶² Kirmani, Şevaz, s. 503; Dimyâtî, a.g.e., s. 433.

³⁶³ Abese,80/25.

³⁶⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; Kirmânî, a.g.e., s. 504.

³⁶⁵ Tekvîr, 81/4.

³⁶⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; Kirmânî, a.g.e., s. 504.

³⁶⁷ Tekvîr, 81/5.

³⁶⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; Kirmânî, a.g.e., s. 504.

³⁶⁹ Tekvîr, 81/11.

³⁷⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; Kirmânî, a.g.e., s. 504.

³⁷¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; Kirmânî, a.g.e., s. 505.

³⁷² Tekvîr, 81/21.

³⁷³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 169; Kirmânî, a.g.e., s. 505.

³⁷⁴ İnfitâr,82/3.

³⁷⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 170; Kirmânî, a.g.e., s. 505.

³⁷⁶ Mutaffîfîn,83/6.

³⁷⁷ Mutaffîfîn,83/5.

okunmuştur.³⁷⁶ “إِذَا تُتْلَىٰ”³⁷⁷, ayetinde Hasan hemzeyi med ile “إِذَا تُتْلَىٰ” şeklinde okurken; Ebû Hayat'ın da içinde olduğu bir grup tarafından da yâ ile “إِذَا يُتْلَىٰ” şeklinde okunmuştur.³⁷⁸ “تُعْرَفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ”³⁷⁹, ayetini Ebû Ca'fer, Talha ve İbn Ebî İshak “تُعْرَفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ” şeklinde okumuşlardır.³⁸⁰

“اِنْشَقَّتْ”³⁸¹, bu ayette kelimesini Ebû Amr'dan rivayet eden Ubeyd tâ harfini kesralı olarak “اِنْشَقَّتِ” şeklinde okumuştur. Ayrıca Kirmânî'nin verdiği malumata göre Ubeyd bu edâyı söz konusu sûrenin ilk dört ayetinde sonu tâ harfî ile biten ayet sonlarında uygulamaktadır.³⁸² “وَيَصْلَىٰ سَبْعًا”³⁸³, Âsım'dan gelen rivayetten anlaşıldığına göre ayette geçen “وَيَصْلَىٰ” kelimesi yâ harfinin zammesiyle “وَيُصْلَىٰ” şeklinde okunmuştur.³⁸⁴ “لَتَرْكَبُنَّ”³⁸⁵, bazıları tâ ve bâ harflerini ayetin bu kelimesinde kesralı olarak “لَتَرْكَبْنَ” şeklinde okurken; Hz. Ömer, aynı kelimeyi fethalı bir yâ harfî ile “لَتَرْكَبْنَ” şeklinde okumuştur.³⁸⁶ “بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ”³⁸⁷, İbn Ebî Uble ayette geçen “يَكْذِبُونَ” kelimesini “يَكْذِبُونَ” şeklinde okumuş olup Dahhâk'tan gelen rivayette ise aynı kelime yâ ve kâf harflerinin fethasıyla “يَكْذِبُونَ” şeklinde okunmuştur.³⁸⁸

“قَتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ”³⁸⁹, el-Hasan bu ayette “قَتِلَ” kelimesini tâ harfinin şeddesiyle “قَتِلَ” şeklinde okumuştur.³⁹⁰ “النَّارِ ذَاتِ الْوُفُودِ”³⁹¹ el-Hasan ve İsa “الْوُفُودِ” kelimesini zammeli bir vâv harfiyle “الْوُفُودِ” şeklinde okumuşlardır.³⁹² “وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ”³⁹³, Ebû Hayat bu ayette gâf harfini kesralı olarak “وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ” şeklinde okumuştur.³⁹⁴ “إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي”³⁹⁵ ayetinde Ebû Zeyd'den nakledildiğine göre “يُبْدِي” kelimesi “يُبْدِي” şeklinde okunmuş olup aynı kelime Şeybe tarafından ise yâ harfinin sükûnuyla “يُبْدِي” şeklinde

³⁷⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 170; Kirmânî, a.g.e., s. 506.

³⁷⁷ Mutaaffîfîn, 83/13.

³⁷⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 170; Kirmânî, a.g.e., s. 506; Dimyâtî, a.g.e., s. 435.

³⁷⁹ Mutaaffîfîn, 83/24.

³⁸⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 170; Kirmânî, a.g.e., s. 507.

³⁸¹ İnşikâk, 84/1.

³⁸² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 170; Kirmânî, a.g.e., s. 507.

³⁸³ İnşikâk, 84/12.

³⁸⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 508.

³⁸⁵ İnşikâk, 84/19.

³⁸⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 508.

³⁸⁷ İnşikâk, 84/22.

³⁸⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 508.

³⁸⁹ Burûc, 85/4.

³⁹⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 508.

³⁹¹ Burûc, 85/5.

³⁹² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 508.

³⁹³ Burûc, 85/8.

³⁹⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 508.

³⁹⁵ Burûc, 85/13.

okunmuştur.³⁹⁶ ”ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ“³⁹⁷ Bir rivayete göre İbn Âmir ayetteki ”ذُو“ lafzını yâ harfi ile ”ذَى“ şeklinde okumuştur.³⁹⁸

”إِنْ كُلُّ نَفْسٍ“³⁹⁹, ayette geçen ”إِنْ“ lafzı Harun'un naklettiğine göre hemzenin fethasıyla ”أَنْ“ şeklinde okunmuştur.⁴⁰⁰ el- Yemânî bu ayetteki ”يُخْرِجُ“ kelimesini ”يُخْرِجُ“ şeklinde okumuştur. Aynı ayette İsa ”الصلب“ kelimesini sâd ve lâm harflerinin zammesiyle ”الصلْبُ“ şeklinde okumuştur. İbn Hâleveyh ”الصلب“ kelimesinin ”الصلْبُ“,”الصلْبُ“, ”الصلْبُ“, ”الصَّالِبُ“ şeklinde de okunabileceğinin söylendiğini ifade etmektedir.⁴⁰² ”فَمَهْلٍ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا“⁴⁰³, İbn Abbas ayetin ”أَمْهَلُهُمْ“ bu kelimesinde hemzesiz ve hâ harfinin şeddesiyle ”مَهْلُهُمْ“ şeklinde okumaktadır.⁴⁰⁴

”سُبْحَانَ رَبِّي“⁴⁰⁵, Ali b. Ebî Tâlib sûrenin bu birinci ayetini ”سُبْحَانَ رَبِّي“ şeklinde okumuştur.⁴⁰⁶ ”بَلْ تُوَثِّرُونَ الْخُلُوفَ الدُّنْيَا“⁴⁰⁷, İbn Mes'ûd bu ayeti ”إِبْرَاهِيمَ“⁴⁰⁹, bu ayette geçen yea ”صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى“⁴⁰⁸ şeklinde okumuştur. Aynı ayette geçen yea ”إِبْرَاهِيمَ“ kelimesini İbn Zübeyr ”إِبْرَاهِمَ“ şeklinde okurken; Malik b. Dînâr ”إِبْرَاهِمَ“ şeklinde okumuştur. Ayrıca ”إِبْرَاهِمَ“ şeklinde de okunmuştur.⁴¹⁰

”عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ“⁴¹¹, Ubeyd, Şibl'den o da İbn Kesîr'den rivayet edildiği üzere ayet mansûb olarak ”عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ“ şeklinde okunmuştur.⁴¹² Abdu'l-Vâris Ebû Amr'dan rivayetle ”تُصَلَّى نَارًا حَامِيَةً“⁴¹³, ayetini ”تُصَلَّى“ şeklinde okumuştur.⁴¹⁴ ”تُصَلَّى مِنْ عَيْنِ آيَةٍ“⁴¹⁵, ayetindeki ”آيَةٍ“ kelimesinde ise Ebû Amr'dan rivayette bulunan Abdu'l-Vâris hemzede teshîl yapmıştır.⁴¹⁶ ”لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِأَعْيَةٍ“⁴¹⁷, İbn Ebî İshak ayetin ”لَا تَسْمَعُ“ kelimesini ”لَا يَسْمَعُ“

³⁹⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 509.

³⁹⁷ Burûc, 85/15.

³⁹⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 509.

³⁹⁹ Târik, 86/4.

⁴⁰⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171.

⁴⁰¹ Târik, 86/7.

⁴⁰² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172; Kirmânî, a.g.e., s. 509.

⁴⁰³ Târik, 86/17.

⁴⁰⁴ İbn Cinnî, a.g.e., II, 354; Kirmânî, a.g.e., s. 509.

⁴⁰⁵ A'lâ, 87/1.

⁴⁰⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172; Kirmânî, a.g.e., s. 510.

⁴⁰⁷ A'lâ, 87/16.

⁴⁰⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172; Kirmânî, a.g.e., s. 510.

⁴⁰⁹ A'lâ, 87/19.

⁴¹⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172; Kirmânî, a.g.e., s. 510.

⁴¹¹ Gâşiye, 88/3.

⁴¹² İbn Cinnî, a.g.e., II, 356; Kirmânî, a.g.e., s. 510.

⁴¹³ Gâşiye, 88/4.

⁴¹⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172; Kirmânî, a.g.e., s. 510.

⁴¹⁵ Gâşiye, 88/5.

⁴¹⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172.

⁴¹⁷ Gâşiye, 88/11.

” şeklinde okurken; İbn Ya'mer ise ayetteki aynı kelimeyi “ لَا يُسْمَعُ ” şeklinde okumuştur.⁴¹⁸

” كَيْفَ سَطَحَتْ ”⁴¹⁹, Harun Reşit bu ayette geçen “ سَطَحَتْ ” kelimesini şeddeli olarak “ سَطَحَتْ ” şeklinde okumuştur.⁴²⁰

وَالِى الْأَرْضِ كَيْفَ سَطَحَتْوَالِى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَالِى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ، خُلِقَتْ كَيْفَافَلَا يَنْظُرُونَ ”⁴²¹ bu ayetlerin son kelimelerini Hz. Ali “ سَطَحَتْ نَصَبْتُ، رَفَعْتُخُلِقْتُ ”⁴²² İbn Abbas, Katâde ve Zeyd b. Eslem uyarı anlamını vererek ayeti “ أَلَا خَفَ مَنْ تَوَلَّى ” şeklinde okumuşlardır.⁴²⁴ “ إِيَابَهُمْ ”⁴²⁵ ayetinde “ إِيَابَهُمْ ” kelimesini Ebû Ca'fer şeddeli olarak “ إِيَابَهُمْ ” şeklinde okumuştur.⁴²⁶

” وَالْفَجْرِ، وَالْوَتْرِ، إِذَا يَسْرِ ”⁴²⁷, Ebû'd-Dînâr el-A'râbî bu ayetlerde yazılı bulunan bu kelimelerin sonlarını tenvinli olarak “ وَالْفَجْرِ، وَالْوَتْرِ، إِذَا يَسْرِ ” şeklinde okumuştur.⁴²⁸ İbn Hâleveyh, Araplardan gelen rivayete göre şu açıklamayı yapmıştır: “Bazı Araplar, kelime fiil ya da lam-ı tarifli de olsa kafiyelerin sonunda tenvin ile vakfetmişlerdir.”⁴²⁹ “ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ”⁴³⁰, bu ayette Ebû Amr'dan rivayette bulunan Yûnus vâv harfini fetha ile tâ harfini de kesra ile “ وَالْوَتْرِ ” şeklinde okumuştur.⁴³¹ “ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ”⁴³², İbn Âmir ayetteki kelimelerin arasını izafet terkihiyle “ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ” şeklinde okumuştur.⁴³³ “ لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا ”⁴³⁴ İbnü'z-Zübeyr ayetin mechul kullanımını malum sîga ile “ لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهَا ” şeklinde okumuştur.⁴³⁵ “ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ”⁴³⁶, Dahhâk ve Şehr b. Hûşeb mîm harfini şeddeli ve tâ harfini de fetha ile “ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ” şeklinde okumuş; İbnü'z-Zübeyr bu ayeti izâfet terkiyle “ إِرَمَ ذَاتِ ” şeklinde okumuş; el-Hasan ise ayetteki “ إِرَمَ ذَاتِ ” kelimesini gayr-ı munsarif bir kelime olarak “ إِرَمَ ذَاتِ ” şeklinde okumuştur.⁴³⁷ “ وَلَا تَحَاضُّونَ ”⁴³⁸ ayetin bu

⁴¹⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172; Kirmânî, a.g.e., s. 510.

⁴¹⁹ Gâşiye, 88/20.

⁴²⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173.

⁴²¹ Gâşiye, 88/17-20.

⁴²² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173; İbn Cinnî, a.g.e., II, 356; Kirmânî, a.g.e., s. 511.

⁴²³ Gâşiye, 88/23.

⁴²⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173; İbn Cinnî, a.g.e., II, 357; Kirmânî, a.g.e., s. 511.

⁴²⁵ Gâşiye, 88/25.

⁴²⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173; İbn Cinnî, a.g.e., II, 357; Kirmânî, a.g.e., s. 511.

⁴²⁷ Fecr, 89/1,3,4.

⁴²⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173.

⁴²⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173.

⁴³⁰ Fecr, 89/3.

⁴³¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173; Kirmânî, a.g.e., s. 512.

⁴³² Fecr, 89/2.

⁴³³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173.

⁴³⁴ Fecr, 89/8.

⁴³⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173; Kirmânî, a.g.e., s. 512.

⁴³⁶ Fecr, 89/6,7.

⁴³⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173; İbn Cinnî, a.g.e., II, 359; Kirmânî, a.g.e., s. 512.

kelimesini İbn Mes'ûd ve Alkame zammeli bir yâ harfî ile “وَلَا يُحَاضُونَ” şeklinde okumuşlardır.⁴³⁹ “يَا أَيُّهَا النَّفْسُ ، ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ، يَا أَيُّهَا النَّفْسُ ، وَادْخُلِي جَنَّتِي فَإِنْ دَخَلِي فِي عِبَادِي ، إِيَّتِ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ، فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ” şeklinde okurken; İbn Abbas 29. ayeti “فادخلي في جسد عبدي” şeklinde okumuş; İbn Mes'ûd ise 30. ayeti “وَادْخُلِي فِي جَنَّتِي” şeklinde okumuştur. Ayrıca Zeyd b. Ali'den gelen rivayete göre “يَا أَيُّهَا” tâ harfî olmaksızın “يَا أَيَّهَا” şeklinde okunmuştur.⁴⁴¹

“لَا أَقْسِمُ” el-Hasan'dan rivayet edildiği üzere ayetin “لَا أَقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ”⁴⁴² elif harfî olmaksızın hemzeyle “لَا أَقْسِمُ” şeklinde okunmuştur.⁴⁴³ “أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ”⁴⁴⁴ A'meş ve Asım ayette yer alan “أَنْ لَمْ يَرَهُ” ifadesini sükûn ile “أَنْ لَمْ يَرَهُ” şeklinde okumuştur.⁴⁴⁵ “مَالًا لُبَدًا”⁴⁴⁶ ayetini Ebû Ca'fer hem yazıldığı şekliyle hem de bâ harfini şeddeli olarak “لُبَدًا” şeklinde okurken; İbn Ebî'z-Zenâd ve Mücahid lâm ve bâ harfinin zammesiyle “لُبَدًا” şeklinde okumuşlardır.⁴⁴⁷ “فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ”⁴⁴⁸ bazı Mushaflarda bu ayet “فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ”⁴⁴⁹ şeklinde geçmektedir. “فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ”⁴⁵⁰ ayetteki lafzını el-Hasan “ذَا”⁴⁵¹ şeklinde okumuştur. “مُؤَصَّدَةً”⁴⁵² ayetlerde yer alan bu kelimelerde Hafs, “الْمُشْمَّةِ” kelimesini hemze olmaksızın şeddeli olarak “مُشْمَةً” şeklinde okurken; “مُؤَصَّدَةً” kelimesini ise hemze olmaksızın dâl harfinde imâle yaparak “مُوصَدَةً” şeklinde okumuştur.⁴⁵³

“بِطُغْيَاهَا”⁴⁵⁴ el-Hasan ve Kurtubî ayetteki bu kelimedede tâ harfini zamme ile “فَذَهَرَمَ عَلَيْهِمْ”⁴⁵⁵ İbnü'z-Zübeyr bu ayeti “فَذَهَرَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ”⁴⁵⁶ şeklinde okumuştur. “فَذَهَرَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ”⁴⁵⁷ şeklinde okunduğu da ifade edilmektedir.

⁴³⁸ Fecr, 89/18.

⁴³⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 173; Kirmânî, a.g.e., s. 513.

⁴⁴⁰ Fecr, 89/27-30.

⁴⁴¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174; İbn Cinnî, a.g.e., II, 360; Kirmânî, a.g.e., s. 513.

⁴⁴² Beled, 90/1.

⁴⁴³ İbn Cinnî, a.g.e., II, 361; Kirmânî, a.g.e., s. 513.

⁴⁴⁴ Beled, 90/7.

⁴⁴⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174; Kirmânî, a.g.e., s. 514.

⁴⁴⁶ Beled, 90/6.

⁴⁴⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174; İbn Cinnî, a.g.e., II, 361; Kirmânî, a.g.e., s. 514.

⁴⁴⁸ Beled, 90/11.

⁴⁴⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174; Kirmânî, a.g.e., s. 514.

⁴⁵⁰ Beled, 90/14.

⁴⁵¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174; İbn Cinnî, a.g.e., II, 362; Kirmânî, a.g.e., s. 514.

⁴⁵² Beled, 90/19,20.

⁴⁵³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174.

⁴⁵⁴ Şems, 91/11.

⁴⁵⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174; İbn Cinnî, a.g.e., II, 363; Kirmânî, a.g.e., s. 515.

⁴⁵⁶ Şems, 91/14.

⁴⁵⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174; Kirmânî, a.g.e., s. 515.

458, ayetini Hz. Peygamber'in " وَلَمْ يَخَفْ عَقِبِهَا " şeklinde okuduğu rivayet edilmektedir.⁴⁵⁹

" وَالذَّكْرَ وَالْأُنْثَى " 460, ayetini Hz. Peygamber ve İbn Mes'ûd'un " وَمَا خَلَقَ الذَّكْرَ وَالْأُنْثَى " şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca Kisâf'den nakledildiğine göre kesra ile de " وَمَا خَلَقَ الذَّكْرَ " şeklinde okunmuştur.⁴⁶¹ İbn Zübeyr, Süfyan b. Uyeyne ve Ubeyd b. Umeyr " نَارًا تَلْتَظِي " 462 ayetini " نَارًا تَلْتَظِي " şeklinde okumuşlardır.⁴⁶³ " الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ " 464, ayetinde " يَزْكِي " kelimesini el-Hasan " يَزْكِي " şeklinde okumuştur.⁴⁶⁵ " إِلَّا ابْتِغَاءً " 466, ayetindeki " إِلَّا ابْتِغَاءً " kelimesini Yahya b. Vessâb zamme ile " إِلَّا ابْتِغَاءً " şeklinde okurken; İbn Ebî Uble aynı kelimede fer'î med sebebi hemze olmaksızın kasr ile " إِلَّا ابْتِغَاءً " şeklinde okumuştur.⁴⁶⁷

" مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى " 468, ayetinde Hz. Peygamber'in " مَا وَدَّعَكَ " kelimesini şeddesiz olarak " مَا وَدَّعَكَ " şeklinde okuduğu rivayet edilmektedir.⁴⁶⁹ " وَوَجَدَكَ عَائِلًا " 470, ayetinin " عَائِلًا " kelimesinde İsa imale yapmakta, el-Yemânî ise aynı kelimeyi " وَوَجَدَكَ غَرِيمًا فَأَغْنَى " şeklinde okumakta, İbn Mes'ûd ise bu ayeti " وَوَجَدَكَ غَرِيمًا فَأَغْنَى " şeklinde okumaktadır.⁴⁷¹ " فَلَا تَقْهَرْ " 472, ayetini İbn Mes'ûd " فَلَا تَكْهَرْ " şeklinde okumuştur.⁴⁷³ " فَخَبَّرَ " 474, ayetinde A'râbî Ali " فَحَدَّثَ " kelimesini " فَخَبَّرَ " değil " فَحَدَّثَ " okuyunca Ferrâ, kendisine itirazda bulunup ayetin sonunun " فَخَبَّرَ " olduğunu hatırlatmış, A'râbî Ali'nin de cevap olarak söz konusu bu iki kelimenin anlamlarının aynı olduğunu söylediği ifade edilmektedir.⁴⁷⁵

" أَلَمْ نَشْرَحْ " 476, Ebû Ca'fer el-Mansûr bu ayetin " أَلَمْ نَشْرَحْ " kelimesinde hâ harfini fethalı olarak " أَلَمْ نَشْرَحْ " şeklinde okumuştur.⁴⁷⁷ " وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ " 478 Ayetinde

⁴⁵⁸ Şems, 91/15.

⁴⁵⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 174.

⁴⁶⁰ Leyl, 92/3.

⁴⁶¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175; İbn Cinnî, a.g.e., II, 364; Kirmânî, a.g.e., s. 515.

⁴⁶² Leyl, 92/14.

⁴⁶³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175; Kirmânî, a.g.e., s. 516.

⁴⁶⁴ Leyl, 92/18.

⁴⁶⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175; Kirmânî, a.g.e., s. 516.

⁴⁶⁶ Leyl, 92/20.

⁴⁶⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175; Kirmânî, a.g.e., s. 516.

⁴⁶⁸ Duhâ, 93/3.

⁴⁶⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175; İbn Cinnî, a.g.e., II, 364; Kirmânî, a.g.e., s. 516.

⁴⁷⁰ Duhâ, 93/8.

⁴⁷¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175; Kirmânî, a.g.e., s. 516.

⁴⁷² Duhâ, 93/9.

⁴⁷³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175; Kirmânî, a.g.e., s. 517.

⁴⁷⁴ Duhâ, 93/11.

⁴⁷⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 175.

⁴⁷⁶ İnşirâh, 94/1.

⁴⁷⁷ İbn Cinnî, a.g.e., II, 366; Kirmânî, a.g.e., s. 517.

yer alan “وَوَضَعْنَا” kelimesini İbn Mâlik “وَحَطَطْنَا” şeklinde okurken; İbn Mâlik ve İbn Mes'ûd'dan gelen rivayete göre ayetin aynı kelimesi “وَحَلَّلْنَا وَحَطَطْنَا” şeklinde birlikte okunmuştur.⁴⁷⁹ Bu ayeti Abdullah tekrarlamaksızın okumaktadır.⁴⁸¹ “فَرَعْتَ” ayetteki “فَرَعْتَ” kelimesini Ebû's-Semâl “فَرَعْتَ” şeklinde okumuştur.⁴⁸³ “وَالِي رَبِّكَ فَرَعْتَ” ayetinde “فَرَعْتَ” kelimesini “فَرَعْتَ” şeklinde okuyanların olduğu ifade edilmekle birlikte İbn Ebî Uble'den gelen rivayete göre aynı kelime “فَرَعْتَ” ve “فَرَعْتَ” olarak da okunmuştur.⁴⁸⁵

“وَطُورِ سِينِينَ”⁴⁸⁶, ayetinde “سِينِينَ” kelimesini Amr b. Meymûn ve İbn Ebî İshak birinci yâ harfî olmaksızın “سِينِينَ” şeklinde okurken; Ömer b. el-Hattâb ve İbn Mes'ûd ise bu ayeti “فَطُورِ سِينَاءَ” şeklinde okumuşlardır. Ayrıca ayetin bu bölümü Amr b. Ubeyd'den gelen rivayete göre “وَطُورِ سِينَا” şeklinde okunmuştur.⁴⁸⁷

“إِفْرَأْ”⁴⁸⁸, ayetinde “إِفْرَأْ” kelimesini el-A'meş Ebû Bekir Şu'be'den o da Asım'dan rivayet ettiğine göre hemzesiz olarak “إِفْرَأْ” şeklinde okumuştur.⁴⁸⁹ “إِلَّذِي عَلَّمَ الْخَطَّ بِالْقَلَمِ”⁴⁹⁰, İbnü'z-Zübeyr, bu ayeti “إِلَّذِي عَلَّمَ الْخَطَّ بِالْقَلَمِ” şeklinde okumuştur.⁴⁹¹ “كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ”⁴⁹², Mahbûb, Ebû Amr'dan rivayetle “لَنَسْفَعًا” kelimesini “لَنَسْفَعَنَّ” şeklinde okurken; Abdullah ise aynı kelimeyi “لَنَسْفَعَنَّ” şeklinde okumuştur.⁴⁹³ “نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ”⁴⁹⁴, ayetindeki “نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ” ifadesini bir rivayete göre el-Kisâî raf ile “نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ” şeklinde okurken; başkalarından gelen rivayetlere göre ise fetha ile “نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ” şeklinde okunduğu ifade edilmektedir.⁴⁹⁵ “فَلْيَذُغْ نَادِيَةً”⁴⁹⁶, ayetini Abdullah “فَلْيَذُغْ نَادِيَةً”⁴⁹⁷ şeklinde okumuştur.⁴⁹⁸ “سَنَدُغُ الزَّبَانِيَةَ”⁴⁹⁹, İbn Ebî Uble ayeti

⁴⁷⁸ İnşirâh, 94/2.

⁴⁷⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176; İbn Cinnî, a.g.e., II, 367; Kirmânî, a.g.e., s. 517.

⁴⁸⁰ İnşirâh, 94/5,6.

⁴⁸¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176.

⁴⁸² İnşirâh, 94/7.

⁴⁸³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176; Kirmânî, a.g.e., s. 517.

⁴⁸⁴ İnşirâh, 94/8.

⁴⁸⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176; Kirmânî, a.g.e., s. 517.

⁴⁸⁶ Tîn, 95/2.

⁴⁸⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176; Kirmânî, a.g.e., s. 518.

⁴⁸⁸ Alak, 96/1.

⁴⁸⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176.

⁴⁹⁰ Alak, 96/4.

⁴⁹¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176.

⁴⁹² Alak, 96/15.

⁴⁹³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176; Kirmânî, a.g.e., s. 518.

⁴⁹⁴ Alak, 96/16.

⁴⁹⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176; Kirmânî, a.g.e., s. 518.

⁴⁹⁶ Alak, 96/17.

⁴⁹⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 176.

⁴⁹⁸ Alak, 96/18.

”لَا تُطْعُهُ“⁵⁰⁰, ayetteki ”لَا تُطْعُهُ“⁴⁹⁹ ve ”سَيُذْعَا“⁵⁰¹ şekillerinde okumuştur. Nuaym b. Meysere tâ ط ”h harfinin şeddesiyle hem ”لَا تُطْعُهُ“ şeklinde; hem de tâ ت ” harfinin şeddesiyle ”لَا تُطْعُهُ“ şeklinde okumuştur.⁵⁰¹

”امرء“⁵⁰² İbn Abbas ”امرء“ kelimesini ”مِنْ كُلِّ أَمْرٍ“⁵⁰³ ayetinde okumuştur.

İbn Mes'ûd ayetin bu bölümünü ”لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ“⁵⁰⁴ Übeyy ayetin ”رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ“⁵⁰⁵ ”لَمْ يَكُنِ الْمُشْرِكُونَ وَاهِلِ الْكِتَابِ مُنْفَكِّينَ“⁵⁰⁶ el-Hasan ayetteki ”مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ“⁵⁰⁷ ”رَسُولٌ“ kelimesini fetha ile ”رَسُولًا“ şeklinde okumuştur.⁵⁰⁸ ”مُخْلِصِينَ“ kelimesini lâh harfinin fethasıyla ”مُخْلِصِينَ“ şeklinde okumuştur.⁵⁰⁹ Âmir b. Abdu'l-Vâhid ayetin ”خَيْرُ“⁵¹⁰ ”خَيْرُ الْبَرِيَّةِ“⁵¹¹ şeklinde okumuştur.

el-Cahderî ayetin bu kelimesini ”زَلَزَالَهَا“⁵¹² Saîd b. Cübeyr ayetin bu bölümünü ”تُنَبِّئُ أَخْبَارَهَا“⁵¹³ ”تُنَبِّئُ أَخْبَارَهَا“⁵¹⁴ ”تُنَبِّئُ أَخْبَارَهَا“⁵¹⁵ Ali b. el-Hüseyin, Zeyd b. Ali, Asım'dan rivayette bulunan Hârûn ve İbn Abbas yâ harfine zamme vererek ”شَرَّأُ يَرَهُ، خَيْرًا يَرَهُ“⁵¹⁶ ”شَرَّأُ يَرَهُ، خَيْرًا يَرَهُ“⁵¹⁷ şeklinde okumuştur.

Ebû Hayat ve İbn Ebî Uble ayetteki ”فَاتَّرَنَ“ kelimesini sâ harfini şeddeleyerek ”فَاتَّرَنَ“⁵¹⁸ Ali b. Ebî Tâlib, İbn Ebî Leylâ ve İbn Ebî Uble ayette sîn harfini şeddeli olarak ”فَوَسَّطُنَ بِهِ“⁵¹⁹ ”فَوَسَّطُنَ بِهِ“⁵²⁰ olarak okumuştur.

⁴⁹⁹ Kirmânî, a.g.e., s. 518.

⁵⁰⁰ Alak, 96/19.

⁵⁰¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177.

⁵⁰² Kadr, 97/4.

⁵⁰³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177; İbn Cinnî, a.g.e., II, 368.

⁵⁰⁴ Beyyine, 98/1.

⁵⁰⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177; Kirmânî, a.g.e., s. 519.

⁵⁰⁶ Beyyine, 98/2.

⁵⁰⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177; Kirmânî, a.g.e., s. 519.

⁵⁰⁸ Beyyine, 98/5.

⁵⁰⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177; Kirmânî, a.g.e., s. 519.

⁵¹⁰ Beyyine, 98/7.

⁵¹¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177; İbn Cinnî, a.g.e., II, 369; Kirmânî, a.g.e., s. 519.

⁵¹² Zilzâl, 99/1.

⁵¹³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177; Kirmânî, a.g.e., s. 520.

⁵¹⁴ Zilzâl, 99/4.

⁵¹⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177; Kirmânî, a.g.e., s. 520.

⁵¹⁶ Zilzâl, 99/7,8.

⁵¹⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 177,178; Kirmânî, a.g.e., s. 520.

⁵¹⁸ Âdiyât, 100/4.

⁵¹⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 178; İbn Cinnî, a.g.e., II, 370; Kirmânî, a.g.e., s. 521.

⁵²⁰ Âdiyât, 100/5.

okumuştur.⁵²¹ ” إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ”⁵²², İbn Mes'ûd ayetteki “ إِذَا بُعْثِرَ ” kelimesinde ayn harfî yerine hâ harfîni “ح” koyarak “إِذَا بُحْثِرَ” şeklinde okurken; Nasr b. Âsım “ إِذَا بُعْثِرَ ” şeklinde okumuştur. Ayrıca el-Esved b. Yezîd aynı kelimeyi “ إِذَا بُحِثَ ” şeklinde okumuştur.⁵²³ ” وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ”⁵²⁴, Yahyâ bu ayetin “ وَحُصِّلَ ” kelimesini şeddeyi kaldırıp üç harfî de fethalı yapmak suretiyle “ وَحَصِّلَ ” şeklinde okurken; Muhammed b. Ebî Ma'dân fethalı ve şeddeli olarak “ وَحَصِّلَ ” şeklinde okumuştur. Ayrıca Ebû Zeyd, A'râbî'den naklettiğine göre aynı kelimeyi kesralı bir sâd harfî ile “ وَحَصِلَ ” şeklinde okumuştur.⁵²⁵ ” وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ”⁵²⁶, el-Lihyânî'nin naklettiğine göre ayette “ الْخَيْرِ ” kelimesi râ harfînin cezmiyle “ الْخَيْرَ ” şeklinde okunmuştur.⁵²⁷ ” إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ خَبِيرٌ ”⁵²⁸, Ebû's-Semâl ve Haccâc b. Yûsuf hemzenin fethası ve lâm harfî olmaksızın “ أَنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ ” şeklinde okumuştur.⁵²⁹

” الْفَارِغَةُ ”⁵³⁰, Ebû Amr'dan rivayette bulunan Abdu'l-Vâris gâf harfînde imâle yaparak okumuştur.⁵³¹ ” كَالصَّوْفِ ”⁵³², ayetin bu bölümünü İbn Mes'ûd “ كَالصَّوْفِ ” şeklinde okumuştur.⁵³³

” أَلَّهِكُمْ ”⁵³⁴, kelimesi İbn Abbas, Ebû İmran el-Cüvenî, Mâlik b. Dînâr, Ebû'l-Cevzâ' ve bir grup tarafından istifham edatı ve medli olarak “ أَلَّهِكُمْ ” şeklinde okunurken; el-Kisâî'den rivayet edildiğine göre aynı kelime med olmaksızın iki hemzeli olarak “ أَلَّهِكُمْ ” şeklinde okunmuştur.⁵³⁵ ” كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ”⁵³⁶, Mâlik b. Dînâr ayetteki “ تَعْلَمُونَ ” kelimesini yâ harfî ile “ يَعْلَمُونَ ” şeklinde okumuştur.⁵³⁷ ” لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ”⁵³⁸, Ebû Amr'dan nakledildiğine göre ve el-Hasan tarafından ayetin “ لَتَرَوُنَّ ” kelimesi “ لَتَرَوُنَّ ” şeklinde okunmuştur.⁵³⁹ ” ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا ”⁵⁴⁰, İbn Ebî Uble, İbn Kesîr'den gelen bir rivayette ve

⁵²¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 178; İbn Cinnî, a.g.e., II, 370; Kirmânî, a.g.e., s. 521.

⁵²² Âdiyât, 100/9.

⁵²³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 178,179; Kirmânî, a.g.e., s. 521.

⁵²⁴ Âdiyât, 100/10.

⁵²⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 178; Kirmânî, a.g.e., s. 521.

⁵²⁶ Âdiyât, 100/8.

⁵²⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 178.

⁵²⁸ Âdiyât, 100/11.

⁵²⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 178,179; Kirmânî, a.g.e., s. 521.

⁵³⁰ Kâria, 101/1.

⁵³¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179; Kirmânî, a.g.e., s. 522.

⁵³² Kâria, 101/5.

⁵³³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179; Kirmânî, a.g.e., s. 522.

⁵³⁴ Tekâsür, 102/1.

⁵³⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179; Kirmânî, a.g.e., s. 522.

⁵³⁶ Tekâsür, 102/3.

⁵³⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179; Kirmânî, a.g.e., s. 522.

⁵³⁸ Tekâsür, 102/6.

⁵³⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179.

⁵⁴⁰ Tekâsür, 102/7.

Mücâhid tarafından ayetin bu kelimesi tâ harfinin zammesiyle “لَثَرَوْنَهَا” şeklinde okunmuştur.⁵⁴¹

“وَالْعَصْرِ”⁵⁴², Selam, bu ayeti “وَالْعَصْرِ” şeklinde okurken; Hz. Ali de bu ayeti “وَالْعَصْرِ وَنَوَابِ الدَّهْرِ”⁵⁴³ şeklinde okumuştur.⁵⁴⁴ Asım'dan Ebû Bekir Şu'be, ondan da Hârûn'un rivayetiyle “خُسْرٍ” kelimesi sîn harfinin zammesiyle “خُسْرٍ” şeklinde okunmuştur.⁵⁴⁵ “وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ”⁵⁴⁶, Ebû Amr'dan gelen rivayete göre hareke nakli yapılarak “وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ” şeklinde okunmuştur.⁵⁴⁷

“لِلْهُمَزَةِ وَاللَّمَزَةِ وَيْلٌ”⁵⁴⁸ İbn Mes'ûd bu ayeti “لِلْهُمَزَةِ وَاللَّمَزَةِ وَيْلٌ” şeklinde okumuştur.⁵⁴⁹ “وَعَدَدَهُ”⁵⁵⁰, el-Hasan “وَعَدَدَهُ” kelimesini şeddesiz olarak “وَعَدَدَهُ” şeklinde okumuştur.⁵⁵¹ “كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ”⁵⁵², ayetteki “لَيُنْبَذَنَّ” bu kelimeyi Hz. Ali, el-Hasan ve bir grup tarafından hemze ilave ederek “لَيُنْبَذَنَّ” şeklinde okunmuş; Ebû Amr'dan rivayet edildiğine göre aynı kelime “لَيُنْبَذَنَّ” şeklinde okunmuş; bazıları tarafından ise ayet “كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحَاطَةِ”⁵⁵³ şeklinde okunmuştur.⁵⁵⁴ “إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّصَدَّقَةٌ”⁵⁵⁵, ayeti Übeyy “فِي عَمَدٍ”⁵⁵⁶, ayetin bu kelimesini “فِي عَمَدٍ مُّمدَّدةٍ”⁵⁵⁷ şeklinde okumuştur.⁵⁵⁸ Ebû Amr'dan rivayette bulunan Hârûn “فِي عَمَدٍ” şeklinde okumuş; aynı kelimeyi el-A'rac “فِي عَمَدٍ” şeklinde okumuş; el-A'meş aynı kelimeyi “بِعَمَدٍ” şeklinde okumuştur.⁵⁵⁹

“أَلَمْ تَرَ”⁵⁶⁰, Sülemî ayetin bu bölümünü “أَلَمْ تَرَ” şeklinde okurken; Mücahid ve Ebû Abdurrahman “أَلَمْ تَرَ”⁵⁶¹ şeklinde okumuşlardır.⁵⁶²

⁵⁴¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179; İbn Cinnî, a.g.e., II, 371; Kirmânî, a.g.e., s. 522,523.

⁵⁴² Asr, 103/1.

⁵⁴³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179,180.

⁵⁴⁴ Asr, 103/2.

⁵⁴⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179.

⁵⁴⁶ Asr, 103/3.

⁵⁴⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 179.

⁵⁴⁸ Hümeze, 104/1.

⁵⁴⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180.

⁵⁵⁰ Hümeze, 104/2.

⁵⁵¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180.

⁵⁵² Hümeze, 104/2.

⁵⁵³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180.

⁵⁵⁴ Hümeze, 104/8.

⁵⁵⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180.

⁵⁵⁶ Hümeze, 104/9.

⁵⁵⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180.

⁵⁵⁸ Fîl, 105/1.

⁵⁵⁹ İbn Cinnî, a.g.e., II, 373; Kirmânî, a.g.e., s. 523.

⁵⁶⁰ Fîl, 105/4.

ve İbn Ya'mer yâ harfî ile “يَرْمِيهِمْ” şeklinde okumuştur⁵⁶¹ “كَعَصْفٍ مَّاكُولٍ”⁵⁶², ayetteki “مَّاكُولٍ” bu kelimeyi Ebû'd-Derdâ hemzenin fethasıyla “مَّاكُولٍ” şeklinde okumuştur.⁵⁶³

“إِلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ”⁵⁶⁴, İkrime'nin Rasûlullah'tan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber bu ayeti “وَيَلِّكُمْ أُمَّكُمْ قُرَيْشُ إِلْفُهُمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ” şeklinde okumuştur; ayrıca bazıları da kesra ile “إِلْفُهُمْ” şeklinde okumuşlardır ki bunu da Ebû Amr'dan Ebû Ca'fer rivayet etmiştir. Yine Ebû Ca'fer'in rivayetiyle “إِلَافِهِمْ” kelimesini “إِلَافِهِمْ” şeklinde okunmuş; aynı kelimeyi Asım'dan rivayetle ikinci hemzenin sükûnuyla “إِلَافِهِمْ” şeklinde okunmuş; İkrime'nin rivayetine göre ise bu kelime e”لِيَالْفَ قُرَيْشُ” ve emir kipinde olmak üzere “لِيَالْفَ” ve “لِيَالْفَ” şekillerinde de okunmuştur.⁵⁶⁵ kalıbının emir kipi olmasına rağmen lâm harfinin neden fethalı olduğuna dair soruya cevaben İbn Mücahid, Selim ve Akel oğullarının bu gibi durumlarda emir lâmını meftûh okuduklarını haber vermektedir.⁵⁶⁶ “رِحْلَةَ” kelimesini Ebû's-Semmâl râ harfinin zammesiyle “رِحْلَةَ”, Ebû Racâ' ise râ harfinin fethası ve hâ harfinin zammesiyle “رِحْلَةَ” şeklinde okumuştur.⁵⁶⁷ “مِنْ خَوْفٍ”⁵⁶⁸, ayetteki bu kelime Nâfi' rivayetiyle Mesîbî nûn harfini ihfâ ile okumuştur. Ayrıca bu durumu Nûn harfinin ğayn harfine uğradığı durumlarda da edâ etmektedir.⁵⁶⁹

“ارَابَتِكَ الَّذِي يَكْذِبُ”⁵⁷⁰, ayetini İbn Mes'ûd kâf harfini ilave ederek “ارَابَتِكَ الَّذِي يَكْذِبُ” şeklinde okumuştur. Ayrıca İbn Hâleveyh'in ifadesine göre Abdullah İbn Mes'ûd'un Mushafında yer alan “ارَابَتِكَ” ifadesi genel olarak kâf harfî ilavesiyle “ارَابَتِكَ” şeklinde geçmektedir.⁵⁷¹ “فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ”⁵⁷², ayetinde “يَدْعُ” kelimesini Hz. Ali, el-Yemânî, el-Hasan ve Ebû Racâ' şeddesiz “يَدْعُ” şeklinde okumuşlardır.⁵⁷³ “عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ”⁵⁷⁴, İbn Mes'ûd ayette geçen “سَاهُونَ” kelimesini “لَاهُونَ” şeklinde okumuştur.⁵⁷⁵ “الَّذِينَ هُمْ”⁵⁷⁶, İbn Ebî İshak bu ayetteki “يُرَاؤُونَ” kelimesini “يُرُونَ” şeklinde okumuştur.⁵⁷⁷

⁵⁶¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180; Kirmânî, a.g.e., s. 523.

⁵⁶² Fîl, 105/5.

⁵⁶³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180; Kirmânî, a.g.e., s. 523.

⁵⁶⁴ Kureyş, 106/1,2.

⁵⁶⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 180,181; Kirmânî, a.g.e., s. 523, 524.

⁵⁶⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 181; Kirmânî, a.g.e., s. 523.

⁵⁶⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 181; Kirmânî, a.g.e., s. 524.

⁵⁶⁸ Kureyş, 106/4.

⁵⁶⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 181.

⁵⁷⁰ Mâûn, 107, 1.

⁵⁷¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 181,182.

⁵⁷² Mâûn, 107, 2.

⁵⁷³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 181; İbn Cinnî, a.g.e., II, 374; Kirmânî, a.g.e., s. 524.

⁵⁷⁴ Mâûn, 107, 5.

⁵⁷⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 181; Kirmânî, a.g.e., s. 524.

⁵⁷⁶ Mâûn, 107, 6.

⁵⁷⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 181.

“إِنَّا أَنْطَيْنَاكَ”⁵⁷⁸, ayetini Hz. Peygamber'in “إِنَّا أَنْطَيْنَاكَ” şeklinde de okuduğu rivayet edilmektedir.⁵⁷⁹ “إِنَّ شَانِيكَ” el-A'şâ ayetinin bu bölümünü hemzesiz olarak “إِنَّ شَانِيكَ” şeklinde okurken; İbn Mes'ûd'dan gelen rivayete göre aynı kelime “شَانِيكَ” olarak okunmuş, Ebû Ca'fer ve el-A'meş rivayetine göre ise “شَانِيكَ” şeklinde okunmuştur.⁵⁸⁰

“قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ”⁵⁸¹, İbn Mes'ûd ve Talha'dan gelen rivayete göre bu ilk ayet “قُلْ” şeklinde okunmuştur.⁵⁸² Ebû Amr bu sûrede “عَابِدُونَ”⁵⁸³ kelimelerini imâle ile okumuştur.⁵⁸⁴

“إِذَا جَاءَ فَتْحُ اللَّهِ وَالنَّصْرُ”⁵⁸⁵, İbn Abbas bu ayeti “إِذَا جَاءَ فَتْحُ اللَّهِ وَالنَّصْرُ” şeklinde okumuştur.⁵⁸⁶ “يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ”⁵⁸⁷, İbn Kesîr ayette yer alan “يَدْخُلُونَ” kelimesini “يَدْخُلُونَ” şeklinde okumuştur.⁵⁸⁸

“تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ”⁵⁸⁹, ayet Ebû Muâz'ın naklettiğine göre “تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ” bu şekilde okunmuştur.⁵⁹⁰ “وَمَا كَسَبَ”⁵⁹¹, Abdullah ayetinin bu kelimesini “وَمَا كَسَبَ” şeklinde okumuştur.⁵⁹² “سَيُصَلَّى”⁵⁹³, ayette yer alan bu kelimeyi “سَيُصَلَّى” şeklinde okuyanlar İbn Ebî Uble, el-Hasan ve İbn Ebî İshak'tır; ayrıca aynı kelimeyi Abdullah “سَيُصَلَّى” şeklinde okumuştur.⁵⁹⁴ “وَأَمْرًا تُهَمَّالَةً الْحَطَبِ”⁵⁹⁵, yine Abdullah'tan rivayet edildiğine göre o, “وَأَمْرًا تُهَمَّالَةً الْحَطَبِ” şeklinde okumuş; Ebû Kallâbe ise “حَامِلَةُ الْحَطَبِ” şeklinde okumuştur. Ebû Amr'dan gelen bir rivayete göre “وَأَمْرًا تُهَمَّالَةً” kelimesinin zamiri, ihtilâs ile okunmuştur.⁵⁹⁶

“قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ”⁵⁹⁷, ayetinde “أَحَدٌ” kelimesi Nasr b. Asım, Ebû Amr ve Hz. Ömer'den gelen rivayete göre tenvinsiz olarak “أَحَدٌ” şeklinde okunmuştur.⁵⁹⁸ Hz. Peygamber'den gelen bir rivayete göre İhlâs Sûresi'nin ilk ayeti “اللَّهُ أَحَدٌ” cümlesinden ibarettir; Abdullah

⁵⁷⁸ Kevser, 108, 1.

⁵⁷⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182; Kirmânî, a.g.e., s. 525.

⁵⁸⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182; Kirmânî, a.g.e., s. 525.

⁵⁸¹ Kâfirûn, 109, 1.

⁵⁸² Kirmânî, a.g.e., s. 525.

⁵⁸³ Kâfirûn, 109, 3.

⁵⁸⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182; Kirmânî, a.g.e., s. 525.

⁵⁸⁵ Nasr, 110, 1.

⁵⁸⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182; Kirmânî, a.g.e., s. 525.

⁵⁸⁷ Nasr, 110, 2.

⁵⁸⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182.

⁵⁸⁹ Tebbet, 111, 1.

⁵⁹⁰ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182.

⁵⁹¹ Tebbet, 111, 2.

⁵⁹² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182; Kirmânî, a.g.e., s. 526.

⁵⁹³ Tebbet, 111, 2.

⁵⁹⁴ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182; Kirmânî, a.g.e., s. 526.

⁵⁹⁵ Tebbet, 111, 4.

⁵⁹⁶ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 182; İbn Cinnî, a.g.e., II, 375.

⁵⁹⁷ İhlâs, 112, 1.

⁵⁹⁸ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 183; Kirmânî, a.g.e., s. 526.

ve Übeyy tarafından ise bu ayet “هو الله احد”; Abdullah ve el-A'meş tarafından ise aynı ayet “الله الواحد” şeklinde okunmuştur.⁵⁹⁹ “لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ”⁶⁰⁰, Ru'be bu ayette kelimeler arasında takdim ve tehir yaparak “لَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَلِدْ” şeklinde okumuştur.⁶⁰¹

“مِنْ شَرِّ مَا”⁶⁰², Amr b. Fâйд tenvin ilavesiyle “مِنْ شَرِّ مَا” şeklinde okumuştur. Ayrıca bu ayeti bazıları “مِنْ شَرِّ مَا خُلِقَ” şeklinde okumuşlardır.⁶⁰³ “وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ”⁶⁰⁴ el-Hasan ve Ubeydullah b. el-Kasım “وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ” şeklinde okumuştur.⁶⁰⁵ “حَاسِدٍ”⁶⁰⁶, bu kelime İbn Amr'dan gelen rivayete göre imâle yapılmıştır.⁶⁰⁷

“قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ”⁶⁰⁸, ayetinde Verş, hemzenin harekesini lâm harfine naklederek “قُلْ أَعُوذُ” şeklinde okumuştur. Ayrıca aynı ayette “بِرَبِّ النَّاسِ” ifadesi “بِرَبِّ النَّاسِ” şeklinde okunmuştur ki Ebû Amr'ın naklettiğine göre bu Huzaa Kabilesinin lehçesidir.⁶⁰⁹

2.2. Nebe ve Nas Sûreleri Arasındaki Anlama Etki Eden Kıraat Farklılıkları

Bu bölüm altında ele aldığımız Nebe ve Nas sureleri arasında bulunan ayetlerde manaya etki eden kıraat vücuhâtı örnekleriyle birlikte verilerek izah edilecektir. Manaya etki eden kıraat farklılıkları ele alınırken hem kıraat kitaplarından hem de belli başlı bazı tefsir eserlerinden istifade edilecektir. Kıraat farklılıkları mütevatir olan kıraat farklılıkları ve şâz olan kıraat farklılıkları olmak üzere iki ana tasnif ile ele alınıp izah edilecektir.

2.2.1. Mütevatir Kıraatler

“يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا . وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا . وَ سُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا .”
“O gün Sûr’a üflenir, bölük bölük gelirsiniz. Gök açılmış, kapı kapı olmuştur. Dağlar

⁵⁹⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 183; Kirmânî, a.g.e., s. 526, 527.

⁶⁰⁰ İhlâs, 112, 3.

⁶⁰¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 183.

⁶⁰² Felak, 113, 2.

⁶⁰³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 183; Kirmânî, a.g.e., s. 527.

⁶⁰⁴ Felak, 113, 4.

⁶⁰⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 183; Kirmânî, a.g.e., s. 527.

⁶⁰⁶ Felak, 113, 5.

⁶⁰⁷ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 183.

⁶⁰⁸ Nâs, 114, 1.

⁶⁰⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 183, 184.

yürütülmüş, bir serap olmuştur.”⁶¹⁰ Zikrettiğimiz bu ikinci âyetin başında yer alan “وَفُتِحَتْ” kelimesini Âsım, Hamza, Kisâî, ve Halefû'l-Âşir şeddesiz olarak bu şekilde okurken; Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb ise şeddeli olarak “فُتِحَتْ” şeklinde okumuşlardır.⁶¹¹ Cumhur ulemâ da bu kelimeyi şeddeli olarak okumayı tercih etmiştir.⁶¹² Söz konusu kelime şeddeli okunduğunda mana bir görüşe göre “Gökyüzü, meleklerin inmesi için yarıldı”⁶¹³ şeklinde olmaktadır. Ayrıca bu konuda diğer bir görüş ise; “Şeddeli kıraatte mânâ çokluk ifadeeder ve açılacak kapıların çok olduğu anlaşılır.”⁶¹⁴ şeklinde ifade edilmektedir. “لَبِثِينَ”⁶¹⁵, ayetin bu lafzını “لَبِثِينَ” şeklinde okuyanlar Hamza ve Ya'kûb'un râvîsi Râvîh'tir.⁶¹⁶ Bu şekilde okuyanlar kelimeyi ism-i fâil olarak değil de sıfat-ı müşebbehe olarak almışlardır. Böylece mânâyı az da olsa farklılık ve katkı sağlanarak cehennemde kalma durumlarının onların karakterlerinin bir gereği olduğu vurgulanmıştır.⁶¹⁷ Kalan diğer kıraat imamları ise “لَبِثِينَ” şeklinde ism-i fâil olarak okumuşlardır.⁶¹⁸ Her iki kıraatin aynı anlama geldiğini ifade edenler de bulunmaktadır.⁶¹⁹ Bu surede kıraat farklılığının bulunduğu diğer bir âyet ise şudur: “لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا”, “Orada ne boş söz ne de yalan işitirler.”⁶²⁰ Bu âyet-i kerimede yer alan “وَلَا كِذَابًا” ifadesini Kisâî şeddesiz olarak “وَلَا كِذَابًا” şeklinde okurken; diğer Kıraat İmamları ise yukarıda yazıldığı şekliyle şeddeli olarak okumuşlardır.⁶²¹ Müfessirler, Kisâî'nin bu kıraatine değinirken şu açıklamayı yapmışlardır: “Onun bu kıraati cennetliklerin büyük yalan şöyle dursun küçük yalan bile işitmeyeceklerini ifade etmektedir.”⁶²² Böylelikle ayetin mânâsı tam olarak açıklanmakla beraber herhangi bir şüpheyi de mahal bırakmamıştır.

”يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ . ءَاِذَا كُنَّا عِظَمًا نَخِرَةً”, “Diyorlar ki: Biz yine eski halimize döndürülecek miyiz? Biz çürümüş kemikler olduktan sonra ha!”⁶²³

⁶¹⁰ Nebe, 78/18-20.

⁶¹¹ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 397.

⁶¹² Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 404.

⁶¹³ Kurtûbî, *el-Câmi*, XXII, 14; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIV, 19; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 227.

⁶¹⁴ Ebû Zûr'a, Abdurrahman b. Muhammed, *Huccetü'l-Kirâât*, Beyrût, 1974, 2. bm., s. 745; Zemahşerî, a.g.e., VI, 299; Râzî, a.g.e., XXXI, 12; Begavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, 313.

⁶¹⁵ Nebe, 78/23.

⁶¹⁶ Begavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, 314; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 405; Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vilü'l-Kur'ân*, XXIV, 22; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 228; Kurtubî, *el-Câmi*, XXII, 17.

⁶¹⁷ Dimyâtî, a.g.e., s. 431.

⁶¹⁸ Dimyâtî, a.g.e., s. 431.

⁶¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI, 14.

⁶²⁰ Nebe, 78/35.

⁶²¹ İbnü'l-Cezerî, a.g.e., II, 397.

⁶²² Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Mısır, 1928, trc.: Komisyon, Ankara, 1988, XXXI, 21; Begavî, *Meâlimu't-Tenzil*, VIII, 316; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, 407.

⁶²³ Nâziât, 79/10,11.

Zikrettiğimiz ikinci ayetteki “نَخْرَةً” kelimesini Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Ca’fer, ve Ravh bu şekilde okurken; Ebû Bekir Şu’be, Hamze, Kisâî, Ruveys ve Halefû’l-Âşîr “تَاخْرَةً” olarak okumuşlardır.⁶²⁴ Taberi, Zemaşşeri, Razi, Kurtubi, M. Hamdi Yazır gibi müfessirler söz konusu kelimedeki her iki kıraatın aynı mânâda kullanıldığını ifade etmekle beraber “نَخْرَةً” kelimesini “çürümüş, ufalanmış, eskimiş” anlamında; “تَاخْرَةً” kelimesinin ise “içi boş, boşalmış” anlamında kullanılabileceğini de belirtmişlerdir.⁶²⁵

“Surat astı ve عَبَسَ وَتَوَلَّى ، أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ، وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى ، أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى” döndü. Kendisine âmâ geldi diye. Ne bilirsin belki o arınacak? Yahut öğüt dinleyecek de o öğüt kendisine yarayacak.”⁶²⁶ Dördüncü ayetteki “فَتَنْفَعُهُ” kelimesi İmam Asım tarafından bu şekilde okunmuş, diğer kıraat imamları ise bu kelimenin ayn harfini zammeli olarak “فَتَنْفَعُهُ” şeklinde okumuşlardır.⁶²⁷ Müfessirler, kelimenin mensûb oluşunu “لعل” edatının cevabı olmakla; merfû oluşunu ise “يَذَّكَّرُ” fiiline atfetmekle açıklamışlardır.⁶²⁸ Söz konusu kelimedeki hareke fetha olduğu takdirde birinci mânâ yukarıdaki zikrolunan gibidir. Diğer “zammeli” okuyuşta ise mânâ; “belki de öğüt ona fayda verecek” şeklindedir.⁶²⁹

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ، وَإِذَا الْنُفُوسُ زُوِّجَتْ ، وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ ، بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ، وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ، “Denizler kaynatıldığı zaman, ruhlar (bedenle) birleştirildiği zaman, diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah yüzünden öldürüldüğü sorulduğu zaman ve (amel) defterleri açılıp yayıldığı zaman, gök sıyrılıp açıldığı zaman ve cehennem tutuşturulduğu zaman.”⁶³⁰ Belirtilecek olan kıraat farklılıkları içerisinde şeddeli olanlar kesret (çokluk) ve mübalağa anlamı taşır: “سُجِّرَتْ”, kelimesi İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûb tarafından şeddesiz olarak “سُجِرَتْ” şeklinde okunurken diğerleri şeddeli okumuşlardır. “قُتِلَتْ”, kelimesini Ebû Ca’fer şeddeli olarak “قُتِلَتْ” şeklinde okurken diğerleri şeddesiz olarak “قُتِلَتْ”, şeklinde okumuşlardır. “نُشِرَتْ”, kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamze, Kisâî ve Halefû’l-Âşîr şeddeli olarak “نُشِرَتْ” şeklinde

⁶²⁴ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, s. 397.

⁶²⁵ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’an*, Mısır 1968, XXX, 305; Zemaşşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil*, Beyrût ts., IV, 213; Râzî, a.g.e., XXXI, 35; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, XIX, 197; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, ts. (sadeleştirilmiş nüsha, sad. Komisyon, İstanbul, 1993), VIII, 5558.

⁶²⁶ Abese, 80/1-4.

⁶²⁷ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 398.

⁶²⁸ Zemaşşerî, Keşşâf, VI, 314; Ferrâ, Meâni’l-Kur’an, III, 235; Râzî, Mefâtiḥ, XXXI, 57; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, XXII, 73.

⁶²⁹ Ebû Zûr’a, a.g.e., s. 749.

⁶³⁰ Tekvîr, 81/6-12.

okumuşlardır. “سُعْرَتْ”, kelimesini de Nâfi’, İbn Zekvan, Hafs, Ebû Ca’fer ve Ruveys bu şekilde şeddeli olarak okurken; diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır.⁶³¹ Yukarıda farklı olarak zikredilen şeddeli kıraatlar çokluk ve mübâlağa bildirmektedir.⁶³² “وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ”⁶³³ “بِضْنَيْنِ”, lafzı, Nâfi’, İbn Âmir, Âsım, Hamze, Ebû Ca’fer, Ravh ve Halefû’l-Âşir tarafından bu şekilde okunurken; İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî ve Ruveys tarafından ise söz konusu lafız, “بِطْنَيْنِ” şeklinde okunmuştur.⁶³⁴ “بِضْنَيْنِ”, kıraat yukarıdaki gibi bu şekilde olduğunda mânâ; “O (Peygamber) gayb hakkında cimri değildir, gayb ile ilgili bilgileri esirgemez, vahye konu olan hiçbir şeyi gizlemez.” anlamı ortaya çıkmaktadır. “بِطْنَيْنِ”, kıraat bu şekilde olduğunda ise mânâ; “O, gayb hakkında (verdiği haberlerden dolayı) suçlanamaz, itham edilemez” şeklinde olur.⁶³⁵ Dolayısıyla her iki mânâ dikkate alındığında Hz. Peygamber’e yöneltilebilecek tüm ithamlar açıklıkla cevaplandırılmış olur.

“الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ”, “O Rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi.”⁶³⁶ Ayette yer alan “فَعَدَلَكَ” kelimesini Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ca’fer ve Ya’kûb şeddeli olarak “فَعَدَلَكَ” şeklinde okumuşlar; diğerleri ise şeddesiz yukarıda ilk yazıldığı şekliyle okumuşlardır. “فَعَدَلَكَ”, kıraatine göre mana; (Allah) yaratılışını ve azalarını bir uyum içerisinde var etti. “فَعَدَلَكَ” kıraatine göre ise mana; Güzellik, çirkinlik, uzunluk, kısalık gibi özellikler açısından istediği surete seni yönlendirdi.⁶³⁷ “يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ”, “O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk yalnız Allah’ındır.”⁶³⁸ Bu âyetteki “يَوْمَ” kelimesi bu şekilde fethalı olarak Nâfi’, İbn Âmir, Âsım, Hamze, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Halefû’l-Âşir tarafından okunurken; İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûb ise zammeli olarak “يَوْمَ” şeklinde okumuşlardır.⁶³⁹ “يَوْمَ”, kıraatıyla mânâ, yukarıda zikredildiği şekildedir; ancak kıraat “يَوْمَ” olduğunda ise mânâ; “O gün, kimsenin kimseye hiçbir fayda sağlayamayacağı gündür.” olur. Dikkat edilirse her iki mânâ da birbirine yakındır.

⁶³¹ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, s. 398.

⁶³² Ebû Zûr’a, a.g.e., s. 750-751; Zemahşerî, Keşşâf, VI, 322; Ferrâ, Meâni’l-Kur’ân, III, 241; Râzî, Mefâtih, XXXI, 69,71; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, XXII, 100,104,106.

⁶³³ Tekvîr, 81/24.

⁶³⁴ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 398.

⁶³⁵ Taberî, a.g.e., XXX, 81; Râzî, a.g.e., XXXI, 74; Elmalılı, a.g.e., VIII, 5622.

⁶³⁶ İnfitâr, 82/7.

⁶³⁷ Begavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, (thk. Abdurrezzak el-Mehdî), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrût, 1420, V, 219; Kurtubî, a.g.e., XIX, 246.

⁶³⁸ İnfitâr, 82/19.

⁶³⁹ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 399.

“يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ . خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ” Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar.”⁶⁴⁰ “خِتَامُهُ”, lafzında bu şekildeki kıraattan ayrılan İmam Kisâ’î’dir ve söz konusu lafzı “خَاتَمُهُ” şeklinde okumuştur.⁶⁴¹ Mastar kalıbında olan “Hitâm”, bir şeyin sonu anlamına gelirken “Hâtem” ise mühür anlamlarına gelmektedir. Her iki farklı kıraatı karşılaştıracak olursak; “خِتَامُهُ مِسْكٌ”, “Onun sonu misktir, içildiğinde sonunda misk kokusu bırakır.” “خَاتَمُهُ مِسْكٌ”, “Onun mührü misktir, misk ile mühürlenmiştir, misk kokusu ondan ayrılmayan bir şey olup sonunda ortaya çıkar” demektir.⁶⁴² Bu âyeti, Elmalılı M. Hamdi YAZIR, tefsirinde her iki kıraat farkından oluşan mânânın geçerliliğini de vurgulayarak şöyle izah eder: “İçiminde güzel bir nihayeti olan öyle bir şarap ki, onun sonu misk; içildiği zaman sonu misk kokar. İçildiğinde sonsuz sefasından dolayı gerek içenlerde gerekse de bulunduğu kapta bir keder, bir tortu bırakmaz, yalnız bir misk kokusu bırakır. Bir de hitâm, hâtem gibi mühür mânâsına geldiğinden, “onun hitâmı misktir” demek, mührü misktir demek olabilir. Kıraatların bazısı da bu mânâyı destekler. Bununla beraber bir şeyin mührü; onun sonu, nihayeti demek olduğundan kabına ve içimine göre yine zikredilen iki mânâ geçerlidir. Bu durumda da misk kokusu ondan ayrılmayan şeylerden olup daha çok sonunda çıkar demek olur.”⁶⁴³

“لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ”, “Şüphesiz siz tabakadan tabakaya bineceksiniz.”⁶⁴⁴ Bu âyette geçen “لَتَرْكَبُنَّ” lafzı, Nâfi’, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb tarafından bu şekilde okunurken; İbn Kesîr, Hamze, Kisâî ve Halefû’l-Âşir tarafından ise Bâ harfinin fethasıyla “لَتَرْكَبُنَّ” şeklinde okunmuştur.⁶⁴⁵ Her iki farklı kıraatı mânâları açısından ele aldığımızda; “لَتَرْكَبُنَّ”, lafzına göre şu anlam öne çıkmaktadır: “Siz tabakadan tabakaya bineceksiniz.” yani halden hale geçeceksiniz ve Allah’a döneceksiniz. “لَتَرْكَبُنَّ”, kıraatına göre ise “Şüphesiz sen tabakadan tabakaya bineceksin.” Burada muhatap alınan insan olabileceği gibi Hz. Peygamber de olabilir. Bazı tefsirlerde bununla ilgili olarak Hz. Peygamber’in Mi’raç’ta göğe yükseleceğinin

⁶⁴⁰ Mutaffifin, 83/24-26.

⁶⁴¹ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, s. 399.

⁶⁴² Çetin, Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 416.

⁶⁴³ Elmalılı, a.g.e., VIII, 5662, (sadeleştirilmiş nüsha), IX, 72; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s. 416.

⁶⁴⁴ İnşikâk, 84/19.

⁶⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 399.

müjdelenmesi, müşriklere galip geleceği veya Allah katındaki değerinin derece derece yükseltileceğinin anlaşılabileceği üzerinde durulmuştur.⁶⁴⁶

“بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ . فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ”, “Hayır, o (yalanlamakta oldukları kitap) şânı yüce bir Kur’an’dır. O, korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfuz’da)dır.”⁶⁴⁷ “مَحْفُوظٌ”, lafzı, İmam Nâfi’ tarafından “مَحْفُوظٌ” şeklinde okunmuş, diğer kıraat imamları ise bu lafzı, “مَحْفُوظٌ” olarak okumuşlardır.⁶⁴⁸ Bu kıraatlardan oluşan mânâ farklılığı ise şudur: “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ”: “(Kur’an) korunmuş bir levhadadır.” ya da tefsirlerde geçtiği üzere “Korunmuş Kur’an, bir levhadadır.”⁶⁴⁹ Dolayısıyla burada kullanılan bu farklılıklar birbirine yakın mânâları ihtivâ etmektedir.

“إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ”, “Hiçbir kimse yoktur ki üzerinde bir koruyucu olmasın.”⁶⁵⁰ “لَمَّا”, lafzını İbn Âmir, Âsım, Hamze ve Ebû Ca’fer şeddeli olarak bu şekilde okurken; Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, Kisâî, Ya’kûb ve Halefû’l-Âşir şeddesiz olarak “لَمَّا” şeklinde okumuşlardır.⁶⁵¹ Burada şeddesiz olan ikinci kıraata göre mânâ, şeddeli olan kıraatla aynı içeriğe sahip olmakla birlikte te’kidli olarak kendini gösterir ki o da; “herkesin başında mutlaka bir koruyucu vardır” demektir.

“وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى”, “ O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir.”⁶⁵² Bu âyette yer alan “قَدَّرَ” lafzını Kisâî şeddesiz “قَدَّرَ” olarak okumuş diğer kıraat imamları ise birbirleriyle mutâbık kalıp şeddeli olarak okumuşlardır.⁶⁵³ Kelime mânâsı olarak; “قَدَّرَ”; Allah’ın bir şeyi takdir etmesi, güçlü olmak, bir şeyi yapmaya güç yetirebilmek, bir şeyi yapmayı planlamak. “قَدَّرَ” ise; “Allah’ın bir şeyi takdir etmesi, uygun görmesi, hükmetmek, ölçmek.”; “قَدَّرَ”, lafzına göre mânâ; “O, her şeye güç yetirdi, planladı ve takdir etti.” “قَدَّرَ”, lafzına göre ise mânâ; “O her şeyi ölçüsüne göre takdir etti ve hükme bağladı.” şeklinde olmaktadır. Tüm bu farklı mânâlar, Allah hakkında düşünülüp söylenebilen ve doğru manaya işaret eden şeylerdir.

Ayet sonlarında ağırlıklı olarak hâ-i te’nîs ile biten kelimelerde Kisâî’nin yapmış olduğu imâle ile ilgili örnek ve uygulamalar Nâziât ve Abese Surelerinde verildiği için

⁶⁴⁶ Râzî, a.g.e., XXXI, 109-111; Elmalılı, a.g.e., VIII, 5679-5683; Zemahşerî, a.g.e., VI, 344; Tâberi, a.g.e., XXIV, 250-251; Kurtûbî, XXII, 171-172; Ferrâ, a.g.e., III, 251; Begavî, a.g.e., VIII, 375.

⁶⁴⁷ Bürûc, 85/21-22.

⁶⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 399.

⁶⁴⁹ Râzî, a.g.e., XXXI, 126; Taberî, a.g.e., XXX, 140; Kurtubî, a.g.e., XIX, 299.

⁶⁵⁰ Târik, 86/49.

⁶⁵¹ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, s. 399.

⁶⁵² A’lâ, 87/3.

⁶⁵³ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, s. 399.

tekrar değinilmeyecektir. ⁶⁵⁴“تَصَلَّى”, ayetteki bu kelimedeki tâ harfini Ebû Amr. Âsım’ın râvîsi Ebû Bekir Şu’be ve Ya’kûb “تَصَلَّى” şeklinde okumuşlardır. ⁶⁵⁵“أَنِية” İbn Âmir’in râvîsi Hişâm ayetin bu kelimesinde hemzeyi imâle ile okur. ⁶⁵⁷“لَا تَسْمَعُ”, ayetin bu kelimesinde yer alan tâ harfini Nâfi’ zammeli okumuştur. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûb’un râvîsi Ruveys bu kelimeyi “لَا يُسْمَعُ” şeklinde okumuştur. Diğer imamlar ve râvîler ise farklı okumamışlardır. ⁶⁵⁹“بِمُصِطِرٍ” ⁶⁶⁰İbn Âmir’in râvîsi Hişâm sâd harfini sîn ile okumuş, Hamza ise sâd harfini işmâm ile okumuş, diğer imamlar ise yazıldığı veçhile sâd harfî üzere okumuşlardır. ⁶⁶¹“إِيَابُهُمْ” ⁶⁶²Ebû Ca’fer bu kelimedeki yâ harfini şeddeli olarak “إِيَابُهُمْ” şeklinde okumuştur. ⁶⁶³

“وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ”, “Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.” ⁶⁶⁴“وَلَا تَحَاضُّونَ”, lafzını Nâfi’, İbn Kesîr ve İbn Âmir “وَلَا تَحُضُّونَ” olarak; Ebû Amr ve Ya’kûb “وَلَا يَحَاضُّونَ” olarak; Âsım, Hamze, Kisâî, Ebû Ca’fer ve Halefû’l-Âşir ise ilk yazılan şekliyle “وَلَا تَحَاضُّونَ” olarak okumuşlardır. ⁶⁶⁵“وَلَا تَحَاضُّونَ”, kıraatında mânâ: “Birbirinizi teşvik etmezsiniz.”; “وَلَا تَحُضُّونَ”, kıraatında mânâ: “Yoksulu doyurmayı emretmezsiniz.”; “وَلَا يَحَاضُّونَ”, kıraatında ise mânâ: “Birbirlerini teşvik etmezler.” şeklinde mana verilmektedir. ⁶⁶⁶ Dikkat edilirse bu kıraatlarla birçok kişiye hitap söz konusudur.

“فَإِنَّمَا أَقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ . وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ . فَكُّ رَقَبَةٍ . أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ”, “Fakat o, sarp yokuşa atılmadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir. Yahut şiddetli bir açlık gününde doyurmaktır.” ⁶⁶⁷

“فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامٌ” âyet-i celîlesi; Nâfi’, İbn Âmir, Âsım, Hamze, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halefû’l-Âşir tarafından bu şekilde okunurken; aynı ifade İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî tarafından ise “فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ أَطْعَمَ”, şeklinde okunmuştur. ⁶⁶⁸ Buna göre mânâ şu şekilde şekillenir: “فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامٌ”. Bu kıraatın mânâsı yukarıda zikredildiği üzeredir.

⁶⁵⁴ Ğâşiye, 88/4.

⁶⁵⁵ Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 450; İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400.

⁶⁵⁶ Ğâşiye, 88/5.

⁶⁵⁷ Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 450; İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400.

⁶⁵⁸ Ğâşiye, 88/11.

⁶⁵⁹ Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 450; İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400.

⁶⁶⁰ Ğâşiye, 88/22.

⁶⁶¹ Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 450; İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 378.

⁶⁶² Ğâşiye, 88/25.

⁶⁶³ Pâluvî, a.g.e., s. 144; Molla Muhammed (Emin Efendi), a.g.e., s. 450; İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400.

⁶⁶⁴ Fecr, 89/18.

⁶⁶⁵ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 400.

⁶⁶⁶ Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, s.426.

⁶⁶⁷ Beled, 90/11-14.

⁶⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 401.

“فَلَا فَكَّ” : Bu ikinci kıraatta ise mânâ müfessirlerin beyanına göre; “فَكَّ رَقَبَةً أَوْ أَطْعَمَ” : Takdirindedir ki; o halde mânâ; “Köle azat etmedi veya açlık gününde yemek yedirmede (doyurmadı).”⁶⁶⁹ şeklinde olmaktadır.

“وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا” , “Allah bunun sonundan korkmaz (çekinmez) da!”⁶⁷⁰ Bu âyette yer alan “وَلَا يَخَافُ” lafzı, bu şekil korunarak İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamze, Kisâî, Ya’kûb ve Halefû’l-Âşir tarafından okunurken; Nâfi’, İbn Âmir ve Ebû Ca’fer tarafından ise aynı lafız “فَلَا يَخَافُ” şeklinde okunmuştur.⁶⁷¹ Ebû Zür’a, Fâ ile kıraat edildiğinde fâilin Allah olduğunu, Vâv ile kıraatta ise fâilin deveyi kesmeye atılan kişi olduğunu ifade eder. Böyle olunca; Fâ ile kıraatta mânâ: “Yüce Allah hiçbir şeyden korkmaz, bu şekilde azap etmekten de korkacak değildir.” Vâv ile kıraatta ise mânâ: “Yapacağının akıbetinden korkmayarak, onların en bedbahtı deveyi kesmek için atıldı.”⁶⁷² şeklinde olmaktadır. Tefsirlerde buradaki fâilin üzerine düşen tebliğ görevini bi hakkın yerine getiren bundan dolayı da kendisine korku olmayacağı bildirilmiş olan Salih Peygamber olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁷³

“ثُمَّ لَتَرَوْهَا عَيْنَ الْيَقِينِ” , “Andolsun o cehennemi muhakkak göreceksiniz. Yine andolsun onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.”⁶⁷⁴ Yukarıda zikredilen âyetlerin ilkinde yer alan “لَتَرَوْهَا” lafzını, İbn Âmir ve Kisâî “لَتَرَوْهَا” şeklinde okumuş; Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamze, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halefû’l-Âşir ise; “لَتَرَوْهَا” tarzında okumuşlardır.⁶⁷⁵ “لَتَرَوْهَا الْجَحِيمَ” : “Cehennemi muhakkak göreceksiniz. Sonra onu muhakkak ayne’l-yakîn olarak somut bir şekilde gözle göreceksiniz. “لَتَرَوْهَا الْجَحِيمَ” : “Cehennem size mutlaka gösterilecek. Sonra siz de onu mutlaka ayne’l-yakîn olarak gözle göreceksiniz.” Bazı tefsirlerde birinci görmenin uyarı ve tehdit bildirdiği, ikinci görmenin ise hakîkî anlamda bir görmek olduğu ifade edilmekle beraber; birinci görmenin ahirette cehennemi görme, ikincinin ise cehenneme girme esnasında hakka’l-yakîn görmek olduğu zikredilmiştir.⁶⁷⁶ Konuya farklı açıdan bakan başka bir yorum ise; birinci görme yanlış bir hayat tarzının benimsenmesiyle oluşan düş kırıklığı, mutsuzluk ve şaşkınlık sonucu yaşanan yeryüzü cehennemi; ikinci

⁶⁶⁹ Taberî, a.g.e., XXX, 203; Râzî, a.g.e., XXXI, 186; Kurtubî, a.g.e., XX, 68.

⁶⁷⁰ Şems, 91/15.

⁶⁷¹ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 401.

⁶⁷² Ebû Zür’a, a.g.e., s. 766.

⁶⁷³ Râzî, a.g.e., XXXI, 197; Elmalılı, a.g.e., IX, 5866 -5867; Taberî, a.g.e., XXXI, 197.

⁶⁷⁴ Tekâsür, 102/6-7.

⁶⁷⁵ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 403.

⁶⁷⁶ Taberî, a.g.e., XXX, 285; Râzî, a.g.e., IV, 281; Kurtubî, a.g.e., XX, 174; Elmalılı, a.g.e., IX, 6058-6059.

görme ise insanın hayatında kendisine verilen nimeti hakkıyla değerlendirmeyerek başına açtığı azabı tatmak üzere uhrevî âlemde göreceği gerçek cehennemdir.⁶⁷⁷

“الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ . يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ”, “O ki mal topladı ve onu sayıp durdu. Malının kendisini ebedî kılacağını zanneder.”⁶⁷⁸ Birinci âyette yer alan “جَمَعَ” lâfzını İbn Âmir, Hamze, Kisâî, Ebû Ca’fer, Ravh ve Halefû’l-Âşir “جَمَعَ” olarak okumuşlardır. Nâfi’, İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım ve Ruveys ise “جَمَعَ” olarak yukarıda ayette yazılan şekliyle okumuşlardır.⁶⁷⁹ “جَمَعَ”, şeklinde Tef’îl kalıbında kıraat edilen bu fiile teksîr (çokluk) mânâsı verilir. Şöyle ki; “ O ki birçok defalar mal topladı ve sayıp durdu. ”⁶⁸⁰ “جَمَعَ”, şeklindeki kıraata göre ise mânâ yukarıdaki gibidir.

“يَلِافٍ”⁶⁸¹, İbn Âmir ayetin bu kelimesindeki yâ harfini hemzeye ibdâl ederek “لِلافٍ” şeklinde okurken; Ca’fer ise hemzesiz “لِلافٍ” şeklinde okur. Burada belirtilen kıraat vecihlerinin manaları farklılık arz etmekten ziyade birbirine yakınlık ifade eder. Bundan dolayı mana çeşitlilik ve zenginlik kazanmış olur. Dikkat edilirse vecihlerdeki farklılıklar fiilin sülâsî ve rubâî olmasından da ileri gelmektedir ki bunlar “أَلَفٌ” ve “إِلَافٌ” kalıplarıdır. Bu durum dikkate alındığında manadaki çeşitlilik şu şekilde kendini gösterir: “Kureys’i güvenliğe kavuşturduğu için”, “Kureys’i alıştırdığı için”, “Kureys’e kolaylaştırdığı için” ya da “Kureys’e anlaştırdığı için”.⁶⁸²

“وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ”, “Karısı da odun hamalı olarak (cehenneme girecek).”⁶⁸³ “حَمَّالَةَ الْحَطَبِ”, kelimesi yazıldığı bu şekliyle fethalı olarak İmam Âsım tarafından okunurken; diğer kıraat imamaları tarafından bu kelime zammeli olarak “حَمَّالَةُ الْحَطَبِ” şeklinde okunmuştur.⁶⁸⁴ “حَمَّالَةَ الْحَطَبِ”: “Karısı da odun hamalı olarak (cehenneme girecek),” demektir. Bu kıraatta Ebû Leheb’in karısının odun hamalı olarak cehenneme girmesi demek, kocası Ebû Leheb’in küfür faaliyetlerine hizmet ettiği ve bu konuda ona destek vermesi sebebiyledir. Çünkü küfre hizmet etmek cehenneme odun taşımak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla karısının sırtında taşıdığı odunun Ebû Leheb’in bizzat kendisinin olması ihtimal dairesindedir.⁶⁸⁵ Burada kocasını sırtında taşıyarak

⁶⁷⁷ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul, 1996, III, 1302.

⁶⁷⁸ Hümeze, 104/2-3

⁶⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, 403.

⁶⁸⁰ Taberî, a.g.e., XXX, 293; Râzî, a.g.e., XXXII, 92; Kurtubî, a.g.e., XX, 183.

⁶⁸¹ Kureys, 106/1.

⁶⁸² Taberî, a.g.e., XXX, 305; Zemahşerî, a.g.e., IV, 289; Râzî, a.g.e.; Kurtubî, a.g.e., XX, 201, 204.

⁶⁸³ Tebbet, 111/4.

⁶⁸⁴ İbnü’l-Cezerî, a.g.e., II, s. 404.

⁶⁸⁵ Elmalılı, a.g.e., IV, 6263-6264.

cehenneme sürükleneceği anlamı da ortaya çıkmaktadır.⁶⁸⁶ “حَمَّالَةُ الْحَطَبِ”: Bu kıraatta “حَمَّالَةُ” kelimesinin dammeli okunuşu, onun haber olmasından ileri gelmektedir. O takdirde mânâ “Onun karısı da odun hamalıdır” olmaktadır. Burada aşağılama ve küçümseme anlamı vardır. Çünkü dünyada izzet, şeref ve müreffeh bir şekilde yaşayan birinin sonuç itibarıyla odun hamallığı yapması âkıbetinin acıklı bir sefaletle dönüşmesi demektir.⁶⁸⁷

2.2.2. Şâz Kıraatler

“عَطَاءٌ حَسَنًا”⁶⁸⁸, ayetin bu kısmını İbn Abbas “عَطَاءٌ حَسَنًا” şeklinde okur ki bu okuyuş aynı zamanda Abdullah b. Mes'ûd'un Mushaf'ında da böyle geçmektedir. Ebû'l-Berhesim ayn ve hâ “ح” harflerini kesra ile, sîn harfini ise şeddeli olarak “عَطَاءٌ حَسَنًا” şeklinde okumuştur; ayrıca İbn Kutayb'ın kıraatına göre ise ayet “عَطَاءٌ حَسَنًا” şeklinde okunmuştur.⁶⁸⁹ Birinci okuyuşta “güzel bir vergi” ikinci (şeddeli okuyuşta) ise, “yeterli bir vergi” manasına gelmektedir.⁶⁹⁰

“وَبَرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى”⁶⁹¹, bu ayetteki ilk kelimeyi Ebû Nüheyk ve İkrime “الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى” şeklinde okurken; İbn Mes'ûd ayetin sonunu “لِمَنْ رَأَى” şeklinde; İkrime ise “لِمَنْ تَرَى” şeklinde okumuştur.⁶⁹² “لِمَنْ تَرَى” şeklinde okunduğunda fiilin zamiri cehenneme döner. O takdirde mana “Cehennemin gördüğü kimseye cehennem açık bir şekilde gösterilecektir” şeklinde mana ortaya çıkar ki burada az da olsa bir farklılık gözlenmektedir. Ayrıca Kurtubî yukarıda yapılan yoruma ilaveten bu hususta biraz daha farklı bir açıklama yapmıştır. “لِمَنْ تَرَاهُ أَنْتَ يَا مُحَمَّدَ” şeklindeki bir ifadeyle Allah'ın Hz. Peygamber'e hitap ederek tüm insanları kastettiğini vurgulamıştır. O takdirde mana “Ey Muhammed (sas) senin göreceğin kimseye cehennem açık bir şekilde gösterilecektir.” Burada Hz. Peygamber'in görmesinden maksat tüm insanların görmesidir.⁶⁹³

“عَبَسَ” kelimesi, şeddeli olarak “عَبَسَ” şeklinde okunduğunda; “Suratını astı” ifadesinin mübalağa bildirdiğini müfessirler ifade etmiştir.⁶⁹⁴ “أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى” ayetinde

⁶⁸⁶ Çetin, a.g.e, s. 438.

⁶⁸⁷ Elmalılı, a.g.e., IV, 6263-6264.

⁶⁸⁸ Nebe, 78/36.

⁶⁸⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; İbn Cinnî, a.g.e., II, 349; Kirmânî, a.g.e., s. 501.

⁶⁹⁰ Kurtubî, XXII, 28; Zemâhşerî, VI, 301-302; Râzi, XXXI, 23.

⁶⁹¹ Nâziât, 79/36.

⁶⁹² İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 168; İbn Cinnî, a.g.e., II, 351; Kirmânî, a.g.e., s. 502.

⁶⁹³ Zemâhşerî, Keşşâf, VI, 359; Râzi, Mefâtihu'l-Gayb, XXXI, 51; Kurtubî, el-Camiu li Ahkâmî'l-Kur'ân, XXII, 63.

⁶⁹⁴ Zemâhşerî, Keşşâf, VI, 314; Râzi, Mefâtihu'l-Gayb, XXXI, 56; Kurtubî, el-Camiu li Ahkâmî'l-Kur'ân, XXII, 73.

yukarıda belirtildiği üzere kelime hemze ve med ilavesiyle okunduğunda ise ayete istifham manası kattığı görülmektedir. O takdirde mana “Kendisine âmâ geldi diye mi?” şeklinde olmaktadır.⁶⁹⁵

“وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ ، بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ”⁶⁹⁶, bu ayeti Ali b. Ebî Tâlib, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve sahabeden on kişi “وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ ، بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ” şeklinde okumuşlardır. Bu durumda “diri diri toprağa gömülen küçük kız hangi günahıtan ötürü öldürüldüm diye sorduğu zaman” şeklinde olmaktadır.⁶⁹⁷

“ مَا غَرَّكَ ” ifadesi, Saîd b. Cübeyr'den gelen rivayete göre hemze ilavesiyle “ مَا أَغَرَّكَ ” şeklinde okunmuştur.⁶⁹⁸, böyle okunduğunda ise ayet taaccüb manası kazanır.⁶⁹⁹ O takdirde mana “...seni nasıl da aldattı?” olur. “كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالْحَقِّ”⁷⁰⁰ ayetinde geçen “تُكَذِّبُونَ” kelimesini Ebû Ca'fer “يُكَذِّبُونَ” şeklinde okumuştur.⁷⁰¹

“فُرَانٌ مَجِيدٌ”⁷⁰², el-Yemânî ayette geçen “فُرَانٌ مَجِيدٌ”, kelimelerini izâfet terkibiyle “فُرَانٌ مَجِيدٌ” şeklinde okumuştur. İbnü'l-Enbârî buradaki mananın “بَلْ هُوَ فُرَانٌ”⁷⁰³ “O, şanı yüce Rabb'in Kur'an'ıdır.”⁷⁰⁴ el-Enbârî'den gelen bir rivayete göre “لُوحٌ” kelimesi lâm harfinin zammesiyle “لُوحٌ” şeklinde okunmuştur. İbn Hâleveyh “لُوحٌ” kelimesinin manasının “hava” olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰⁵

“وَرَزَائِي مَبْنُوتَةٌ”⁷⁰⁶, Talha'dan gelen rivayete göre bu ayete üç kelimelik bir ziyade yapılmıştır ki o; “مَتَكْنِينَ فِيهَا نَاعِمِينَ” cümlesinden ibarettir. O takdirde mana “Serilmiş gösterişli yaygılarda nimetlenenler olarak yaslanırlar. “ olmaktadır.⁷⁰⁷ “ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى ”⁷⁰⁸, Ebû Amr'dan gelen bir rivayete göre “إِلَى الْإِبِلِ” kelimesi lâm harfinin şeddesiyle “إِلَى الْإِبِلِ” şeklinde okunmuştur. Ayrıca Ebû Amr “إِلَى الْإِبِلِ” kelimesini şeddeli okuyan kimsenin “bulut” manasını kastettiğini ifade etmektedir. O takdirde mana şu

⁶⁹⁵ Zemahşerî, Keşşâf, VI, 314; Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, XXXI, 56; Kurtubî, el-Camiu li Ahkâmî'l-Kur'ân, XXII, 73.

⁶⁹⁶ Tekvîr, 81/8,9.

⁶⁹⁷ Kurtubî, XXII, 104; Râzî, XXXI, 70.

⁶⁹⁸ İbn Cinnî, a.g.e., II, 353; Kirmânî, a.g.e., s. 505.

⁶⁹⁹ Zemahşerî, Keşşâf, VI, 330.

⁷⁰⁰ İnfitâr, 82/9.

⁷⁰¹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 170; Kirmânî, a.g.e., s. 505.

⁷⁰² Burûc, 85/21.

⁷⁰³ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171.

⁷⁰⁴ Burûc, 85/22.

⁷⁰⁵ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 171; Kirmânî, a.g.e., s. 509.

⁷⁰⁶ Gâşiye, 88/16.

⁷⁰⁷ Kirmânî, a.g.e., s. 511.

⁷⁰⁸ Gâşiye, 88/17.

şekilde olmaktadır: “İnsanlar bulutun nasıl yaratıldığına bakmazlar mı? ” Ebû Amr'dan rivayette bulunan ise el-Asmaî bâ harfinin sükûnuyla “إِلَى الْإِبْلِ” şeklinde okumuştur.⁷⁰⁹

⁷⁰⁹ İbn Hâleveyh, a.g.e., s. 172,173; Kirmânî, a.g.e., s. 511.

SONUÇ

Kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerim'le ilgili olan ilimlerin başında gelmektedir. Bu ilim Kur'an'ın nüzulüyle beraber teşekkül etmiştir. Çünkü bu ilmin konusu Kur'an'ın kelimeleridir. Bu ilimde, kelimelerin ya da lafızların telaffuz ve okunuşları incelenmektedir. Böylece Nazm-ı Celil'in metninde oluşabilecek hata, tahrif ve tağyir ihtimali de ortadan kalkmış olmaktadır.

En meşhur kıraat âlimlerinden İbnü'l-Cezerî; Kıraat İlmini “Kur'an kelimelerinin okunma biçimini ya da edâ keyfiyetini ve bu kelimelerdeki ihtilafı, râvîlerine nispet ederek bildiren bir ilimdir” şeklinde tanımlamış ve bu tanım çerçevesinde telif edilen eserler klasik yöntem ve usullerle vücuda getirilmiştir. Biz ise bu çalışmamızda klasik usulde telif edilmiş eserlerden yararlanarak akademik düzeydeki yöntem ve kriterlerle kıraat ilmine katkı sunmaya çalıştık.

Bu çerçevede çalışmamızı, iki ana başlık altında incelemeye çalıştık. Birinci bölümde; ana hatlarıyla kıraat ilminin tanımını, konusu, gayesi, kıraat ilminin doğuşu ve gelişim aşamalarını, kıraat farklılıklarının temel sebeplerinden olan yedi harf olgusundan başlayarak, kıraat farklılıklarına isnat edilen sebepleri ele alıp inceledik. Kıraat çeşitleri ve kıraat farklılıklarının nev'ileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. İkinci bölümde ise; Nebe ve Nâs arasındaki ayetlerdemanaya etki eden ve manaya etki etmeyen kıraat farklılıklarını, mütevatir ve şâz kıraatlar yönüyle ele aldık. Klasik eserler, tefsir kitapları ve kıraatle ilgili ana kaynaklardan yararlanmak suretiyle çalışmamızda ele aldığımız, bölümde geçen kıraat farklılıklarını örnekleriyle birlikte açıklayarak Kur'an'ın anlaşılmasına bir nebze de olsa katkı sunmayı amaçladık. Zira kıraat farklılıklarının günümüze kadar korunarak muhafaza edilmesindeki asıl amaç yukarıda değindiğimiz gibi İlahi Kelam'daki mana zenginliğinin muhafazasını temin etmektir. Serdettiğimiz vücuhâtın edasına yönelik açıklamalara sathî olarak temas edilmekle birlikte, bu vücuhâtın ta'liminin mutlaka “fem-i muhsin” olan ehil bir ağızdan alınması icap etmektedir.

Klasik kıraat eserlerinde ve tefsir kaynaklarında dağınık bulunan bilgiler çalışmamızda bir araya getirilmiş ve bu sayede bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara bu konuda bir yöntem sunulması amaçlanmıştır. Nebe ve Nas arasında bulunan ayetlerdeki kıraat farklılıkları incelenirken bu farklılıkların özellikle mana üzerindeki etkisi göz önüne alınmış ve bu farklı vücuhâtın mananın teşekkülündeki

etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Kıraat farklılıklarının bir çelişki ya da tenakuz olmadığı tam aksine Kur'an'ın mana zenginliğine önemli bir katkı sunduğu, çalışmamızda da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca kıraat farklılıkları Kur'an-ı Kerim'deki herhangi bir eksiklikten veya belli bir zümre ya da kişi tarafından ortaya konulan keyfi bir konu olmaktan tamamen uzaktır. Zira kıraat vecihleri Hz. Peygamber'e dayandırıldığı gibi Müslümanlar tarafından daha ilk dönemlerden itibaren bilinen bir husustur. Kıraat ilminin yok sayılması ya da ihmal edilmesi halinde Kur'an ayetlerinde bu İlim sayesinde ortaya çıkan manadaki zenginlik ve mesnedi farklı kıraatler olan birtakım dini hükümlerin dayanakları da yitirilmiş olur. Zira kıraat farklılıkları aynı zamanda fıkhi meselelerde hüccet olarak kabul edilmektedir. Biz çalışmamızı bu kıraat farklılıklarının manaya etkisi üzerine kurduğumuz için kıraat vecihlerinden kaynaklanan fıkhi meselelere yer verilmemiştir. Bu konuda yapılacak bir çalışma Kur'an'ın anlaşılmasına büyük katkı sunabilecektir.

Temennimiz bir nebze olsa kıraatle ilgili yapılan akademik çalışmalara katkı sağlayabilmektir.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Emin YILMAZ
Öğrenci Numarası	111212110
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI
Tez Başlığı (Türkçe)	30. Cüzde Yer Alan Surelerin Kıraat Farklılıkları ve Manaya Etkisi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 108 sayfalık kısmına ilişkin, 12/05/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

BİBLİYOGRAFYA

- A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa, **Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi**, (çev. Ömer Türker, Fatih Serenli), İz Yay., İstanbul, 2015, 3. bm.
- ATİK, Kemal, **Abdullah b. Mes'ud ve Mushafının Kur'an Tarihindeki Yeri**, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kahramanmaraş, 2005-5.
- BEGAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd (ö. 516/1122), **Tefsîru'l-Begav Me'âlimu't-Tenzîl**, (thk. Abdurrezzak el-Mehdî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, 1420.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), **el-Câmi'u's-Sahîh**, İstanbul, 1979.
- ÇETİN, Abdurrahman, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.
- _____, **Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- CÂHİZ, Ebu Osman Amr b. Bahr el-Kinani el-Fukaimi el-Basri (ö. ö. 255/869), **el-Beyân ve't-Tebyîn**, Nşr. Abdüsselâm Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1405/1985.
- DÂNÎ, Ebû Amr Osmân b. Said b. Amr (ö. 444/1052), **Kitâbu't-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'a**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1996/1416.
- DİMYÂTÎ **İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kır'âati'l-Arbe'ate Aşere**, Beyrut, 1987.
- _____, Ahmed b. Muhammed el-Bannâ (ö. 1117/1705), **İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kır'âati'l-Arbe'ate Aşere**, (thk. Ali Muhammed Dabbâğ), Mısır, trs.
- _____, **İthafu'l-Fudalai'l-Beşer fi'l-Kıraati'l-Erbaate Aşer**, Kahire, 1940.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'ases-Sicistânî (ö.275/ 888), **es-Sünen**, Mısır, 1952.
- EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî (ö. 743/1344), **el-Bahru'l-Muhît**, (Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvîd), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, 2. bs.
- EBÛ ŞÂME, Şihâbuddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267), **el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûm Tete'âlleku bi'l-Kitâbi'i-Azîz**, (thk. Tayyar Altıkulaç), TDV Yay., Ankara, 1407/1986.
- EBÛ ZÛR'A, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 403?), **Huccetü'l-Kırâât**, Beyrût, 1974, 2. bm.

- İSFEHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), **Hilyetü'l-evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ**, Beyrut, 1984.
- ESED, Muhammed, **Kur'an Mesajı**, (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul, 1996.
- EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ö. 370/980), **Kitâbu Me'âni'l-Kırâât**, (thk. Şeyh Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999/1420, (Me'ânî).
- FERRÂ, Ebû Zekerriyyâ Yahyâ b. Ziyâd (ö. 207/822), **Me'âni'l-Kur'an**, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1983.
- GÜNEŞ, Arif, **Kur'an-ı Kerîm'in Okunmasında Harf-Kıraat-Yazı Kavramı İlişkileri**, Ankara Üniversitesi SosyalBilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1992.
- HAKÎM ET-TİRMÎZÎ, Muhammed b. Ali b. El-Hasen Ebû Abdullah (ö. 320/932), **Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl**, (thk. Abdurrahman Umeyrâ), Beyrut, 1992.
- HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh en-Nisabûrî (ö. 405/1014), **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, Beyrut, 1411/1990 (Müstedrek).
- HAMÎDULLAH, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, (çev. Sâlih Tuğ), MÜİFV Yay., İstanbul, 1993.
- _____, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, Beyan Yay., İstanbul, 2000.
- HÂRÛF, Muhammed Fehd, **el-Müeyesser fî'l-Kırââtî'l-Erbea Aşera**, Beyrût, 2006.
- HEMEZÂNÎ, Ebû'l-Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî (ö. 569/1173), **Ğâyetu'l-İhtisâr fî Kırââtî Eimmeti'l- Emsâr**, talik. Eşref Muhammed, Cidde, 1994/1414 (Gâye).
- HÜSEYİN, Tâhâ, **Edeb'ul Cahilî**, Dâru'l Meârif, Mısır, 1964, 3. bm.
- İBN CİNNÎ, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî (ö. 392/1001), **el-Muhtesab fî Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâât ve'l-Îzâhi anhâ** (Thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülhalim en-Neccâr, Abdülfettâh İsmâ'il Şiblî), Meclisü'l-A'lâ li's-Şuuni'l-İslâmiyye, Kâhire, 1994.
- İBN EBÎ DÂVÛD, Ebû Bekr Abdillâh b. Ebî Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 316/929), **Kitâbu'l-Mesâhif**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985/1405.
- İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), **Mukaddime**, (trc. Zakir Kadiri Ugan), MEB Yay., İstanbul, 1989, (Mukaddime).

- İBN HÂLEVEYH, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed (ö. 370/980), **Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedi'**, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kâhire, tsz.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed b. Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/889), **Te'vîlü Müşkili'l-Kur'an**, (nşr. Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut, 1983.
- İBN MÂCE, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/887), **es-Sünen**, Mısır, trs.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrîm (ö. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, trs.
- _____, **Muhtasaru Tarihi Dimeşkli'bn-i Asakir**, (thk. Muhammed es-Sagarci), Dimeşk, 1986.
- İBN MÜCÂHİD, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa b. el-Abbâs (ö. 324/936), **Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kırâât**, (thk. Şevki Dayf), Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1400, (Seb'a).
- İBN-İ SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez- Zührî Ebû Abdullah el-Basrî (ö. 230/845), **et-Tebakâtü'l-Kübrâ**, Beyrut, trs.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, **en-Neşr fî'l Kırâati'l-Aşr**, (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâğ), Beyrut, trs.
- _____, **en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-Aşr**, (neş. Ali Muhammed ed-Dabbâ'), Mısır, trs.
- _____, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali (ö. 833/1429), **Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1400/1980.
- İBNÜ'S-SÜBKÎ, Abdülvehhâb bin Ali bin Abdülkavî bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf el-Ensârî eş-Şâfî es-Sübkî Tâcuddîn (ö. 727/1327), **Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'**, Daru'l-Bâz, Mısır, 1318.
- KADDÛRÎ, Hamed Ganim, **Resmu'l-Mushaf Dirâse Luğaviyye Târihiyye**, Menşûrâtü'l-Lecnetu'l-Vataniyye, Bağdat, 1982.
- KARAÇAM, İsmail, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi (Kıraat İlmi)**, MÜİFV Yay., İstanbul, 1996.
- _____, **Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraatı**, Nedve Yay., Konya, 1981.
- _____, **Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri Kur'an'ın Fazileti**, MÜİFV Yay., İstanbul, 2016, 30. bm.

- KÂTİB ÇELEBÎ, (Hacı Halîfe) Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657), **Keşfu'z-Zunûn (Kitâbü İcmâli'l-Fusûl ve'l-Ebvâb fî Tertîbi'l-'Ulûm ve Esmâi'l-Kitâb)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2007.
- KERÎM, Muhammed, **el-Kırââtü'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre**, (Mushaf Hamişinde), Daru'l-Muhâcir, Medine, 1414/1994 (Kırâât).
- KİRMÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr (ö. 500/1106), **Şevâzzü'l-Kırâât**, (Thk. Şimrân el-Acelî), Müessesetü'l-Belâğ , Beyrût, tsz.
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh (ö. 671/1273), **el-Câmiu li Ahkami'l-Kur'an**, (thk.: Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Atfîş), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kâhire, 1964.
- KÜÇÜKKALAY, Hüseyin, **Kur'an Dili Arapça**, İlim Yayma Cemiyeti, Konya, 1969.
- MA'MER B. RÂŞİD, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî el-Ezdî (ö. 153/770), **el-Câmi'**, (thk. Habîb el-Â'zamî), Beyrut, 1982.
- MAŞALI, Mehmet Emin, **Kur'an'ın Metin Yapısı**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bursa, 2004.
- MOLLA MUHAMMED EMİN EFENDÎ, (Muhammed Emin Abdillâh) (ö. 1275/1858), **Umdetü'l-Hallân fî İzâhi Zübdeti'l-İrfân**, İstanbul, 1287.
- MÜSLİM, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc (ö. 261/874), **el-Câmiu's- Sahîh**, Beyrut, trs.
- PÂLUVÎ, Hâmid b. Abdulfettâh (ö. 1192/1778) , **Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'an**, Hilal Yay., İstanbul, trs
_____, **Zübdetü'l-İrfân fî Vücûhi'l-Kur'an**, İstanbul, 1894.
- RÂFİÎ, Mustafa Sâdık (ö. 1356/1937), **İ'câzü'l-Kur'an ve'l-Belâgatü'n-Nebeviyye**, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır, 1906.
- RÂZÎ, Ebû Abdullah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), **Mefâtihu'l-Ğayb**, Mısır, 1928, (trc. Komisyon), Ankara, 1988.
- SALÎH, Subhi, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an**, Derseâdet, İstanbul, trs.
_____, **Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an**, Dimeşk, 1962/1381. Eser Türkçeye Kur'an ilimleri ismiyle tercüme edilmiştir (Trc. M. Said Şimşek, Hibaş Yay., Konya trs).
- SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut, 1973.

- TABERÎ, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an**, Mısır, 1968
- _____, Muhammed b. Cerîr Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), **Câmi'ul-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an (Tefsir)**, Mısır, 1968, 3. bm.
- TETİK, Necati, **Kıraat İlminin Ta'limi**, İşaret Yay., İstanbul, 1990, (Kıraat İlmi).
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892, **el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)**, Kahire, 1962.
- ÜNAL, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, Kalkan Matbaası, Ankara, 2005.
- _____, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü**, Fecr Yay., İstanbul, 2005.
- ÜNLÜ, Demirhan, **Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi**, TDV Yay., Ankara, 2013.
- YÂKÛT EL-HÂMEVÎ, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî (ö. 626/1229), **Mu'cemu'l-Buldân**, Beyrut, 1374/1955.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, trs. (sadeleştirilmiş nüsha, sad. Komisyon), İstanbul, 1993.
- ZEMAHŞERÎ, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (ö. 538/1144) , **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl**, Beyrût, trs.
- ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm (ö. 1122/1710), **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an**, Mısır, trs.
- ZERKEŞÎ, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh (ö. 794/1392), **el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'an**, Mısır, 1972, 2. bm.
- ZEYDÂN, Corci, **Medeniyyet-i İslâmiyye Tarihi**, (çev. Zeki Magâzim), İkdâm Matbaası, İstanbul, 1328.

ÖZGEÇMİŞ

25.09.1975 Samsun doğumluyum. İlkokulu 27 Mayıs İlkokulunda bitirdikten sonra Samsun 19 Mayıs İlçesi Yeşilköy Merkez Kur'an Kursu'nda hafızlığımı tamamladım.

Samsun Merkez İmam Hatip Lisesini 1995 yılında bitirdikten sonra 1997 yılının Şubat ayında Samsun'da imam-hatip olarak göreve başladım.

1996 yılında başladığım Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2001 yılında mezun oldum. Şanlıurfa'da kısa dönem er olarak vatani görevimi ifa ettikten sonra 2002-2005 yılları arasında Konya Selçuk Eğitim Merkezi'nde Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezinde öğrenim gördüm.

2005 yılında Manisa ili Kırkağaç ilçesine vaiz olarak tayin oldum. İki yıllık vaizlik görevinden sonra 2007 Şubat ayı itibariyle Tekirdağ Diyanet Eğitim Merkezi'nde 4 yıl Eğitim Görevliliği yaptım.

05.10.2010 tarihinde Malatya ili – Kale ilçesine Müftü olarak atandım. 30.10.2014 tarihinde atanmış olduğum Malatya il Müftü Yardımcılığı görevini yürütmekteyim. Evli ve iki çocuk babasıyım.